

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗΝ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΑ ΕΥΑΛΩΤΑ ΚΡΑΤΗ

Εισηγητής: Στογιάννης Ιάσων
Επιβλέπων Καθηγητής: Σπυρόπουλος Γεώργιος
Θεσσαλονίκη 2018

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου»

Στογιάννης Ιάσων

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 Ορισμοί των ευάλωτων κρατών	9
1.1 Ιστορική εξέλιξη της κατηγορίας των ευάλωτων κρατών	9
1.2 Ζητήματα σχετικά με τον ορισμό των ευάλωτων κρατών.....	11
1.3 ΟΟΣΑ.....	13
1.4 Βρετανικό Υπουργείο Διεθνούς Ανάπτυξης (DfID).....	14
1.5 Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	15
1.6 Παγκόσμια Τράπεζα	17
1.7 Ορισμοί Θεωρητικών.....	18
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 Τα χαρακτηριστικά των ευάλωτων κρατών.....	22
2.1 Ευρωπαϊκή Έκθεση για την Ανάπτυξη.....	22
2.1.1 Αδυναμία κινητοποίησης εγχώριων πόρων	23
2.1.2 Εξάρτηση από πρωτογενή προϊόντα	23
2.1.3 Συγκέντρωση εξαγωγών	23
2.1.4 Μειωμένη ανθρώπινη ανάπτυξη	24
2.1.5 Αδύναμες μαλακές και σκληρές υποδομές.....	24
2.2 Δείκτες της ανθρώπινης ανάπτυξης.....	25
2.2.1 Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης (HDI)	25
2.2.2 Δείκτης Ανθρώπινης Φτώχειας (HPI).....	27
2.2.3 Δείκτης Πολυδιάστατης Φτώχειας (MPI).....	28
2.2.4 Δείκτης HDI προσαρμοσμένος με κριτήριο την ανισότητα (Inequality-adjusted HDI)	30
2.2.5 Δείκτης Ανάπτυξης με γνώμονα το φύλο (GDI)	32
2.2.6 Δείκτης Ανισότητας των Φύλων (GII)	35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 Παράγοντες που καθιστούν τα κράτη ευάλωτα.....	38
3.1 Γεωγραφικοί παράγοντες.....	39
3.2 Ιστορικοί παράγοντες.....	41
3.2.1 Το δουλεμπόριο	41

3.2.2 Η βιομηχανική επανάσταση.....	43
3.2.3 Η αποικιοποίηση	44
3.3 Πολιτικοί παράγοντες	46
3.3.1 Τα σύνορα.....	46
3.3.2 Τα μετα-αποικιακά αφρικανικά κράτη	47
3.3.3 Τα ευάλωτα κράτη στην μεταψυχροπολεμική εποχή	49
3.4 Οικονομικοί παράγοντες.....	50
3.4.1 Το άνοιγμα των αγορών.....	50
3.4.2 Οι Ξένες Άμεσες Επενδύσεις (FDI).....	51
3.4.3 Ο πλούτος σε φυσικούς πόρους.....	52
3.4.4 Αλλαγές στην πρόσβαση σε γη και νερό	52
3.4.5 Η επισιτιστική ασφάλεια.....	53
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	54
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	61
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΙΝΑΚΩΝ	64

ΤΑ ΕΥΑΛΩΤΑ ΚΡΑΤΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ευάλωτο κράτος αποτελεί μια έννοια σε μεγάλο βαθμό απροσδιόριστη και κυρίως απύσχα από τον ελληνικό τύπο και την ελληνική ενημέρωση γενικότερα, μαζί με πολλές άλλες συζητήσεις και ειδήσεις γύρω από τα ζητήματα του Τρίτου Κόσμου, τα οποία παρέμεναν παντελώς άγνωστα μέχρι και το 2004 με την εκδήλωση των καταστροφικών κυμάτων tsunami¹. Το γεγονός της αδιαφορίας για την δυστυχία που βιώνει η τεράστια πλειοψηφία του παγκόσμιου πληθυσμού που κατοικεί στον αποκαλούμενο “φτωχό Νότο” επισημαίνουν αρκετοί συγγραφείς που έχουν ασχοληθεί με τις διεθνείς εξελίξεις στον τομέα της ανάπτυξης των ευάλωτων κρατών².

Ειδικότερα στην Ελλάδα πρέπει κανείς να διευκρινίσει εξαρχής όταν μιλά για ευάλωτα κράτη, ότι με τον όρο αυτόν αναφέρεται στα κράτη του Τρίτου Κόσμου, ή αλλιώς, τα υπανάπτυκτα. Πάντως δεν θα γίνει άμεσα αντιληπτός εάν χρησιμοποιήσει τον όρο “ευάλωτο κράτος”. Ο λόγος για τον οποίον ο όρος αυτός δεν είναι γνωστός οφείλεται στο γεγονός ότι χρησιμοποιείται κυρίως από την δωρήτρια κοινότητα ή αλλιώς τους δωρητές αναπτυξιακής βοήθειας σε αναπτυσσόμενα κράτη ή λιγότερο ανεπτυγμένα. Όλοι οι παραπάνω χαρακτηρισμοί συνιστούν την ιστορική εξέλιξη, και εν πολλοίς, εξειδίκευση του όρου που χρησιμοποιείται σήμερα από επίσημους διεθνείς και υπερεθνικούς θεσμούς για να γίνει αναφορά στα κράτη του Τρίτου Κόσμου.

Το ευάλωτο κράτος εντοπίζεται κυρίως στην ξένη ορολογία και φρασεολογία που μεταχειρίζονται οι διάφορες κρατικές και διεθνείς υπηρεσίες και θεσμοί αναπτυξιακής συνεργασίας. Η συνεργασία αυτή αφορά την αναπτυξιακή βοήθεια που παρέχουν κράτη-δωρητές σε κράτη-αποδέκτες και άρα τις διμερείς σχέσεις. Συνεπώς, η αναπτυξιακή συνεργασία αφορά τις διεθνείς σχέσεις των κρατών, όπως αυτά ενυπάρχουν και δρουν ως αυτόνομες μονάδες στο διεθνές σύστημα. Με σημείο

---

¹ Στον πρόλογο του βιβλίου, «*Ο Τρίτος Κόσμος*», γίνεται λόγος για την ελλιπή ενημέρωση στα θέματα του Τρίτου Κόσμου. Περισσότερες πληροφορίες, Δ.Α. Σωτηρόπουλος, κ.ά., *Ο Τρίτος Κόσμος*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 2005, σελ. 15.

² Μεταξύ άλλων και οι συγγραφείς του βιβλίου, «*Ο Τρίτος Κόσμος*», Σωτηρόπουλος, Χουλιάρης, Ρούσσο και Σκλιάς.

αναφοράς κάθε φορά μια συγκεκριμένη περίοδο της ιστορίας και της αναπτυξιακής συνεργασίας, κρίνεται εύλογο να εξεταστεί η έννοια και ο ρόλος του κράτους στο διεθνές σύστημα.

Το βεστφαλιανό εθνικό κράτος αποτελούσε και εξακολουθεί να αποτελεί την βασική μονάδα συγκρότησης του διεθνούς συστήματος και εξυπηρετεί ουσιαστικά τον ρόλο ύπαρξής του. Το διεθνές σύστημα υφίσταται ως μια κοινωνία κρατών τα οποία βρίσκονται σε συνεχή αλληλεπίδραση, όπως τα κύτταρα που απαρτίζουν έναν φυσικό οργανισμό. Ας μην ξεχνάμε πως από την στιγμή που υπάρχουν κράτη εξακολουθεί να υπάρχει και το εθνικό συμφέρον όπως και ο συσχετισμός δυνάμεων. Σε διαφορετικά ανά εποχή ιστορικά πλαίσια και πλαίσια συνεργασίας, τα κράτη έδιναν πάντα μορφή και σχήμα στην πολιτική και οικονομική σφαίρα. Κατά συνέπεια, στο επίκεντρο βρίσκεται το κράτος και η εξουσία που αυτό ασκεί εντός, αλλά και εκτός της επικράτειάς του, δηλαδή στην διεθνή πολιτική. Περνώντας μέσα από διαφορετικές εποχές της ιστορίας μπορούμε να διακρίνουμε πόσο διαφορετικά διαμορφώνεται το διεθνές σύστημα.

Ξεκινώντας από την εποχή της αποικιοποίησης το διεθνές σύστημα χαρακτηρίζεται ως πολυπολικό. Αυτή την εποχή οι διάφορες ευρωπαϊκές αυτοκρατορίες, προκειμένου να αποφύγουν την παρατεταμένη αιματοχυσία, ως συνέπεια του μαινόμενου πολέμου για την ηγεμονία στην Ευρώπη, εκστρατεύουν εκτός της γηραιάς ηπείρου για να καταλάβουν νέα εδάφη, να επεκτείνουν τα εδαφικά τους όρια και εν τέλει να αυξήσουν την κυριαρχία τους και την επιρροή τους πάνω στις άλλες μεγάλες δυνάμεις της Ευρώπης. Καταλαμβάνουν έτσι περιοχές που θα αποτελέσουν τις τότε αποικίες και σε βάθος χρόνου θα εξελιχθούν σε κράτη των οποίων η κατάσταση υπανάπτυξης και η ανίσχυρη θέση τους στο διεθνές σύστημα θα επιβάλλει διαφορετικού είδους μεταχείριση.

Με το πέρας του Β Παγκοσμίου Πολέμου το διεθνές σύστημα μετατρέπεται πλέον σε διπολικό. Ταυτόχρονα, ξεκινά η εποχή της αποαποικιοποίησης που μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα, καθώς πρώην αποικίες αποκτούν καθεστώς αυτόνομων κρατικών οντοτήτων. Αυτήν την περίοδο, επίσης, διαμορφώνονται διάφορες τάσεις και δράσεις προς τα ευάλωτα κράτη, όπως και κίνητρα χορήγησης αναπτυξιακής βοήθειας, που σχετίζονται άμεσα με την διαίρεση του κόσμου σε δύο μεγάλα στρατόπεδα, αυτά των δύο μεγάλων υπερδυνάμεων που εκπροσωπούν δύο εκ διαμέτρου αντίθετα πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά συστήματα. Είναι η εποχή που η ενασχόληση με τα ευάλωτα κράτη ανθεί και έτσι προκύπτει πληθώρα χαρακτηρισμών και ονομασιών

που αποδίδονται από διεθνείς οργανισμούς σε αυτά τα κράτη για να τα προσδιορίσουν και να τα ομαδοποιήσουν, κατηγοριοποιώντας τα.

Η μεταψυχροπολεμική εποχή σημαίνει το τέλος του διπολικού συστήματος και το πέρασμα στην αποκαλούμενη μετανεωτερικότητα, που χαρακτηρίζεται από τον περιορισμό της εθνικής κυριαρχίας και την παγκοσμιοποίηση της κουλτούρας. Αν και δεν υπάρχει κοινά αποδεκτός ορισμός της παγκοσμιοποίησης, περιλαμβάνει μεταξύ άλλων την εξέλιξη της μορφής οργάνωσης των κοινωνιών, την εκρηκτική ανάπτυξη της τεχνολογίας, την διάδοση της πληροφορίας με ραγδαίες ταχύτητες, αμφισβητώντας έτσι κάθε περιορισμό εθνικών συνόρων και χρονικών διαμεσολαβήσεων, συνδέοντας απομακρυσμένες μεταξύ τους κοινωνίες³. Ανατρέχοντας σε έναν οικονομολογικό ορισμό, εντοπίζεται η άποψη ότι τα έθνη-κράτη δεν μπορούν πλέον να υφίστανται ως ξεχωριστές και αυτόνομες οντότητες που διαχειρίζονται την οικονομία τους με γνώμονα το εθνικό συμφέρον⁴.

Η παγκοσμιοποίηση έχει εντάξει πλήθος παραγόντων στην σφαίρα της διεθνούς πολιτικής, οι οποίοι επηρεάζουν και απειλούν την ίδια την ύπαρξη του εθνικού κράτους. Αυτό δεν θα μπορούσε να είναι σήμερα πιο πραγματικό από ποτέ. Μάλιστα, σύμφωνα με την Susan Strange, «στην εποχή της παγκοσμιοποίησης είναι φανερό πλέον η αποτυχία του συστήματος εθνικών κρατών το οποίο είχε δημιουργηθεί με την Συνθήκη της Βεσφαλίας»⁵. Η άποψη αυτή βασίζεται στο γεγονός ότι δεν μπορεί να αντιστραφεί η καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος, ούτε να ελεγχθούν οι επιπτώσεις της αγοράς σε παγκόσμιο επίπεδο ή να εξισορροπηθούν οι ανισότητες ανάμεσα σε έχοντες και μη έχοντες. Η παγκοσμιοποίηση ομογενοποιεί, ως έναν βαθμό, κράτη, οικονομίες και πολιτισμούς⁶. Ωστόσο, δεν θα ήταν ποτέ δυνατό το σύστημα της Βεσφαλίας να αποτρέψει την καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος. Επίσης, η παγκοσμιοποίηση μπορεί να έχει κλονίσει τις εθνικές οικονομίες, όμως και πάλι υφίστανται. Τέλος, υπάρχουν ακόμα περιθώρια για συντονισμένες παρεμβατικές

---

³ Στην εισαγωγή του βιβλίου, «*Ο Τρίτος Κόσμος*», εντοπίζονται μερικά χαρακτηριστικά της παγκοσμιοποίησης βάσει ενός κοινωνιολογικού ορισμού.

⁴ Στο ίδιο, με μόνη διαφορά την βάση σε έναν οικονομολογικό ορισμό.

⁵ S. Strange, «*Η χρεοκοπία του βεσφαλιανού συστήματος*» στο Η., Κατσούλης, Μ., Ανανιάδη, Σ., Ιωαννίδης, επιμ., *Παγκοσμιοποίηση: οικονομικές, πολιτικές, πολιτισμικές όψεις*, Αθήνα, Ι., Σιδέρης, 2003, σελ. 33-50, που παρατίθεται στο Δ.Α. Σωτηρόπουλος, κ.ά., *ό.π.*, σελ. 21.

⁶ Τα αίτια της αποτυχίας του συστήματος της Βεσφαλίας όπως παρατίθενται στο Δ.Α. Σωτηρόπουλος, κ.ά., *ό.π.*, σελ. 21.

πολιτικές⁷. Σε αντιπαραβολή με την άποψη της Strange, παραθέτουμε την θέση της Saskia Sassen που υποστηρίζει πως «διατηρείται και σήμερα ο ρόλος του κράτους ως πηγή νομιμοποίησης και διαχειριστή των παγκόσμιων οικονομικών δραστηριοτήτων, ανάδυσης νέων νομικών καθεστώτων και απορρύθμισης»⁸.

Η άποψη που θα θέλαμε να υποστηρίξουμε εδώ είναι πως παρά τις αλλαγές που έχει υποστεί σε βάθος χρόνου, το διεθνές σύστημα εξακολουθεί και σήμερα να αποτελείται από κράτη, οι ποικίλες διαφορές των οποίων επιτρέπουν την, γεωγραφική κυρίως, ομαδοποίησή τους και την κατάταξή τους σε διάφορες κατηγορίες. Σύμφωνα, μάλιστα, με κάποιες κατηγοριοποιήσεις τα κράτη κυμαίνονται από τα πιο ισχυρά μέχρι τα πιο αδύναμα ή και αυτά που κινδυνεύουν να εξαφανιστούν. Τα διάφορα εργαλεία ομαδοποιήσεων εξυπηρετούν την διάκριση των κρατών σε αυτά που διαθέτουν μια βιώσιμη πολιτική και ανάπτυξη και σ' αυτά που υστερούν σημαντικά, σε τέτοιο βαθμό ώστε αδυνατούν να παρέχουν ακόμα και ουσιαστικά αγαθά και υπηρεσίες στους πολίτες τους.

Επομένως, τα ευάλωτα κράτη, μια έννοια που απουσιάζει από την ελληνική βιβλιογραφία, είναι υποδιαίρεση της κατηγορίας των επονομαζομένων παλαιότερα, «Λιγότερο Ανεπτυγμένων Κρατών». Η παρούσα διπλωματική εργασία έχει στόχο να διερευνήσει την κατηγορία αυτή, δηλαδή τα βασικά χαρακτηριστικά αυτών των κρατών. Σε μια πρώτη φάση θα επιδιώξει να συλλέξει τους ορισμούς που δόθηκαν για τα ευάλωτα κράτη από διάφορους θεσμούς (ΟΟΣΑ, Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης), όπως και θεωρητικούς, ενώ σε ένα δεύτερο στάδιο θα προσδιοριστούν τα χαρακτηριστικά τους και θα γίνει λόγος για τους δείκτες της ανθρώπινης ανάπτυξης που τα ορίζουν. Σε ένα τρίτο επίπεδο θα πραγματοποιηθεί εμβάθυνση στους παράγοντες που καθιστούν τα κράτη ευάλωτα μέχρι και σήμερα, μεγενθύνοντας την κρατική αστάθεια και συντηρώντας τον φαύλο κύκλο της υπανάπτυξης.

---

⁷ Αντιγόνη Λυμπεράκη, «Παγκοσμιοποίηση: νέα αδυσώπητη πραγματικότητα ή κυνήγι μαγισσών;» στο Η., Κατσούλης, Μ., Ανανιάδη, Σ., Ιωαννίδης, επιμ., *Παγκοσμιοποίηση: οικονομικές, πολιτικές, πολιτισμικές όψεις*, Αθήνα, Ι., Σιδέρης, 2003, σελ. 121-144, που παρατίθεται στο Δ.Α. Σωτηρόπουλος, κ.ά., *ό.π.*, σελ. 21.

⁸ S. Sassen, «Εγχαράσσοντας το πλανητικό στο εθνικό: επιπτώσεις στον ρόλο του κράτους» στο Η., Κατσούλης, Μ., Ανανιάδη, Σ., Ιωαννίδης, επιμ., *Παγκοσμιοποίηση: οικονομικές, πολιτικές, πολιτισμικές όψεις*, Αθήνα, Ι., Σιδέρης, 2003, σελ. 235-256, που παρατίθεται στο Δ.Α. Σωτηρόπουλος, κ.ά., *ό.π.*, σελ. 21.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 Ορισμοί των ευάλωτων κρατών

1.1 Ιστορική εξέλιξη της κατηγορίας των ευάλωτων κρατών

Η περίοδος του Ψυχρού Πολέμου ταυτίζεται για τα ευάλωτα κράτη με την εποχή της αποαποικιοποίησης. Όμως, τα νεοσύστατα κράτη θα παρέμεναν με βεβαιότητα εξαρτημένα από μεγαλύτερες και επικρατέστερες δυνάμεις του διεθνούς συστήματος. Η εξάρτηση αυτή αφορούσε το ποιά από τις δύο υπερδυνάμεις τα υποστήριζε, όπως και το ποιος διεθνής οργανισμός ή υπερεθνικός θεσμός τους παρείχε αναπτυξιακή βοήθεια. Επομένως, δεν θα ήταν άτοπο να μελετήσουμε την εξέλιξη του όρου μέσα από το πρίσμα της αναπτυξιακής βοήθειας. Εξάλλου, οι περισσότεροι όροι που εμφανίστηκαν κατά καιρούς για τα ευάλωτα κράτη εντοπίζονται στην εξέλιξη των σχέσεων συνεργασίας τους με τους επίσημους θεσμούς, στα πλαίσια της ενασχόλησης των τελευταίων με τα κράτη του Τρίτου Κόσμου. Η έννοια του Τρίτου Κόσμου πρωτοεμφανίστηκε την πρώτη κιόλας δεκαετία του Ψυχρού Πολέμου, είχε τεράστια απήχηση την εποχή του διπολικού συστήματος και γνωρίζει μέχρι και σήμερα τεράστια επιτυχία.

Ο “Τρίτος Κόσμος” οφείλεται στον Γάλλο γεωγράφο Αλφρέντ Σοβί και έγινε πασίγνωστος με άρθρο του το 1952, παραλληλίζοντας τα ευάλωτα κράτη με την “Τρίτη τάξη” της Γαλλικής Επανάστασης, τους “πληβείους”, για να υποστηρίξει ότι εκεί κατοικούν οι “πληβείοι”, δηλαδή οι αγνοημένοι του πλανήτη. Με την παράφραση αυτή ο Σοβί είχε σκοπό να περάσει το μήνυμα πως οι κάτοικοι του Τρίτου Κόσμου επιδιώκουν να ξεγερθούν σε μια προσπάθεια να βγουν από την αφάνεια, άποψη που απείχε πολύ από την πραγματικότητα⁹. Η επιτυχία της έννοιας του Τρίτου Κόσμου είχε απήχηση την εποχή που επινοήθηκε, την εποχή του Ψυχρού Πολέμου, κυρίως λόγω του ήδη διαμορφωμένου πλαισίου του διπολικού συστήματος, που βασιζόταν στην ύπαρξη δύο εκ διαμέτρου αντίθετων οικονομικών και πολιτικών τρόπων οργάνωσης της κοινωνίας. Συνεπώς, τα κράτη που αποτελούσαν τον Τρίτο Κόσμο ανήκαν υπό αυτήν την έννοια σε μια “Τρίτη Κατηγορία”, ενώ ως Πρώτος Κόσμος νοούνταν η Δύση και ως Δεύτερος Κόσμος τα κράτη του Υπαρκτού Σοσιαλισμού. Παρόλο, μάλιστα, που σε πολλές περιπτώσεις, κατά την περίοδο του

---

⁹ Οι Χουλιάρας και Ρούσσος στην εισαγωγή του δευτέρου κεφαλαίου τους στο βιβλίο «Ο τρίτος κόσμος» εξηγούν τις απαρχές της έννοιας και την σημασία της. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Δ.Α. Σωτηρόπουλος, κ.ά., ό.π., σελ. 53.

Ψυχρού Πολέμου, ο όρος “Τρίτος Κόσμος” χρησιμοποιήθηκε με υποτιμητική ή και περιφρονητική διάθεση προς τα κράτη αυτά, ωστόσο «κατέληξε τελικά να γίνει ευρύτερα αποδεκτός ως εννοιολογική κατηγορία από διανοούμενους και διαμορφωτές πολιτικής σε ολόκληρο τον κόσμο»¹⁰.

Πριν την εμφάνιση της έννοιας του Τρίτου Κόσμου, τα ευάλωτα κράτη αποκαλούνταν “Υπανάπτυκτες Χώρες”, όρος που χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά μεταπολεμικά από τον Πρόεδρο των ΗΠΑ Χάρρυ Τρούμαν, με εξαγγελία του για το σχέδιο βοήθειας και ανασυγκρότησης των “Υπανάπτυκτων Χωρών”. Την ίδια κιόλας χρονιά ο όρος αυτός υιοθετήθηκε από τον ΟΗΕ, ο οποίος και υλοποίησε πρόγραμμα τεχνικής και οικονομικής βοήθειας προς αυτές τις χώρες¹¹. Η οικονομική και αναπτυξιακή συνεργασία φαίνεται σε αυτό το χρονικό σημείο να ξεκινά με εκδήλωση του ενδιαφέροντος της διεθνούς κοινωνίας κρατών για τα άλυτα ζητήματα της πλειοψηφίας του πλανήτη. Ο Σπυρόπουλος σημειώνει πως η εμφάνιση της έννοιας, αν και έγινε αρχικά ευρέως αποδεκτή, ωστόσο ορισμένοι Διεθνείς Οργανισμοί επιχείρησαν στην συνέχεια να την απολιτικοποιήσουν. Επιπλέον, «Το 1957 ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) θα εφεύρει τον όρο “Αναπτυσσόμενα Κράτη”, έκφραση που εμφυσούσε μεγαλύτερη “αισιοδοξία”»¹².

Μέχρι και την δεκαετία του 1990, τα αναπτυσσόμενα κράτη θεωρούνταν κύριοι προμηθευτές πρώτων υλών και ανήκαν σε μια κατηγορία ιδιαίτερων οικονομιών. Σε βάθος χρόνου και μέσα από τις εργασίες του Οργανισμού Πετρελαιο-Εξαγωγικών Κρατών (ΟΠΕΚ) τα κράτη του Τρίτου Κόσμου κατάφεραν να βελτιώσουν τους όρους των εμπορικών συναλλαγών, παρά τις προσπάθειες εταιρειών πετρελαίου να μειώσουν μονομερώς την τιμή του. Το 1994, όμως, με την Συνθήκη του Μαρακές, με την οποία ολοκληρώθηκαν οι διαπραγματεύσεις του Γύρου της Ουρουγουάης στα πλαίσια της GATT, τα κράτη του Νότου θα στερηθούν σημαντικών πλεονεκτημάτων, όπως την απαλλαγή από καταναγκαστικούς όρους του διεθνούς εμπορίου. Εξαιρέσεων, δηλαδή, που πλέον θα ίσχυαν και θα ωφελούσαν μόνο τις “Λιγότερο Αναπτυγμένες Χώρες”, έννοια που οφείλεται στον ΟΗΕ¹³.

---

¹⁰ ό.π., σελ. 53.

¹¹ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την εμφάνιση και την καθιέρωση της έννοιας του Τρίτου Κόσμου βλ. Γ. Σπυρόπουλος, *Ο Τρίτος Κόσμος στις Διεθνείς Σχέσεις*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 2005, σελ. 138-139.

¹² Γ. Σπυρόπουλος, ό.π., σελ. 139.

¹³ Ο Σπυρόπουλος εξηγεί το πλαίσιο συνεργασίας των αναπτυσσόμενων κρατών με τους διεθνείς οργανισμούς στον τομέα του εμπορίου. Γ. Σπυρόπουλος, ό.π., σελ. 144.

Η έννοια των Λιγότερο Ανπτυγμένων Χωρών αφορά την επόμενη στην σειρά κατηγοριοποίηση των αναπτυσσόμενων κρατών. Για την κατάταξη των κρατών στην κατηγορία αυτή, χρησιμοποιούνται από τον ΟΗΕ τα παρακάτω τρία κριτήρια. Πρώτο είναι το χαμηλό εισόδημα, που βασίζεται στην μέση εκτίμηση του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος ανά κάτοικο για μια τριετία, το δεύτερο, η καθυστέρηση στην ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου, και τρίτο, το κριτήριο της οικονομικής ευαισθησίας, που υπολογίζεται με βάση την αστάθεια της γεωργικής παραγωγής, των εξαγωγών, των αγαθών και υπηρεσιών, την οικονομική σημασία των μη παραδοσιακών δραστηριοτήτων, κλπ.¹⁴.

1.2 Ζητήματα σχετικά με τον ορισμό των ευάλωτων κρατών

Όπως είδαμε, η έννοια του ευάλωτου κράτους, ως προϊόν εξέλιξης της πιο γενικής κατηγορίας του Τρίτου Κόσμου, έχει περάσει στην σύγχρονη εποχή μέσα από πολλά στάδια, για να εμφανιστεί σήμερα ως ξεχωριστή κατηγορία κρατών, τα οποία θεωρείται ότι έχουν περιέλθει σε μια κατάσταση, την οποία πολλοί θεσμοί αποκαλούν “κατάσταση αστάθειας”. Η παγκόσμια “Τρίτη Τάξη” του Σοβί δεν χρειάζεται να εξεγερθεί για να βγει από την αφάνεια, ούτε αναμένεται να επιδιώξει να ξεσηκωθεί ενάντια στην μειοψηφία των ανεπτυγμένων κρατών. Η ενασχόληση των επίσημων διεθνών θεσμών και οργανισμών με την ανάπτυξη των ευάλωτων κρατών έχει δημιουργήσει μια δωρήτρια κοινότητα που αποτελεί τον βασικό μοχλό παροχής αναπτυξιακής βοήθειας σε αυτά τα κράτη σήμερα.

Τα κίνητρα των δωρητών έχουν δημιουργήσει πλήθος ερωτημάτων εντός και εκτός της κοινότητας, σχετικά με το αν είναι πράγματι επιτυχής η παροχή βοήθειας ή όχι. Το ζήτημα των κινήτρων φέρνει στην επιφάνεια το ζήτημα των ορισμών που εντοπίζονται για τα ευάλωτα κράτη, ταυτόχρονα με την αμφισβήτηση του όρου “ευάλωτα”, που οφείλεται αποκλειστικά στους δωρητές και άρα θα πρέπει να πληρούνται κάποια κριτήρια και προϋποθέσεις για την κατάταξη ενός κράτους στην κατηγορία αυτή. Όπως θα δούμε και παρακάτω, είναι αναγκαίο να δοθεί ένας ορισμός, πέρα από τον συνήθη οικονομικό και γεωγραφικό, που θα επεξηγεί και θα δίνει περισσότερες λεπτομέρειες.

---

¹⁴ Ο Σπυρόπουλος παρέχει σε υποσημείωση με τον αριθμό 60 τις πληροφορίες για την κατηγοριοποίηση του ΟΗΕ. Γ. Σπυρόπουλος, ό.π., σελ. 144-145.

Μεταξύ άλλων θεσμών, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει εκφράσει το ενδιαφέρον της για τα ευάλωτα κράτη, το οποίο αποτυπώνεται εκτεταμένα στην Ευρωπαϊκή Έκθεση για την Ανάπτυξη του 2009, με τίτλο «Αντιμετώπιση της Αστάθειας στην Αφρική». Σκοπός της εν λόγω Έκθεσης είναι, μεταξύ άλλων, να αναλύσει «τα κόστη και τα χαρακτηριστικά της αστάθειας, την ικανότητα των ευάλωτων κρατών να αντιμετωπίσουν τα δυσμενή πλήγματα, όπως η χρηματοοικονομική κρίση του 2008-2009, και την υφιστάμενη σχέση της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τα ευάλωτα κράτη, καθώς και την δυνατότητα της αναπτυξιακής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης να βοηθήσει τους εθνικούς ενδιαφερόμενους στην ενίσχυση της αυτοχΐης»¹⁵.

Η συγκεκριμένη Έκθεση εστιάζει στην περιοχή της Υποσαχάριας Αφρικής, «διότι η περιοχή αυτή φαίνεται να υστερεί ιδιαίτερα στον τομέα της κρατικής εδραίωσης». Ενδεικτικά, κράτη της Υποσαχάριας Αφρικής που θεωρούνται σήμερα ευάλωτα σύμφωνα με την εν λόγω Έκθεση είναι, η Αγκόλα, το Μπουρούντι, το Καμερούν, η Κεντροαφρικανική Δημοκρατία, το Τσαντ, οι Κομόρες, η Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό, η Δημοκρατία του Κονγκό, η Ακτή του Ελεφαντοστού, το Τζιμπουτί, η Ισημερινή Γουινέα, η Ερυθραία, η Αιθιοπία, η Γκάμπια, η Γουινέα, η Γουινέα-Μπισσάου, η Κένυα, η Λιβερία, η Μαυριτανία, ο Νίγηρας, η Νιγηρία, η Ρουάντα, το Σάο Τομέ και Πρίνσιπε, η Σιέρα Λεόνε, η Σομαλία, το Σουδάν, το Τόγκο, η Ουγκάντα και η Ζιμπάμπουε¹⁶.

Ο παραπάνω κατάλογος έχει καταρτιστεί από το ΟΟΣΑ και χρησιμοποιείται στην Ευρωπαϊκή Έκθεση για την Ανάπτυξη του 2009 σε μια προσπάθεια να εξηγήσει και να δικαιολογήσει το γιατί η συγκεκριμένη έκθεση εστιάζει στην Υποσαχάρια Αφρική. Ένας επιπλέον λόγος εστίασης της Έκθεσης στην Υποσαχάρια Αφρική μπορεί να είναι το γεγονός ότι τα ευάλωτα κράτη στην εν λόγω περιοχή «έχουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά – αντιμετωπίζουν όλα δομικά προβλήματα και δυσλειτουργικούς θεσμούς – διαφέρουν όμως και σε πολλούς τομείς. Για αυτά, η κατάσταση έκτακτης ανάγκης είναι ο κανόνας, όχι η εξαίρεση. Στην προσπάθεια να αντισταθμίσουν τα πλήγματα, συχνά οι επιλογές τους υπολείπονται μακροπρόθεσμου χαρακτήρα, ενώ οι άμεσες ανάγκες διαστρεβλώνουν τους μακρόχρονους στόχους»¹⁷.

---

¹⁵ *Ευρωπαϊκή Έκθεση για την Ανάπτυξη*, 2009, σελ. 1.

¹⁶ Ο πλήρης κατάλογος των ευάλωτων κρατών της Υποσαχάριας Αφρικής σύμφωνα με το Πρόγραμμα του ΟΗΕ για την Ανάπτυξη (UNDP) περιλαμβάνει συνολικά 46 κράτη.

¹⁷ *Ευρωπαϊκή Έκθεση για την Ανάπτυξη*, 2009, σελ. 1-2.

Η απόδοση των συστατικών στοιχείων της έννοιας των ευάλωτων κρατών από την αγγλική γλώσσα στην ελληνική έχει μεγάλη βαρύτητα, καθώς είναι μια νέα και πολύ πρόσφατη έννοια. Στην αγγλική γλώσσα, ο όρος προβάλλεται ως “fragile states”, όπου το επίθετο “fragile” έχει αποδοθεί στα ελληνικά ως “ευάλωτο”, όρος όχι τόσο ακριβής σε σχέση με τον αυθεντικό. Με την «αντιστροφή» των δύο λέξεων που αποτελούν τον όρο προέκυψε η έννοια της κρατικής αστάθειας ή αλλιώς “state fragility”. Εδώ, το ουσιαστικό “fragility” έχει αποδοθεί ως “αστάθεια”, το οποίο προδίδει επίσης ανακρίβεια. Η προβληματική απόδοση των όρων στα ελληνικά, καθώς και η επιλογή των συγκεκριμένων όρων-φράσεων στα αγγλικά, αφήνει λίγα περιθώρια για επιλογή του πιο ακριβούς ή του πιο κατάλληλου εναλλακτικού όρου.

Σε πολλές περιπτώσεις, η “κρατική αστάθεια” έχει θεωρηθεί πιο κατάλληλη έννοια για να οριστεί το ευάλωτο κράτος. Αυτό οφείλεται στην δυσκολία που προέκυψε ως συνέπεια της αδυναμίας να οριστούν τα ευάλωτα κράτη. Σταδιακά, έλαβε χώρα μια μετάβαση από τα ευάλωτα κράτη στις καταστάσεις αστάθειας. «Η υφιστάμενη βιβλιογραφία περιέχει πολυάριθμους ορισμούς της “αστάθειας” και η χρήση της έκφρασης “ευάλωτο κράτος” είναι πολύ αμφισβητήσιμη»¹⁸. Συνεπώς, η “κρατική αστάθεια”, αν και χαρακτηριστικό του ευάλωτου κράτους, φαίνεται να είναι για πολλούς θεσμούς η βάση για τον ορισμό του. Στην συνέχεια παρατίθενται ορισμοί οργανισμών και θεσμών.

1.3 ΟΟΣΑ

Παρά τις διαφορές που εντοπίζονται ανάμεσα στους υπάρχοντες ορισμούς, ως σημείο αφετηρίας μπορεί να θεωρηθεί ο ορισμός του ΟΟΣΑ, που καταγράφεται στις «Αρχές Χρηστής Διεθνούς Εμπλοκής σε Ευάλωτα Κράτη και Καταστάσεις». Σύμφωνα με αυτόν, «τα κράτη είναι ευάλωτα όταν οι κρατικές δομές υπολείπονται της πολιτικής βούλησης ή και της ικανότητας παροχής των βασικών λειτουργιών που απαιτούνται για την μείωση της φτώχειας, την ανάπτυξη και την προστασία της ασφάλειας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των πολιτών τους»¹⁹. Η πρόταση του ΟΟΣΑ για «μετακίνηση της εστίασης στον κεντρικό ρόλο της νομιμότητας και των προσδοκιών των πολιτών», οδήγησε σε εξειδίκευση του ορισμού προσδιορίζοντας τα

---

¹⁸ Στο ίδιο, σελ.16.

¹⁹ Ο ορισμός του ΟΟΣΑ παρατίθεται στην *Ευρωπαϊκή Έκθεση για την Ανάπτυξη*, ό.π., σελ. 16.

ευάλωτα κράτη ως αυτά που «αδυνατούν να ανταποκριθούν στις προσδοκίες του πληθυσμού ή να διαχειριστούν τις αλλαγές των προσδοκιών και των ικανοτήτων μέσω της πολιτικής διαδικασίας»²⁰.

Η Επιτροπή Αναπτυξιακής Βοήθειας του ΟΟΣΑ όρισε τα ευάλωτα κράτη στα πλαίσια της αλληλεπίδρασης των δωρητών οργανισμών με «χώρες όπου υπάρχει έλλειψη πολιτικής δέσμευσης και ανεπαρκής ικανότητα ανάπτυξης και υλοποίησης πολιτικών υπέρ των φτωχών»²¹. Θυμίζουμε πως στο επίκεντρο βρίσκεται η αναπτυξιακή βοήθεια και η σχέση δωρητών-ευάλωτων κρατών, υπό το πρίσμα της οποίας εξετάζονται οι υφιστάμενοι ορισμοί. Στην Έκθεση για την Ανάπτυξη αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι ο ορισμός αυτός «δείχνει ότι η έννοια του ευάλωτου κράτους είναι καθαρά σχεσιακή, καθώς αναφέρεται σε μια κακή ευθυγράμμιση ανάμεσα στην πολιτική βούληση – ή ικανότητα – μιας χώρας και στις οικονομικές προτεραιότητες μιας δωρήτριας κοινότητας»²². Οι σημαντικές ελλείψεις στους τομείς της ασφάλειας και της ανάπτυξης, ώθησαν την μετάβαση σε “καταστάσεις αστάθειας”, και την αναφορά της Επιτροπής σε αυτές «απομακρύνοντας την εστίαση από το ίδιο το κράτος»²³.

1.4 Βρετανικό Υπουργείο Διεθνούς Ανάπτυξης (DfID)

Το Βρετανικό Υπουργείο Διεθνούς Ανάπτυξης (DfID) ορίζει τα ευάλωτα κράτη ως εκείνα όπου «η κυβέρνηση δεν μπορεί ή δεν θέλει να παραδώσει βασικές λειτουργίες στην πλειοψηφία των πολιτών, συμπεριλαμβανομένων των φτωχών, όπου οι βασικές λειτουργίες περιλαμβάνουν την διάθεση υπηρεσιών, την δικαιοσύνη και την ασφάλεια»²⁴. Ο ορισμός αυτός είναι παραπλήσιος με τον αρχικό ορισμό του ΟΟΣΑ που επικεντρώνεται στο κράτος και στις λειτουργίες του ως παρόχου ουσιαστικών κοινωνικών αγαθών. Τίθεται και εδώ το ζήτημα της πολιτικής βούλησης και ικανότητας για την αντιμετώπιση των προκλήσεων που παρουσιάζει η διακυβέρνηση.

Τα ευάλωτα κράτη περιγράφονται πολύ συχνά ως ανίκανα να διασφαλίσουν την στοιχειώδη ασφάλεια και να διατηρήσουν τον νόμο και την δικαιοσύνη. Αποτέλεσμα

---

²⁰ Στο ίδιο.

²¹ Στο ίδιο.

²² Στο ίδιο.

²³ Στο ίδιο.

²⁴ Γίνεται αναφορά του ορισμού του DfID, 2005, στο F. Stewart και G. Brown, *Fragile States*, 2009, σελ. 2.

της αποτυχίας στον τομέα της ασφάλειας είναι οι διάφορες συγκρούσεις που λαμβάνουν χώρα κατά καιρούς στο έδαφός τους. Το DfID δηλώνει ρητά πως ο ορισμός του δεν περιορίζεται σε κράτη που βιώνουν ή μόλις έχουν εξέλθει από κάποια σύγκρουση. Επειδή, ακόμα και κράτη τα οποία δεν βρίσκονται σε εμπόλεμη κατάσταση αποτυγχάνουν συχνά να εξασφαλίσουν υπηρεσίες, και συνεπώς αποτελούν ευάλωτα κράτη. Αντιθέτως, κράτη τα οποία βρίσκονται σε σύγκρουση, παρέχουν όμως ένα ικανό επίπεδο υπηρεσιών στην πλειοψηφία του πληθυσμού, δεν εμπίπτουν στην κατηγορία των ευάλωτων κρατών σύμφωνα με τον ορισμό του DfID²⁵.

Όπως είναι κατανοητό, η ικανότητα του κράτους παίζει κεντρικό ρόλο στους ορισμούς του ΟΟΣΑ και του DfID. Ένα κράτος το οποίο δεν είναι ικανό να αντιμετωπίσει τις εσωτερικές πιέσεις που δημιουργούνται από τις απαιτήσεις και τις ανάγκες των πολιτών του έχει περάσει πλέον σε κατάσταση κρατικής αποτυχίας. Η αποτυχία του κράτους και των θεμελιωδών δομών και λειτουργιών του βρίσκεται στο επίκεντρο της επιπόησης του ορισμού του ευάλωτου κράτους. Κάποιοι οργανισμοί θεωρούν την αποτυχία θεμελιώδη όταν το κράτος δεν μπορεί να κρατήσει σε ισορροπία τις κοινωνικές προσδοκίες και τις κρατικές ικανότητες, το οποίο έχει ως αποτέλεσμα τις μη αμοιβαίες σχέσεις κράτους-κοινωνίας και την απουσία ενός δεσμευτικού κοινωνικού συμβολαίου²⁶.

1.5 Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Σε αντίθεση με ορισμούς που επικεντρώνονται στην σχέση δωρητών-αποδεκτών, εξετάζουμε τώρα ορισμούς που ξεκινούν, όχι από την έννοια του κράτους, αλλά από την έννοια της αστάθειας για να ορίσουν το κράτος το οποίο χαρακτηρίζεται από αστάθεια. Έτσι, το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναγνώρισε ότι, «η έννοια της αστάθειας αναφέρεται σε ασθενείς ή ελλιπείς δομές και καταστάσεις στις οποίες το κοινωνικό συμβόλαιο έχει διαρραγεί λόγω της ανικανότητας ή της απροθυμίας του κράτους να ασκήσει τις βασικές του λειτουργίες, να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις και στις ευθύνες του όσον αφορά το κράτος δικαίου, την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών, την προστασία και ασφάλεια του

---

²⁵ Περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον ορισμό του DfID και τις συγκρούσεις στο F. Stewart και G. Brown, *Fragile States*, 2009, σελ. 2.

²⁶ C. McLoughlin, *Topic Guide on Fragile States*, 2009, σελ. 8.

πληθυσμού του, τη μείωση της ένδειας, την παροχή υπηρεσιών, τη διαφανή και ισότιμη διαχείριση των πόρων και την πρόσβαση στην εξουσία»²⁷.

Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, η έννοια της κρατικής αστάθειας σίγουρα αποτελεί ένα χαρακτηριστικό του ευάλωτου κράτους, ίσως το πιο βασικό. Διάφοροι θεσμοί και οργανισμοί θεώρησαν πως για να οριστεί με μεγαλύτερη ακρίβεια το ευάλωτο κράτος θα πρέπει να προσδιοριστούν τα βασικά του χαρακτηριστικά, στοιχεία δηλαδή βάσει των οποίων θα μπορεί να κριθεί ένα κράτος ευάλωτο. Δεν είναι εύκολο, όμως, να μεταφραστεί μια κατάσταση αστάθειας σε δεδομένα που αντιστοιχούν στα κράτη αυτής της κατηγορίας. Πραγματοποιείται πάντως μια προσπάθεια να συμπεριληφθούν όλοι οι παράγοντες που επηρεάζουν το κράτος σε ότι αφορά την κρατική εξουσία και διοίκηση, καθώς και την επιτυχημένη ή αποτυχημένη πολιτική του σε θέματα παροχής υπηρεσιών αλλά και στοιχειωδών κοινωνικών αγαθών.

Η παρούσα προσέγγιση δείχνει να πλησιάζει πολύ στον ορισμό τόσο του ΟΟΣΑ, όσο και του DfID. Εάν η αστάθεια μπορεί να προσδιοριστεί ως η δυσλειτουργική κατάσταση ενός κράτους, το οποίο δεν ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις και τα αιτήματα των πολιτών του, δεν ικανοποιεί ανάγκες και δεν λαμβάνει σοβαρά τις αρμοδιότητές και τις υποχρεώσεις του, τότε το ευάλωτο κράτος μπορεί από αυτήν την άποψη της αστάθειας να οριστεί. Η διάρρηξη του “κοινωνικού συμβολαίου” που μόλις περιγράφηκε φαίνεται να είναι κεντρική στον ορισμό του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το ευάλωτο κράτος. Τέλος, η απροθυμία και η ανικανότητα του ευάλωτου κράτους να ελέγξει και να επηρεάσει τις εξελίξεις στο εσωτερικό του μπορεί πράγματι να λειτουργήσει εις βάρος του, ακόμα και με την εκδήλωση συγκρούσεων, εντός αλλά και εκτός της επικράτειάς του.

1.6 Παγκόσμια Τράπεζα

Η Παγκόσμια Τράπεζα κατατάσσει τα ευάλωτα κράτη στην κατηγορία των χωρών με χαμηλό εισόδημα υπό πίεση ή LICUS (Low-Income Countries Under Stress). Σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση τα ευάλωτα κράτη χαρακτηρίζονται από τον εξουθενωτικό συνδυασμό αδύναμης διακυβέρνησης, πολιτικών και θεσμών, που υποδεικνύει την κατάταξη ανάμεσα στα κατώτερα στην Αξιολόγηση Κρατικών

---

²⁷ Ο ορισμός του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης εντοπίζεται στην *Ευρωπαϊκή Έκθεση για την Ανάπτυξη*, ό.π. σελ. 17.

Πολιτικών και Θεσμικών Επιδόσεων ή CPIA (Country Policies and Institutional Performance Assessment). Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει 30 κράτη, από τα οποία τα τρία τέταρτα «μαστιίζονται από κάποια μαινόμενη σύγκρουση». Τέτοια κράτη χαρακτηρίζονται από «αδύναμες κρατικές πολιτικές και θεσμούς που υπονομεύουν τις ικανότητες των κρατών να παρέχουν υπηρεσίες στους πολίτες, να περιορίζουν την διαφθορά ή να προβλέπουν την επαρκή ελεύθερη έκφραση και λογοδοσία» και βρίσκονται «σε κίνδυνο σύγκρουσης και πολιτικής αστάθειας»²⁸.

Η Παγκόσμιας Τράπεζα ταξινομεί τα κράτη με βάση το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν ανά κάτοικο. Διακρίνει έτσι τις οικονομίες σε εκείνες που παρουσιάζουν χαμηλό, μεσαίο και υψηλό εισόδημα²⁹. Ως αποτέλεσμα, τα κράτη διακρίνονται σε “Αναπτυγμένα” και “Αναπτυσσόμενα” ή σε χώρες “Βορρά” και “Νότου” «στην βάση της διαίρεσης του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος κάθε κράτους με τον πληθυσμό»³⁰. Από την παραπάνω μέτρηση προκύπτει «το μέσο Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν ανά κάτοικο». Επισημαίνεται, όμως, πως πρόκειται για έναν κατά προσέγγιση υπολογισμό, καθώς συχνά παρατηρούνται ανακρίβειες που αποδίδονται «είτε στην κακή ποιότητα των παρεχόμενων στατιστικών πληροφοριών, είτε στην σκοπιμότητα ορισμένων κυβερνήσεων, οι οποίες, για να επωφεληθούν των δανείων που χορηγεί στα “Λιγότερο Αναπτυγμένα Κράτη” η Διεθνής Ένωση για την Ανάπτυξη (μέλος της Παγκόσμιας Τράπεζας) με ευνοϊκότερους όρους, εμφανίζουν ένα χαμηλότερο κατά κεφαλήν εισόδημα»³¹.

Σχετικά με το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) σημειώνεται ότι «μετράει το σύνολο των αγαθών και των υπηρεσιών που παράγονται από μια χώρα κατά την διάρκεια ενός έτους. Σε αυτό προστίθεται το υπόλοιπο του ισοζυγίου των εισοδημάτων των υπηκόων αυτού του κράτους στο εξωτερικό και των ξένων υπηκόων στο εξωτερικό του. Για να γίνει δυνατή η σύγκριση των ΑΕΠ, η Παγκόσμια Τράπεζα τα μετατρέπει σε αμερικανικά δολάρια, με βάση τις συναλλαγματικές ισοτιμίες του εν λόγω έτους. Τα στοιχεία που εξάγονται με αυτόν τον τρόπο στερούνται ακρίβειας, δεδομένου ότι οι υπολογισμοί είναι πολύπλοκοι και στηρίζονται σε μεγέθη που δεν εκτιμώνται σωστά σε πολλές χώρες. Παρ’ όλα αυτά,

---

²⁸ Η προσέγγιση και κατηγοριοποίηση των ευάλωτων κρατών που αποδίδεται στην Παγκόσμια Τράπεζα παρατίθεται στο F. Stewart και G. Brown, *ό.π.*, σελ. 2.

²⁹ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. στο Γ. Σπυρόπουλος, *ό.π.*, σελ.154.

³⁰ Στο ίδιο.

³¹ Στο ίδιο.

το ΑΕΠ αποτελεί το καλύτερο εργαλείο για την σύγκριση της οικονομικής ισχύος των εθνών»³².

1.7 Ορισμοί Θεωρητικών

Ανάμεσα στους υφιστάμενους ορισμούς που επικεντρώνονται τόσο στο κράτος όσο και στην αστάθεια δεν εντοπίζονται μεγάλες διαφορές και γενικότερα φαίνεται να υπάρχει συναίνεση εντός της δωρήτριας κοινότητας. Διάφοροι θεωρητικοί έχουν επιχειρήσει κατά καιρούς να προτείνουν πιθανούς ορισμούς, βασισμένοι πάντα στους υπάρχοντες. Χαρακτηριστικά οι Stewart και Brown τονίζουν πως δεν υπάρχουν σωστοί ή μοναδικά ορθοί ορισμοί για έννοιες που επινοήθηκαν μέσα από τον διάλογο και στην συνέχεια χρησιμοποιήθηκαν με κάποιο πολιτικό κίνητρο. Σκοπός είναι να φτάσουμε σε ορισμούς που δίνουν νόημα στην υπό εξέταση κατάσταση, οι οποίοι θα είναι εν τέλει λειτουργικοί και δεν θα απομακρύνονται από τον τρόπο με τον οποίον τους χειρίζεται η δωρήτρια κοινότητα. Προσθέτουν πως θα ήταν προτιμότερο να χρησιμοποιείται ένας όρος λιγότερο προκλητικός και λιγότερο απόλυτος, αφού η κατηγοριοποίηση ενέχει μεγάλη δόση κριτικής³³.

Οι περισσότεροι θεωρητικοί απομακρύνονται από το κράτος και παρουσιάζουν μια πιο ευρεία προσέγγιση που θα περιλαμβάνει είδη αποτυχιών που συνιστά η έννοια της αστάθειας. Σύμφωνα με τους Stewart και Brown, η έννοια της κρατικής αστάθειας θα πρέπει να χρησιμοποιείται για ένα κράτος που αποτυγχάνει ή βρίσκεται σε μεγάλο κίνδυνο να αποτύχει. Διαφοροποιούν, μάλιστα, την αποτυχία του κράτους σε τρεις διαστάσεις: αποτυχία των αρχών, αποτυχία των υπηρεσιών και αποτυχία της νομιμότητας. Προσθέτουν πως η προσέγγισή τους διαφοροποιεί περαιτέρω ανάμεσα στην αποτυχία και τον κίνδυνο αποτυχίας. Συνεπώς, ορίζουν τα ευάλωτα κράτη ως «κράτη που αποτυγχάνουν ή βρίσκονται σε μεγάλο κίνδυνο να αποτύχουν, αναφορικά με τους τομείς των αρχών, των υπηρεσιών και της νομιμότητας»³⁴. Επιπρόσθετα, σημειώνουν πως ο ΟΟΣΑ και το DfID δίνουν έμφαση στην αποτυχία των υπηρεσιών του κράτους προς τους φτωχούς. «Όμως, σχεδόν εξ ορισμού κάθε αποτυχία θα είναι

---

³² Στο ίδιο.

³³ Περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την θέση των Stewart και Brown στο F. Stewart και G. Brown, *ό.π.*, σελ. 1.

³⁴ Stewart και Brown, *ό.π.*, σελ. 2-3.

αποτυχία που κατευθύνεται προς τους φτωχούς, καθώς η φτώχεια συνίσταται και προκύπτει από την αποτυχία των υπηρεσιών συνολικά»³⁵.

Θεωρητικοί όπως οι Baliemoune-Lutz και McGillivray υποστηρίζουν πως ο όρος ευάλωτο κράτος θα πρέπει να χρησιμοποιείται μόνο για «τον χαρακτηρισμό κρατών σε ότι αφορά την πιθανότητα διάσπασής τους ή την τρωτότητα τους σε καθοδικά πλήγματα»³⁶. Τα ευάλωτα κράτη σε αυτή την περίπτωση φαίνεται να θεωρούνται εκείνα που διατρέχουν μεγάλο κίνδυνο, όχι απλά να αποτύχουν, αλλά να βρεθούν εκτεθειμένα σε κάθε είδους κίνδυνο, από την διάσπαση μέχρι και την σύγκρουση. Τα “καθοδικά πλήγματα” αποδίδονται σε μεγάλο βαθμό στην ρήξη του κοινωνικού συμβολαίου, θέση που υποστήριξε αρχικά το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και που αντικατοπτρίζεται και στους ορισμούς του ΟΟΣΑ και του DfID. «Η διάρρηξη του κοινωνικού συμβολαίου από την κακή ευθυγράμμιση της ικανότητας του κράτους να ανταποκρίνεται στις προσδοκίες του πληθυσμού, δημιουργεί ένα στοιχείο λανθάνουσας αστάθειας, που μπορεί να οδηγήσει σε σύγκρουση, η οποία, με την σειρά της, αποτελεί την απόλυτη εκδήλωση της αστάθειας»³⁷.

Ο Seth Kaplan εντοπίζει σημαντικές παραμέτρους στον ορισμό του ευάλωτου κράτους, όπως αυτό έχει προκύψει ως τόπος καταφυγής τρομοκρατικών ομάδων και ως γόνιμο έδαφος εκδήλωσης συγκρούσεων, εξαιτίας της απουσίας ενός ορθού κρατικού μηχανισμού με λειτουργικούς θεσμούς. Στην προσέγγιση του Kaplan, «τα σύνορα που υποχρεώνουν ομάδες με πολλαπλές ταυτότητες και ελάχιστη κοινή ιστορία να συνεργάζονται, και τα νομικά και πολιτικά συστήματα που δεν αντανakλούν τις αξίες, τα πιστεύω και τους τρόπους οργάνωσης της κοινωνίας, μπορούν εύκολα να αποσυνδέσουν το κράτος και τον πληθυσμό που οφείλει να υπηρετεί, και οι κοινωνικοπολιτικές αυτές καταστάσεις είναι απίθανο να παράγουν κυβερνήσεις ικανές να ικανοποιούν τις προσδοκίες των πολιτών»³⁸.

Επιπρόσθετα, μελετητές όπως ο Engberg-Pedersen, απορρίπτουν την αποκλειστική επικέντρωση στο κράτος που αντανakλάται στους περισσότερους υφιστάμενους ορισμούς. Αντιθέτως, ξεκινούν από την κατάσταση αστάθειας, την οποία ορίζουν ως «θεσμική αστάθεια που υπονομεύει την προβλεψιμότητα, την διαφάνεια και την υπευθυνότητα των δημόσιων διαδικασιών λήψης αποφάσεων και την παροχή

---

³⁵ Στο ίδιο, σελ. 3.

³⁶ Η άποψη των Baliemoune-Lutz και McGillivray εντοπίζεται στην *Ευρωπαϊκή Έκθεση για την Ανάπτυξη*, ό.π., σελ. 17.

³⁷ Στο ίδιο, σελ. 17.

³⁸ Η άποψη του Kaplan εντοπίζεται στην *Ευρωπαϊκή Έκθεση για την Ανάπτυξη*, ό.π., σελ. 17.

ασφάλειας και κοινωνικών υπηρεσιών στον πληθυσμό»³⁹. Διαφαίνεται εδώ ο ισχυρισμός ότι παρά τις οποιεσδήποτε προβληματικές συνθήκες που προκύπτουν από μια σειρά παραγόντων, το κράτος μπορεί να λειτουργήσει ορθά και οφείλει ίσως να εμφυσήσει και να εγκαθιδρύσει τις αξίες που απουσιάζουν, τόσο από το σύστημα διακυβέρνησης, όσο και από το θεσμικό φάσμα.

Σε συνάρτηση με το αίτημα του ΟΟΣΑ για «μετακίνηση της εστίασης» στο ίδιο το κράτος, η Ικρε επικεντρώνεται στην «ικανότητα του κράτους να προσαρμόζεται στις αλλαγές των συνθηκών, να προστατεύει τους πολίτες, να απορροφά τα πλήγματα και να διαχειρίζεται τις συγκρούσεις χωρίς να προσφεύγει στη βία»⁴⁰. Η ικανότητα του κράτους να εμπνέει και να διατηρεί την συνοχή εξαρτάται από τον βαθμό επικοινωνίας κράτους και πολιτών, καθώς και από την χρηστή ή μη διακυβέρνηση. «Η απότομη διάσπαση ή σταδιακή διάβρωση της ικανότητας του κράτους να ανταποκρίνεται στις προσδοκίες των πολιτών, να υιοθετεί μια αποκριτική πολιτική διαδικασία για την διαχείριση των αλλαγών στις σχέσεις κράτους-κοινωνίας ή να διατηρεί τον έλεγχο της επικράτειάς του είναι, συνεπώς, βασικοί παράγοντες της κρατικής αστάθειας»⁴¹.

Το πρόβλημα των ευάλωτων κρατών δεν είναι ένα, ούτε απαραίτητα κοινό. Ένα ευάλωτο κράτος μπορεί να αντιμετωπίζει ζητήματα σε διαφορετικό τομέα (οικονομικό, πολιτικό, κοινωνικό) από κάποιο άλλο και μπορεί να παρουσιάζει διαφορετικό βαθμό σοβαρότητας. Γενικότερα, «η αστάθεια παρουσιάζει μεγάλες ποιοτικές και ποσοτικές διαφοροποιήσεις»⁴². Ενώ, λοιπόν, σε κάποια από αυτά τα κράτη σημειώνονται βίαιες συγκρούσεις, σε άλλα σημειώνεται σταδιακή διάβρωση της ικανότητας και νομιμότητας του κράτους. Σε κάθε περίπτωση, εκείνο που φαίνεται να ισχύει είναι ότι «οι κρατικές λειτουργίες κινδυνεύουν περισσότερο από διάσπαση σε περιόδους πολιτικών και οικονομικών μεταβολών, ακραίας πολιτικής αστάθειας, πολιτική και κρατική ανασυγκρότηση σε χώρες επηρεασμένες από συγκρούσεις, στα πρώιμα στάδια δημιουργίας κράτους, σε παρατεταμένες περιόδους έκθεσης σε συχνές και σφοδρές εξωτερικές αναταραχές και πλήγματα»⁴³.

---

³⁹ Η άποψη των Engberg-Pedersen κ.ά. εντοπίζεται στην Ευρωπαϊκή Έκθεση για την Ανάπτυξη, ό.π., σελ. 17.

⁴⁰ Ικρε, 2007, σελ. 86.

⁴¹ *Ευρωπαϊκή Έκθεση για την Ανάπτυξη*, ό.π., σελ. 17.

⁴² Στο ίδιο.

⁴³ *Ευρωπαϊκή Έκθεση για την Ανάπτυξη*, ό.π., σελ. 17-18.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η ανομοιογένεια της αστάθειας και των ευάλωτων κρατών έγκειται στην διαφορετικού είδους αστάθεια που αντιμετωπίζει το ένα ευάλωτο κράτος από το άλλο. Γι' αυτόν τον λόγο, κάποιοι συγγραφείς θεωρούν ότι η έννοια του ευάλωτου κράτους είναι “ευρεία”, «από την άποψη ότι ομαδοποιεί χώρες που είναι δύσκολο να συγκριθούν»⁴⁴. Είναι γεγονός, λοιπόν, πως η ομαδοποίηση των ευάλωτων κρατών καλύπτει την κλίμακα σοβαρότητας που ξεχωρίζει τα ευάλωτα κράτη μεταξύ τους. Πάντως, στην κλιμάκωση της αστάθειας δείχνει σχεδόν πάντα να εκδηλώνεται κάποιου είδους σύγκρουση ή πολιτική κρίση, ενώ κατά την αποκλιμάκωση βιώνουν σε κάποιον βαθμό την αποκατάσταση. Όπως υποστηρίζει ο Brinkerhoff, «τα ευάλωτα κράτη είναι δυναμικά και κινούνται σε τροχιές από την σταθερότητα προς την σύγκρουση, την κρίση ή και την αποτυχία, και εξέρχονται από την κρίση κινούμενα προς την ανάκαμψη και την σταθερότητα»⁴⁵.

---

⁴⁴ *Ευρωπαϊκή Έκθεση για την Ανάπτυξη*, ό.π., σελ. 18.

⁴⁵ Η άποψη του Brinkerhoff εντοπίζεται στην *Ευρωπαϊκή Έκθεση για την Ανάπτυξη*, ό.π., σελ. 18.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 Τα χαρακτηριστικά των ευάλωτων κρατών

2.1 Ευρωπαϊκή Έκθεση για την Ανάπτυξη

Έχοντας εξετάσει διάφορους ορισμούς, και προκειμένου να αντιληφθούμε πιο ολοκληρωμένα την έννοια των ευάλωτων κρατών, διερευνούμε τα βασικά χαρακτηριστικά που αποδίδονται σε αυτά. Επισημαίνεται ξανά πως δεν έχει συμφωνηθεί κάποιος ενιαίος κατάλογος των ευάλωτων κρατών. Στην Έκθεση για την Ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής γίνεται χρήση, «για επιχειρησιακούς σκοπούς»⁴⁶, του καταλόγου των κρατών που βρίσκονται σε κατάσταση αστάθειας, τον οποίον υιοθέτησε ο ΟΟΣΑ (2009). Η ανάλυση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής περιορίζεται στις χώρες που βρίσκονται στην υποσαχάρια Αφρική, ενώ ο κατάλογος αυτός παρουσιάζεται ως αποτέλεσμα «της σύνθεσης τριών καταλόγων: τα κατώτερα δύο πεμπτημόρια της CPIA 2007, τον δείκτη Brookings της κρατικής αδυναμίας στον αναπτυσσόμενο κόσμο για το 2008, και τον δείκτη του Carleton University [...] (CFIP) 2007 [...]. [Αυτό αντιπροσωπεύει] μια αλλαγή σε σχέση με τις εκθέσεις του 2005, 2006 και 2007 [...]. Οι δύο πρόσθετοι δείκτες που αντανakλούν τον ορισμό της αστάθειας και της σύγκρουσης της ΕΑΒ (λαμβάνοντας υπόψη τόσο την ικανότητα όσο και την νομιμότητα του κράτους, αλλά και την διάσταση της ασφάλειας) έχουν στόχο να καταστήσουν τον κατάλογο πιο εύρωστο»⁴⁷.

Στον κατάλογο συμπεριλαμβάνονται επιπλέον πέντε κράτη της Υποσαχάριας Αφρικής – Ισημερινή Γουϊνέα, Αιθιοπία, Κένυα, Ρουάντα και Ουγκάντα – που προηγουμένως δεν θεωρούνταν ευάλωτα. «Για παράδειγμα, η Κένυα συμπεριλήφθηκε στην ομάδα λόγω των πολιτικών αναταραχών που ακολούθησαν τις προεδρικές εκλογές του 2007 στην χώρα. Άλλες χώρες θεωρούνται ευάλωτες εδώ και πολλά χρόνια στα πλαίσια του ορισμού της Παγκόσμιας Τράπεζας, που θεσπίστηκε αρχικά την δεκαετία του '70, ενώ άλλες – όπως η Ακτή Ελεφαντοστού και η Ζιμπάμπουε – έχουν μεταπέσει σταδιακά από ιστορικές επιτυχίες σε καταστάσεις αστάθειας»⁴⁸.

---

⁴⁶ Ευρωπαϊκή Έκθεση για την Ανάπτυξη, 2009, σελ. 31.

⁴⁷ Στο ίδιο.

⁴⁸ Στο ίδιο.

2.1.1 Αδυναμία κινητοποίησης εγχώριων πόρων

Τα ευάλωτα κράτη αδυνατούν να κινητοποιήσουν τους εγχώριους πόρους τους και να αντλήσουν σημαντικά έσοδα από την φορολογία. Τα κρατικά έσοδα των ευάλωτων κρατών της Υποσαχάριας Αφρικής, εξαιρουμένων των επιδοτήσεων, σπάνια αντιστοιχούν σε περισσότερο από το 20% του ΑΕΠ. Μόνο 4 από τα 29 κράτη (Αγκόλα, Δημοκρατία του Κονγκό, Σάο Τομέ και Πρίνσιπε και Ισημερινή Γουϊνέα) έχουν υψηλή αναλογία κρατικών εσόδων/ΑΕΠ, όμως αυτό δεν οφείλεται στη ικανότητά τους να επιβάλλουν φόρους, αλλά στους πλούσιους φυσικούς πόρους που διαθέτουν⁴⁹.

2.1.2 Εξάρτηση από πρωτογενή προϊόντα

Τα περισσότερα ευάλωτα κράτη χαρακτηρίζονται από πολύ χαμηλή πληθυσμιακή πυκνότητα. 15 από τα 29 κράτη έχουν λιγότερο από 40 κατοίκους ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο. Το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού ζει σε αγροτικές περιοχές. Στο Μπουρούντι, για παράδειγμα, το ποσοστό είναι έως και 90%, το οποίο υποδηλώνει μεγάλο βαθμό απασχόλησης στον γεωργικό κλάδο. Η γεωργία στα κράτη της Υποσαχάριας Αφρικής χαρακτηρίζεται από χαμηλή παραγωγικότητα, στοιχειώδη τεχνολογία, μικρές εκμεταλλεύσεις, και δυσκολία πρόσβασης στις αγορές. Επιπλέον, η έλλειψη πληροφόρησης, η μεγάλη αγοραστική δύναμη ορισμένων παραγόντων, και οι ατελείς αγορές εκθέτουν τα ευάλωτα κράτη σε αποτυχίες της αγοράς⁵⁰.

2.1.3 Συγκέντρωση εξαγωγών

Ο δείκτης διαφοροποίησης των εξαγωγών για τα ευάλωτα κράτη της Υποσαχάριας Αφρικής είναι κάτω από το μισό του αντίστοιχου δείκτη για τα μη ευάλωτα κράτη, αποκαλύπτοντας τον υψηλό βαθμό συγκέντρωσης των εξαγωγών τους. Πλην ελαχίστων εξαιρέσεων, τα ευάλωτα κράτη εξάγουν κυρίως πρωτογενή προϊόντα. Η συγκέντρωση των αγορών προορισμού είναι επίσης υψηλή. Τα προϊόντα που τα ευάλωτα κράτη εξάγουν εκτός Αφρικής (κυρίως καύσιμα) διαφέρουν από αυτά που

---

⁴⁹ Στο ίδιο.

⁵⁰ Στο ίδιο, σελ. 36-37.

εξάγουν εντός της περιφέρειας, στα οποία περιλαμβάνονται πολλά δευτερογενή προϊόντα. Έτσι οι εξαγωγές τους εντός Αφρικής είναι πιο διαφοροποιημένες από τις εξαγωγές προς τον υπόλοιπο κόσμο⁵¹.

2.1.4 Μειωμένη ανθρώπινη ανάπτυξη

Οι χαμηλές δημόσιες επενδύσεις στην ανθρωπιστική ανάπτυξη είναι εμφανείς στην κακή λειτουργία των συστημάτων παιδείας και υγείας. Πολλά ευάλωτα κράτη έχουν μειώσει τις στρατιωτικές τους δαπάνες, όμως η μείωση αυτή δεν έχει αντισταθμιστεί με αυξήσεις στις δαπάνες για την υγεία και την παιδεία. Τα ευάλωτα κράτη της Υποσαχάριας Αφρικής υστερούν σε σχέση με την υπόλοιπη ήπειρο σε ότι αφορά τον αλφαριθμητισμό των ενηλίκων. Επίσης, η ανισότητα των φύλων είναι μεγαλύτερη και η αστάθεια των κρατικών θεσμών μπορεί να έχει αρνητικό αντίκτυπο στην κατάσταση των γυναικών. Τα ποσοστά γονιμότητας είναι υψηλότερα και μειώνονται με πιο αργούς ρυθμούς από ότι στα μη ευάλωτα κράτη, το οποίο έχει σημασία διότι οι οικογένειες με πολλά παιδιά δεν είναι πιθανό να έχουν τα χρήματα για να καλύψουν τα σχολικά έξοδα⁵².

2.1.5 Αδύναμες μαλακές και σκληρές υποδομές

Οι υπανάπτυκτες φυσικές υποδομές είναι άλλο ένα κοινό χαρακτηριστικό των ευάλωτων κρατών της Υποσαχάριας Αφρικής, τα οποία διαθέτουν μόλις 8 μέτρα ασφαλτοστρωμένου δρόμου ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο, ενώ τα μη ευάλωτα 18. Τα τελευταία χρόνια η Κίνα επενδύει σημαντικά ποσά σε αφρικανικές υποδομές, ιδιαίτερα σε ευάλωτα κράτη, για την βελτίωση της ποιότητας αλλά και της πρόσβασης σε φυσικούς πόρους. Όμως, χωρίς επενδύσεις σε μαλακές υποδομές (σε πολιτικές και κανονισμούς, σε συνοριακές διαδικασίες και τελωνειακή διοίκηση) το κόστος των μεταφορών θα συνεχίσει να αποτελεί πρόβλημα για τα ευάλωτα κράτη, τα οποία υστερούν επίσης και στις τηλεπικοινωνίες⁵³.

---

⁵¹ Στο ίδιο, σελ. 38, 40.

⁵² Στο ίδιο, σελ. 41-42.

⁵³ Στο ίδιο, σελ. 36-37.

2.2 Δείκτες της ανθρώπινης ανάπτυξης

2.2.1 Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης (HDI)

Το 1990 το Πρόγραμμα του ΟΗΕ για την Ανθρώπινη Ανάπτυξη (UNDP) εισήγαγε τον Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης (HDI) για την μέτρηση του μέσου επιπέδου ενός κράτους με βάση τρία ουσιαστικά κριτήρια-διαστάσεις της ανθρώπινης ανάπτυξης: το προσδόκιμο ζωής, το επίπεδο μόρφωσης και το βιοτικό επίπεδο. Τα αποτελέσματα των τριών διαστάσεων συνδυάζονται σχηματίζοντας έναν σύνθετο δείκτη που κυμαίνεται μεταξύ των τιμών 0 και 1. Διακρίνουμε, έτσι, την ταξινόμηση των κρατών σε τέσσερις κατηγορίες ανθρώπινης ανάπτυξης: τις χώρες με πολύ υψηλό, υψηλό, μεσαίο και χαμηλό επίπεδο ανθρώπινης ανάπτυξης⁵⁴.

Σύμφωνα με το Πρόγραμμα του ΟΗΕ για την Ανάπτυξη (UNDP), ο Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης δημιουργήθηκε για να δοθεί έμφαση στους ανθρώπους και τις δυνατότητές τους, που, όπως υποστηρίζεται, πρέπει να αποτελούν τα απόλυτα κριτήρια για την αξιολόγηση της ανάπτυξης κρατών, και όχι με μοναδικό κριτήριο την οικονομική ανάπτυξη. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί στην εξέταση εθνικών πολιτικών επιλογών, εξακριβώνοντας, για παράδειγμα, το πώς δύο χώρες με το ίδιο ΑΕΠ ανά κάτοικο μπορούν να παρουσιάσουν διαφορετικά αποτελέσματα στον τομέα της ανθρώπινης ανάπτυξης. Είναι εφικτό, δηλαδή, να ξεκινήσει διάλογος γύρω από το ζήτημα των προτεραιοτήτων των εθνικών πολιτικών⁵⁵.

Ο Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης αποτελεί στην ουσία μια σύνοψη που μετρά την κατά προσέγγιση επιτυχία κάθε κράτους σε κεντρικές διαστάσεις της ανθρώπινης ανάπτυξης, που, όπως αναφέρθηκε, είναι το προσδόκιμο ζωής, το επίπεδο μόρφωσης και το βιοτικό επίπεδο. Η πρώτη διάσταση, η οποία εξαρτάται από την υγεία, εκτιμάται με βάση το προσδόκιμο ζωής από την στιγμή της γέννησης. Η διάσταση της μόρφωσης μετράται με βάση τα χρόνια σπουδών των ενηλίκων από 25 ετών και άνω, καθώς και από το εκτιμώμενο χρονικό διάστημα εκπαίδευσης παιδιών από την ηλικία που θα εισαχθούν στο σχολείο. Το βιοτικό επίπεδο υπολογίζεται με βάση το

---

⁵⁴ Human Development Index HDI Definition, [Ιστοσελίδα], <http://wikiprogress.org/articles/initiatives/human-development-index/>, (Πρόσβαση στις 11 Ιανουαρίου 2018).

⁵⁵ *Human Development Index (HDI) | Human Development Reports*, [Ιστοσελίδα], <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>, (Πρόσβαση στις 14 Δεκεμβρίου 2017).

Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν ανά κάτοικο. Τέλος, επισημαίνεται πως ο Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης απλοποιεί και εξετάζει μόνο εν μέρει το τι προϋποθέτει η ανθρώπινη ανάπτυξη, δηλαδή δεν εξετάζει έννοιες όπως η ανισότητα, η φτώχεια και η ανθρώπινη ασφάλεια⁵⁶.

Το Πρόγραμμα του ΟΗΕ για την Ανάπτυξη κατατάσσει τα κράτη που συμμετέχουν σε αυτό, σύμφωνα με την προέλευσή τους, σε μια κατηγορία που ονομάζεται “αναπτυσσόμενες περιοχές” (developing regions), μια εκ των οποίων (περιοχών) είναι και η Υποσαχάρια Αφρική, η οποία αριθμεί 46 κράτη. Να θυμίσουμε πως ο κατάλογος του ΟΟΣΑ για τα ευάλωτα κράτη (τον οποίον παραθέτει η Έκθεση για την Ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής) περιλαμβάνει 29 ευάλωτα κράτη της Υποσαχάριας Αφρικής, δηλαδή 17 κράτη λιγότερα. Στην συνέχεια παραθέτουμε αλφαβητικά τα κράτη του καταλόγου του UNDP, μαζί με τον δείκτη HDI που δίνεται για το κάθε ένα. Οι 46 χώρες που συμπεριλαμβάνονται είναι η Αγκόλα (0.533), το Μπενίν (0.485), η Μποτσουάνα (0.698), η Μπουρκίνα Φάσο (0.402), το Μπουρούντι (0.404), το Κάμπο Βέρντε (0.648), το Καμερούν (0.518), η Κεντρική Αφρικανική Δημοκρατία (0.352), το Τσαντ (0.396), οι Κομόρες (0.497), το Κονγκό (0.592), η Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό (0.435), η Ακτή του Ελεφαντοστού (0.474), η Ισημερινή Γουϊνέα (0.592), η Ερυθραία (0.420), η Αιθιοπία (0.448), το Γκαμπόν (0.697), η Γκάμπια (0.452), η Γκάνα (0.579), η Γουϊνέα (0.414), η Γουϊνέα-Μπισάου (0.424), η Κένυα (0.555), το Λεσόθο (0.497), η Λιβερία (0.427), η Μαδαγασκάρη (0.512), το Μαλάουι (0.476), το Μάλι (0.442), η Μαυριτανία (0.513), ο Μαυρίκιος (0.781), η Μοζαμβίκη (0.418), η Ναμίμπια (0.640), ο Νίγηρας (0.353), η Νιγηρία (0.527), η Ρουάντα (0.498), το Σάο Τομέ και Πρίνσιπε (0.574), η Σενεγάλη (0.494), οι Σεϋχέλλες (0.782), η Σιέρρα Λεόνε (0.420), η Νότια Αφρική (0.666), το Νότιο Σουδάν (0.418), η Σουαζιλάνδη (0.541), η Τανζανία (0.531), το Τόγκο (0.487), η Ουγκάντα (0.493), η Ζάμπια (0.579) και η Ζιμπάμπουε (0.516)⁵⁷.

---

⁵⁶ *Human Development Index (HDI) | Human Development Reports*, [Ιστοσελίδα], <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>, (Πρόσβαση στις 14 Δεκεμβρίου 2017).

⁵⁷ *Developing regions | Human Development Reports*, [Ιστοσελίδα], <http://hdr.undp.org/en/content/developing-regions>, (Πρόσβαση στις 14 Δεκεμβρίου 2017).

2.2.2 Δείκτης Ανθρώπινης Φτώχειας (HPI)

Το πρόγραμμα του ΟΗΕ για την Ανάπτυξη επεξεργαζόταν ήδη από το 1996 έναν δείκτη για την ανθρώπινη φτώχεια, που επονομάστηκε “Δείκτης Ανεπάρκειας Ικανοτήτων”, με βάση τον οποίο έγινε προσπάθεια να αποδοθεί το ποσοστό των ανθρώπων «που δεν έχουν πρόσβαση στο ελάχιστο των στοιχειωδών ανθρώπινων αναγκών», μερικές από τις οποίες είναι η δυνατότητα σωστής διατροφής και υγιούς σωματικής κατάστασης, η δυνατότητα τεκνοποίησης σε κατάλληλες συνθήκες υγιεινής και τέλος, η δυνατότητα μόρφωσης⁵⁸.

Τελικά ο παραπάνω δείκτης αντικαταστάθηκε σύντομα από τον “Δείκτη Ανθρώπινης Φτώχειας” (HPI) που προέκυψε από την έκθεση του UNDP το 1997 σε μια προσπάθεια να συνδυαστούν διαφορετικά χαρακτηριστικά στέρησης σε έναν σύνθετο δείκτη για την επίτευξη μιας συνολικής άποψης όσον αφορά την εξάπλωση της φτώχειας.⁵⁹ Στόχος του HPI ήταν να εστιάσει στο εύρος της ανθρώπινης δυστυχίας και στις διάφορες μεταβλητές που την συντηρούν. Σε αντίθεση με τον υπολογισμό της φτώχειας με βάση το εισόδημα, ο Δείκτης Ανθρώπινης Φτώχειας χρησιμοποιεί «παραμέτρους που αντιπροσωπεύουν τις πιο θεμελιώδεις διαστάσεις των ελλείψεων σε ανθρώπινες ανάγκες, όπως το χαμηλό προσδόκιμο ζωής, η έλλειψη βασικής μόρφωσης, η απουσία πρόσβασης σε δημόσιους και ιδιωτικούς πόρους...»⁶⁰.

Πιο συγκεκριμένα, οι μεταβλητές που μεταχειρίζεται ο HPI είναι το ποσοστό των ατόμων, το προσδόκιμο ζωής των οποίων δεν ξεπερνά τα σαράντα χρόνια, το ποσοστό των αναλφάβητων ενηλίκων και η στέρηση πρόσβασης στις υπηρεσίες που προσφέρει μια οικονομία στο σύνολό της, όπως είναι οι υγειονομικές υπηρεσίες και η πρόσβαση σε πόσιμο νερό⁶¹. Επισημαίνεται ότι ο δείκτης HPI δεν συνάδει με το κριτήριο της Παγκόσμιας Τράπεζας για τον υπολογισμό της ανθρώπινης φτώχειας στην βάση του ενός δολαρίου που αντιστοιχεί ημερησίως ανά κάτοικο⁶².

---

⁵⁸ Σπυρόπουλος, 2005, σελ. 162-163.

⁵⁹ *Human Poverty Index*, [Ιστοσελίδα], <http://wikiprogress.org/articles/archive/human-poverty-index/>, (Πρόσβαση στις 11 Ιανουαρίου 2018).

⁶⁰ Σπυρόπουλος, 2005, σελ. 163.

⁶¹ *Human Poverty Index*, [Ιστοσελίδα], <http://wikiprogress.org/articles/archive/human-poverty-index/>, (Πρόσβαση στις 11 Ιανουαρίου 2018).

⁶² *Human Poverty Index (HPI) as a Measure of Economic Growth*, [Ιστοσελίδα], [http://economicsconcepts.com/human_poverty_index_\(hpi\).htm](http://economicsconcepts.com/human_poverty_index_(hpi).htm), (Πρόσβαση στις 11 Ιανουαρίου 2018).

Συνεπώς, η έννοια της ανθρώπινης ανάπτυξης δείχνει να εκλαμβάνεται πλέον με διαφορετικούς όρους για να απομακρυνθεί από μια αντίληψη που περιορίζεται μόνο σε οικονομικούς δείκτες. «Ο άνθρωπος και οι θεμελιώδεις ανάγκες διαβίωσής του βρίσκονται στο επίκεντρο της νέας προβληματικής. Στην λογική αυτή οι οικονομικοί δείκτες και η αύξηση της καταναλωτικής ικανότητας δεν θεωρούνται ως αυτοσκοπός, αλλά ως μέσα συμβολής στην ανθρώπινη ανάπτυξη και τελικά στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια»⁶³.

2.2.3 Δείκτης Πολυδιάστατης Φτώχειας (MPI)

Όπως η ανάπτυξη, έτσι και η φτώχεια είναι πολυδιάστατη. Όμως αυτό παραδοσιακά αγνοείται ή περιφρονείται από τα ευρέως γνωστά χρηματικά μέτρα υπολογισμού της φτώχειας (money metric measures of poverty). Ο δείκτης MPI, που δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά στην Έκθεση του 2010, συμπληρώνει τα νομισματικά μέτρα υπολογισμού της φτώχειας (monetary measures of poverty), λαμβάνοντας υπόψη τις επικαλυπτόμενες στερήσεις που την ίδια στιγμή βιώνουν οι άνθρωποι⁶⁴.

Ο δείκτης εντοπίζει στερήσεις στις 3 διαστάσεις του δείκτη HDI και παρουσιάζει τον αριθμό των ατόμων που είναι φτωχά πολυδιάστατα (που βιώνουν στερήσεις της τάξης του 33% ή και περισσότερο των σταθμισμένων δεικτών) και τον αριθμό των σταθμισμένων στερήσεων τις οποίες τα φτωχά νοικοκυριά συνήθως αντιμετωπίζουν. Μπορεί να αναλυθεί ανά περιοχή, εθνότητα και άλλες ομαδοποιήσεις όπως και με γνώμονα την διάσταση ή τον δείκτη, καθιστώντας τον χρήσιμο εργαλείο για την χάραξη πολιτικών⁶⁵.

Ο MPI μπορεί να βοηθήσει στην αποτελεσματική κατανομή πόρων, βάζοντας στο επίκεντρο εκείνους που ζουν στον πιο έντονο βαθμό φτώχειας. Μπορεί να βοηθήσει στην στρατηγική αντιμετώπιση Στόχων Αειφόρου Ανάπτυξης (Sustainable Development Goals) και να παρακολουθήσει τις επιπτώσεις που θα έχουν τυχόν πολιτικές επεμβάσεις. Ο MPI μπορεί να προσαρμοστεί σε εθνικό επίπεδο

---

⁶³ Σπυρόπουλος, 2005, σελ. 164-165.

⁶⁴ *Multidimensional Poverty Index (MPI) | Human Development Reports*, [Ιστοσελίδα], <http://hdr.undp.org/en/content/multidimensional-poverty-index-mpi>, (Πρόσβαση στις 18 Ιανουαρίου 2018).

⁶⁵ *Multidimensional Poverty Index (MPI) | Human Development Reports*, [Ιστοσελίδα], <http://hdr.undp.org/en/content/multidimensional-poverty-index-mpi>, (Πρόσβαση στις 18 Ιανουαρίου 2018).

χρησιμοποιώντας δείκτες που βγάζουν νόημα για την περιοχή ή το κράτος. Μπορεί επίσης να υιοθετηθεί για την μελέτη των εξελίξεων/αλλαγών σε βάθος χρόνου⁶⁶.

Ο Δείκτης Πολυδιάστατης Φτώχειας (MPI) αναγνωρίζει πολλαπλές στερήσεις σε επίπεδο οικογένειας και ατόμων στους τομείς της υγείας, της εκπαίδευσης και του βιοτικού επιπέδου. Χρησιμοποιεί δεδομένα (micro data) από έρευνες σε νοικοκυριά και, αντίθετα με τον δείκτη HDI προσαρμοσμένο με κριτήριο την ανισότητα (Inequality-adjusted HDI), όλοι οι δείκτες που χρειάζονται για την κατασκευή του μέτρου πρέπει να προέρχονται από την ίδια έρευνα. Κάθε άτομο σε ένα δεδομένο νοικοκυριό καταχωρείται ως φτωχό ή μη, ανάλογα με τις εμπειρίες του εντός του οικογενειακού περιβάλλοντος-νοικοκυριού. Τα δεδομένα αυτά στην συνέχεια συσσωματώνονται στο εθνικό μέτρο φτώχειας⁶⁷.

Ο MPI αντικατοπτρίζει την συχνότητα της πολυδιάστατης στέρησης, καθώς και την έντασή της, δηλαδή τα ποσοστά ταυτόχρονων στερήσεων που βιώνουν οι φτωχοί. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την δημιουργία μιας περιεκτικής, συνολικής εικόνας των ανθρώπων που ζουν σε φτώχεια, και επιτρέπει συγκρίσεις με χώρες και περιοχές του κόσμου, καθώς και εντός κρατών με γνώμονα τις εθνοτικές ομάδες, τις αστικές ή επαρχιακές περιοχές, όπως και με γνώμονα άλλα κεντρικά χαρακτηριστικά νοικοκυριών ή κοινοτήτων⁶⁸.

Ο MPI προσφέρει ένα πολύ χρήσιμο συμπλήρωμα σε μέτρα φτώχειας με βάση το εισόδημα. Η έκθεση για την Ανθρώπινη Ανάπτυξη του 2016 (HDR 2016) υπολογίζει ότι περίπου 1.5 δισεκατομμύρια άνθρωποι σε 102 αναπτυσσόμενες χώρες (29% του συνολικού τους πληθυσμού) ζούσαν σε πολυδιάστατη φτώχεια μεταξύ των ετών 2005 και 2015. Το οποίο σημαίνει ότι το 33% τουλάχιστον των δεικτών αντικατοπτρίζουν οξεία στέρηση στους τομείς της υγείας, της εκπαίδευσης και του βιοτικού επιπέδου. Επίσης, σχεδόν 900 εκατομμύρια άνθρωποι βρίσκονται σε κίνδυνο/είναι ευάλωτοι να κυλίσουν στην φτώχεια εάν προκύψουν εμπόδια οικονομικά, φυσικά κλπ. Σημειώνεται πως στην εν λόγω Έκθεση δεν μπορούσαν να συμπεριληφθούν άλλα

---

⁶⁶ *Multidimensional Poverty Index (MPI) | Human Development Reports*, [Ιστοσελίδα], <http://hdr.undp.org/en/content/multidimensional-poverty-index-mpi>, (Πρόσβαση στις 18 Ιανουαρίου 2018).

⁶⁷ *Frequently Asked Questions - Multidimensional Poverty Index (MPI)*, [Ιστοσελίδα], <http://hdr.undp.org/en/faq-page/multidimensional-poverty-index-mpi#t295n2429>, (Πρόσβαση στις 11 Ιανουαρίου 2018).

⁶⁸ *Frequently Asked Questions - Multidimensional Poverty Index (MPI)*, [Ιστοσελίδα], <http://hdr.undp.org/en/faq-page/multidimensional-poverty-index-mpi#t295n2429>, (Πρόσβαση στις 11 Ιανουαρίου 2018).

κράτη λόγω του περιορισμού των δεδομένων. Συγκριτικά δεδομένα σε κάθε έναν από αυτούς τους δείκτες (indicators) δεν ήταν διαθέσιμα για άλλα αναπτυσσόμενα κράτη. Υπήρξε επίσης μια απόφαση να μην χρησιμοποιηθούν δεδομένα ερευνών που έλαβαν χώρα πριν το 2005⁶⁹.

Στην συνέχεια, παρατίθενται τα στοιχεία του δείκτη MPI, που είναι όμως διαθέσιμος για τα 39 από τα 46 κράτη της Υποσαχάριας Αφρικής του σχετικού καταλόγου του Προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών για την Ανάπτυξη. Συμπεριλαμβάνονται, λοιπόν, το Μπενίν (0.343), η Μπουρκίνα Φάσο (0.508), το Μπουρούντι (0.442), το Καμερούν (0.260), η Κεντρική Αφρικανική Δημοκρατία (0.424), το Τσαντ (0.545), οι Κομόρες (0.165), το Κονγκό (0.192), η Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό (0.369), η Ακτή του Ελεφαντοστού (0.307), η Αιθιοπία (0.537), το Γκαμπόν (0.073), η Γκάμπια (0.289), η Γκάνα (0.147), η Γουϊνέα (0.425), η Γουϊνέα-Μπισάου (0.495), η Κένυα (0.166), το Λεσόθο (0.227), η Λιβερία (0.356), η Μαδαγασκάρη (0.420), το Μαλάουι (0.273), το Μάλι (0.456), η Μαυριτανία (0.291), η Μοζαμβίκη (0.390), η Ναμίμπια (0.205), ο Νίγηρας (0.584), η Νιγηρία (0.279), η Ρουάντα (0.253), το Σάο Τομέ και Πρίνσιπε (0.217), η Σενεγάλη (0.278), η Σιέρρα Λεόνε (0.411), η Νότια Αφρική (0.041), το Νότιο Σουδάν (0.551), η Σουαζιλάνδη (0.113), η Τανζανία (0.335), το Τόγκο (0.242), η Ουγκάντα (0.359), η Ζάμπια (0.264) και η Ζιμπάμπουε (0.128)⁷⁰.

2.2.4 Δείκτης HDI προσαρμοσμένος με κριτήριο την ανισότητα (Inequality-adjusted HDI)

Ο δείκτης HDI, προσαρμοσμένος με κριτήριο την ανισότητα (IHDI) απεικονίζει τον εθνικό μέσο όρο επιτευγμάτων ενός κράτους που αφορούν την ανθρώπινη ανάπτυξη στους τομείς της υγείας, της εκπαίδευσης και του εισοδήματος, δηλαδή στις τρεις βασικές διαστάσεις του δείκτη HDI. Όπως όλοι οι μέσοι όροι, αποκρύπτει διαφορές/ανομοιότητες της ανθρώπινης ανάπτυξης σε όλο το εύρος του πληθυσμού ενός κράτους. Δύο κράτη με διαφορετικό βαθμό διανομής επιτευγμάτων μπορούν να έχουν τον ίδια μέση τιμή HDI. Ο IHDI, όμως, λαμβάνει υπόψη όχι μόνο τα μέσα

⁶⁹ *Frequently Asked Questions - Multidimensional Poverty Index (MPI)*, [Ιστοσελίδα], <http://hdr.undp.org/en/faq-page/multidimensional-poverty-index-mpi#t295n2429>, (Πρόσβαση στις 11 Ιανουαρίου 2018).

⁷⁰ *Developing regions | Human Development Reports*, [Ιστοσελίδα], <http://hdr.undp.org/en/content/developing-regions>, (Πρόσβαση στις 14 Δεκεμβρίου 2017).

επιτεύγματα, αλλά επίσης το πώς αυτά τα επιτεύγματα διανέμονται εντός του πληθυσμού μέσω της “έκπτωσης” (“discount”) της μέσης τιμής κάθε διάστασης ανάλογα με το επίπεδο ανισότητας για κάθε διάσταση. Συνεπώς, ο δείκτης IHDI ορίζει το μέσο επίπεδο ανθρώπινης ανάπτυξης με ιδιαίτερη ευαισθησία στο κομμάτι της διανομής (distribution-sensitive)⁷¹.

Σε τέλεια ισότητα/εξίσωση ο IHDI είναι ίσος με τον HDI, όμως πέφτει κάτω από τον HDI όταν η ανισότητα ανεβαίνει. Η διαφορά HDI και IHDI είναι το κόστος της ανισότητας στην ανθρώπινη ανάπτυξη, που ορίζεται και ως απώλεια ανθρώπινης ανάπτυξης εξαιτίας της ανισότητας. Ο IHDI επιτρέπει την άμεση συσχέτιση ανισοτήτων με τις διαστάσεις, μπορεί να πληροφορήσει για πολιτικές με στόχο την μείωση της ανισότητας, και οδηγεί στην καλύτερη κατανόηση των ανισοτήτων σε όλο το εύρος του πληθυσμού, καθώς και την συμβολή τους στο συνολικό κόστος της ανθρώπινης ανάπτυξης⁷².

Τα στοιχεία που διατίθενται από το Πρόγραμμα για την Ανάπτυξη του ΟΗΕ για τον δείκτη IHDI παρατίθενται αμέσως. Συγκαταλέγονται, η Αγκόλα (0.336), το Μπενίν (0.304), η Μποτσουάνα (0.433), η Μπουρκίνα Φάσο (0.267), το Μπουρούντι (0.276), το Κάμπο Βέρντε (0.518), το Καμερούν (0.348), η Κεντρική Αφρικανική Δημοκρατία (0.199), το Τσαντ (0.238), οι Κομόρες (0.270), το Κονγκό (0.446), η Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό (0.297), η Ακτή του Ελεφαντοστού (0.294), η Αιθιοπία (0.330), το Γκαμπόν (0.531), η Γκάνα (0.391), η Γουϊνέα (0.270), η Γουϊνέα-Μπισάου (0.257), η Κένυα (0.391), το Λεσόθο (0.320), η Λιβερία (0.284), η Μαδαγασκάρη (0.374), το Μαλάουι (0.328), το Μάλι (0.293), η Μαυριτανία (0.347), ο Μαυρίκιος (0.669), η Μοζαμβίκη (0.280), η Ναμίμπια (0.415), ο Νίγηρας (0.253), η Νιγηρία (0.328), η Ρουάντα (0.339), το Σάο Τομέ και Πρίνσιπε (0.432), η Σενεγάλη (0.331), η Σιέρρα Λεόνε (0.262), η Νότια Αφρική (0.435), η Σουαζιλάνδη (0.361), η Τανζανία (0.396), το Τόγκο (0.332), η Ουγκάντα (0.341), η Ζάμπια (0.373) και η Ζιμπάμπουε (0.368). Σύνολο, 41 από τα 46 κράτη του καταλόγου του UNDP για την Υποσαχάρια Αφρική⁷³.

---

⁷¹ *Inequality-adjusted Human Development Index (IHDI) | Human Development Reports*, [Ιστοσελίδα], <http://hdr.undp.org/en/content/inequality-adjusted-human-development-index-ihdi>, (Πρόσβαση στις 18 Ιανουαρίου 2018).

⁷² *Inequality-adjusted Human Development Index (IHDI) | Human Development Reports*, [Ιστοσελίδα], <http://hdr.undp.org/en/content/inequality-adjusted-human-development-index-ihdi>, (Πρόσβαση στις 18 Ιανουαρίου 2018).

⁷³ *Developing regions | Human Development Reports*, [Ιστοσελίδα], <http://hdr.undp.org/en/content/developing-regions>, (Πρόσβαση στις 14 Δεκεμβρίου 2017).

2.2.5 Δείκτης Ανάπτυξης με γνώμονα το Φύλο (GDI)

Μέχρι τώρα έχει γίνει λόγος για τους δείκτες που καταδεικνύουν το μέγεθος των επιτευγμάτων και των απωλειών που έχουν σημειωθεί στους τομείς της ανθρώπινης ανάπτυξης, της πολυδιάστατης φτώχειας και της ανισότητας όπως θεωρείται μέσα από την άνιση και ανόμοια κατανομή των επιτευγμάτων της ανάπτυξης. Χρειάζεται όμως να τεθεί επίσης το ζήτημα της ανάπτυξης που αφορά το φύλο, και συνεπώς την στάση και την συμπεριφορά ως θύμα της κουλτούρας που παραδοσιακά κυριαρχεί απέναντί στην γυναίκα, περισσότερο όμως στα ευάλωτα κράτη. Το ζήτημα της ανάπτυξης τίθεται μέσα από διάφορες πτυχές που αφορούν βιώματα του πληθυσμού του ευάλωτου κράτους συνολικά αλλά και μεμονωμένα. Η πρόοδος σε ότι αφορά την ανθρώπινη ανάπτυξη πρέπει να τεθεί ξεχωριστά για τις γυναίκες για να εξεταστεί και να μελετηθεί ο βαθμός συμμετοχής ή μη της γυναίκας στις διαστάσεις που ορίζουν την ανθρώπινη ανάπτυξη.

Σύμφωνα με τον Ινδό οικονομολόγο Αμάρτια Σεν, η οικονομική ανάπτυξη, και η ανάπτυξη γενικότερα, είναι ανάγκη να οριστεί μέσα από τις έννοιες “δικαίωμα” (“entitlement”) και “δυνατότητες” (“capabilities”). Με τον όρο “δικαίωμα” προσδιορίζουμε μια σειρά από δικαιώματα-προνόμια που μπορεί να έχει κάποιος στην κατοχή του από το σύνολο των δικαιωμάτων. Τα δικαιώματα με την σειρά τους παράγουν “δυνατότητες” που αντιπροσωπεύουν την ελευθερία του καθενός να επιτύχει διαφορετικούς λειτουργικούς συνδυασμούς στον τρόπο ζωής (“various functioning combinations”). Κατά τον Σεν, λοιπόν η δυνατότητα συνδέεται άρρηκτα με την ελευθερία, και γι’ αυτό μέσα από την οικονομική ανάπτυξη προτείνεται η διεύρυνση των δυνατοτήτων, και συνεπώς των ελευθεριών. Για παράδειγμα, η φτώχεια συνεπάγεται την αποτυχία εκπλήρωσης συγκεκριμένων ελάχιστων δυνατοτήτων, λόγω συστημικών δυσχερειών. Ανελευθερίες όπως η πείνα, ο υποσιτισμός, η φτώχεια, η οικονομική ανασφάλεια, η ανεπαρκής εκπαίδευση και ιατρική περίθαλψη παράγουν ανισότητες⁷⁴.

Παρά τις έντονες προσπάθειες και την, αξιοσημείωτη σε πολλές περιπτώσεις, ανάπτυξη που έχει σημειωθεί σε πολλά ευάλωτα κράτη, ένα συντριπτικό κομμάτι του πληθυσμού τους στερείται ακόμα βασικών ελευθεριών. Ο λόγος εντοπίζεται στην προκατάληψη λόγω φύλου που βιώνουν οι γυναίκες, το οποίο αποτελεί μια

---

⁷⁴ *Economics Discussion*, [Ιστοσελίδα], <http://www.economicdiscussion.net/gender/gender-related-development-index-gdi/11904>, (Πρόσβαση στις 31 Ιανουαρίου 2018).

ανελευθερία. Εξαιτίας των προκαταλήψεων σε διάφορους τομείς, συμπεριλαμβανομένης της υγείας και της ιατρικής περίθαλψης, τα ποσοστά θνησιμότητας των γυναικών παραμένουν υψηλά σε σχέση με αυτά των ανδρών. Όσον αφορά τον καταμερισμό των υπηρεσιών της υγείας, της εκπαίδευσης, όπως και το κομμάτι της διατροφής, η παραμέληση προς την γυναίκα καθίσταται ανεξέλεγκτη⁷⁵.

Με την εξέλιξη της οικονομικής ανάπτυξης, όπως και της κοινωνικής, τέτοιες προκαταλήψεις θα έπρεπε να γνωρίζουν ύφεση. Αντιθέτως, η παραπάνω τάση παρουσιάζει ανοδική πορεία, με αποτέλεσμα την στέρηση ακόμα και στοιχειωδών δυνατοτήτων, και συνεπώς, ελευθεριών, μια κατάσταση που γεννά άμεσα ανισότητες. Γεγονός αποτελεί σε πολλές περιπτώσεις η εσκεμμένη άρνηση προς την γυναίκα ουσιαστικών ελευθεριών που απολαμβάνει κάθε άνδρας, όπως είναι η ελάχιστη ιατρική φροντίδα ή τροφή. Η ανισότητα στην εκπαίδευση είναι επίσης αισθητή και η εξουσία πάνω στο σπιτικό τους ή συμμετοχή στην διαδικασία λήψης αποφάσεων εντός αυτού είναι ελάχιστη, ενώ εκτός σπιτιού παραμένουν πολιτικά, και άρα κοινωνικά, περιθωριοποιημένες⁷⁶.

Όλα τα παραπάνω στοιχεία φανερώνουν φυλετικές διαφορές. Αν και ο Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης συμπεριλαμβάνει πτυχές της ανθρώπινης ανάπτυξης, οι άνισες ευκαιρίες που υφίστανται μεταξύ ανδρών και γυναικών χάνονται ή παραβλέπονται στον δείκτη HDI. Για τον υπολογισμό του εύρους αυτών των διαφορών και ανισοτήτων, το Πρόγραμμα του ΟΗΕ για την Ανάπτυξη πήρε το 1995 την πρωτοβουλία να κατασκευάσει έναν δείκτη ο οποίος αποκλήθηκε Δείκτης Ανάπτυξης με γνώμονα το Φύλο (Gender-related Development Index). Σημειώνεται πως για τον υπολογισμό της εξουσιοδότησης ή ενδυνάμωσης (“empowerment”) των γυναικών, το UNDP κατασκεύασε τον δείκτη Gender Empowerment Index, επίσης το 1995. Ενώ, λοιπόν, ο δείκτης HDI αφορά τα επιτεύγματα που έχουν σημειωθεί στον τομέα της ανθρώπινης ανάπτυξης, οι διαφορές ανδρών και γυναικών αγνοούνται ή παραβλέπονται, εξετάζονται, όμως, από τον δείκτη GDI. Όπως ο δείκτης HDI, έτσι

---

⁷⁵ *Economics Discussion*, [Ιστοσελίδα], <http://www.economicdiscussion.net/gender/gender-related-development-index-gdi/11904>, (Πρόσβαση στις 31 Ιανουαρίου 2018).

⁷⁶ *Economics Discussion*, [Ιστοσελίδα], <http://www.economicdiscussion.net/gender/gender-related-development-index-gdi/11904>, (Πρόσβαση στις 31 Ιανουαρίου 2018).

και ο δείκτης GDI μετρά τα επιτεύγματα στις ίδιες τρεις διαστάσεις και μεταβλητές, ξεχωριστά, όμως, για τους άνδρες και ξεχωριστά για τις γυναίκες⁷⁷.

Ο Δείκτης Ανάπτυξης με γνώμονα το Φύλο μετρά τις ανισότητες που υφίστανται μεταξύ των δύο φύλων σε ότι αφορά τα επιτεύγματα που έχουν σημειωθεί στην ανθρώπινη ανάπτυξη, εξηγώντας τις διαφορές μεταξύ ανδρών και γυναικών στις τρεις διαστάσεις της ανθρώπινης ανάπτυξης, (υγεία, μόρφωση και βιοτικό επίπεδο), μέσα από την αξιοποίηση των ίδιων συστατικών δεικτών που χρησιμοποιούνται για τον υπολογισμό του δείκτη HDI. Για τον υπολογισμό του δείκτη GDI χρησιμοποιείται η ίδια μεθοδολογία με τον HDI. Σε αυτή την περίπτωση, όμως, ο δείκτης HDI υπολογίζεται ξεχωριστά για τους άνδρες και ξεχωριστά για τις γυναίκες. Προκύπτει, έτσι, μια αναλογία δύο δεικτών HDI, που αποτελεί άμεσο μέτρο των ανισοτήτων, παρουσιάζοντας τον δείκτη HDI για τις γυναίκες ως ποσοστό του HDI για τους άνδρες⁷⁸.

Ουσιαστικά, ο GDI δείχνει το κατά πόσο οι γυναίκες υστερούν σε σχέση με τους άνδρες και το κατά πόσο χρειάζονται να καλύψουν έδαφος σε κάθε μία από τις διαστάσεις της ανθρώπινης ανάπτυξης. Είναι ένας δείκτης χρήσιμος για την κατανόηση του πραγματικού χάσματος όσον αφορά τα επιτεύγματα της ανθρώπινης ανάπτυξης και είναι ιδιαίτερα κατατοπιστικός για τον σχεδιασμό και την προετοιμασία εργαλείων πολιτικής με στόχο την καταπολέμηση αυτών των ανισοτήτων⁷⁹.

Στην συνέχεια παρατίθενται τα στοιχεία για τον δείκτη GDI που είναι διαθέσιμος για 38 από τα 46 κράτη που συγκαταλέγονται στον κατάλογο του UNDP για την περιοχή της Υποσαχάριας Αφρικής και είναι τα εξής, το Μπενίν (0.858), η Μποτσουάνα (0.984), η Μπουρκίνα Φάσο (0.874), το Μπουρούντι (0.919), το Καμερούν (0.853), η Κεντρική Αφρικανική Δημοκρατία (0.776), το Τσαντ (0.765), οι Κομόρες (0.817), το Κονγκό (0.932), η Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό (0.832), η Ακτή του Ελεφαντοστού (0.814), η Αιθιοπία (0.842), το Γκαμπόν (0.923), η Γκάνα (0.899), η Γουϊνέα (0.784), η Κένυα (0.919), το Λεσόθο (0.962), η Λιβερία (0.830), η

---

⁷⁷ *Economics Discussion*, [Ιστοσελίδα], <http://www.economicdiscussion.net/gender/gender-related-development-index-gdi/11904>, (Πρόσβαση στις 31 Ιανουαρίου 2018).

⁷⁸ *Gender Development Index (GDI) | Human Development Reports*, [Ιστοσελίδα], <http://hdr.undp.org/en/content/gender-development-index-gdi>, (Πρόσβαση στις 31 Ιανουαρίου 2018).

⁷⁹ *Gender Development Index (GDI) | Human Development Reports*, [Ιστοσελίδα], <http://hdr.undp.org/en/content/gender-development-index-gdi>, (Πρόσβαση στις 31 Ιανουαρίου 2018).

Μαδαγασκάρη (0.948), το Μαλάουι (0.921), το Μάλι (0.786), η Μαυριτανία (0.818), ο Μαυρίκιος (0.954), η Μοζαμβίκη (0.879), η Ναμίμπια (0.986), ο Νίγηρας (0.732), η Νιγηρία (0.847), η Ρουάντα (0.992), το Σάο Τομέ και Πρίνσιπε (0.907), η Σενεγάλη (0.886), η Σιέρα Λεόνε (0.871), η Νότια Αφρική (0.962), η Σουαζιλάνδη (0.853), η Τανζανία (0.937), το Τόγκο (0.841), η Ουγκάντα (0.878), η Ζάμπια (0.924) και η Ζιμπάμπουε (0.927)⁸⁰.

2.2.6 Δείκτης Ανισότητας των Φύλων (GII)

Η στάση που επικρατεί απέναντι στην γυναίκα στα κοινωνικά και πολιτικά περιβάλλοντα των ευάλωτων κρατών αποτελεί ένα από τα κυριότερα χαρακτηριστικά τους, το οποίο επηρεάζει αλλά και επιβαρύνει την κατάσταση τους, καθώς ο γυναικείος πληθυσμός αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι του συνολικού πληθυσμού, και συνεπώς της κρατικής μηχανής και της τοπικής κοινωνίας. Δεν υπάρχει αμφιβολία πως η θέση της γυναίκας σε αυτά τα κράτη είναι ιδιαίτερα υποβαθμισμένη και αυτό αποδεικνύεται μέσα από την μη συμμετοχή της σε βασικούς τομείς της ζωής, που καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα αναγκών και δικαιωμάτων.

Όπως τέθηκε και στην προηγούμενη ενότητα, η ανισότητα που αφορά τα δύο φύλα εξακολουθεί να αποτελεί μείζον εμπόδιο για την ανθρώπινη ανάπτυξη. Τα κορίτσια και οι γυναίκες των ευάλωτων κρατών έχουν κάνει βέβαια άλματα σε πολλούς τομείς της ανάπτυξης από το 1990, όμως δεν έχουν κερδίσει ακόμα την μάχη της ισότητας με τους άνδρες. Θεωρείται μάλιστα πως η μειονεκτική τους θέση αποτελεί την μεγαλύτερη πηγή ανισότητας. Είναι πολλές οι περιπτώσεις όπου γίνονται διακρίσεις εις βάρος των γυναικών στους τομείς της υγείας, της εκπαίδευσης, της πολιτικής αντιπροσώπευσης και της αγοράς εργασίας⁸¹.

Η ανισότητα που βιώνουν οι γυναίκες στα ευάλωτα κράτη έχει απασχολήσει τους διεθνείς θεσμούς, όπως και το Πρόγραμμα του ΟΗΕ για την Ανάπτυξη, το οποίο προέβη στον σχηματισμό ενός ξεχωριστού δείκτη με ευαισθησία στο ζήτημα των φυλετικών διακρίσεων, με τον τρόπο που υφίστανται στα εν λόγω κράτη. Ο νέος αυτός δείκτης εισήχθη το 2010 στην Έκθεση του UNDP για την ανθρώπινη

⁸⁰ *Developing regions | Human Development Reports*, [Ιστοσελίδα], <http://hdr.undp.org/en/content/developing-regions>, (Πρόσβαση στις 14 Δεκεμβρίου 2017).

⁸¹ *Gender Inequality Index (GII) | Human Development Reports*, [Ιστοσελίδα], <http://hdr.undp.org/en/content/gender-inequality-index-gii>, (Πρόσβαση στις 31 Ιανουαρίου 2018).

ανάπτυξη, με στόχο να καλύψει τις ελλείψεις των προηγούμενων δεικτών GDI και GEM.

Ο Δείκτης Ανισότητας των Φύλων (GII) μετρά τις ανισότητες μεταξύ των δύο φύλων σε τρεις σημαντικές πτυχές της ανθρώπινης ανάπτυξης. Η πρώτη πτυχή είναι η υγεία σε ότι αφορά το κομμάτι της τεκνοποίησης. Αυτή υπολογίζεται με βάση το ποσοστό της μητρικής θνησιμότητας και τον ρυθμό των γεννήσεων σε εφηβική ηλικία. Δεύτερη πτυχή αποτελεί η “εξουσιοδότηση” ή “ενδυνάμωση” (“empowerment”) που μετράται σύμφωνα με τον αριθμό κοινοβουλευτικών εδρών που καταλαμβάνονται από γυναίκες, καθώς και βάσει των ποσοστών των ενήλικων γυναικών και ανδρών των 25 ετών και άνω που έχουν περάσει τουλάχιστον από την δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Τρίτη πτυχή κρίνεται η οικονομική κατάσταση που εκφράζεται μέσα από την συμμετοχή στην αγορά εργασίας και υπολογίζεται με γνώμονα το ποσοστό συμμετοχής εργατικού δυναμικού που αποτελείται από άνδρες και γυναίκες ηλικίας 15 ετών και άνω⁸².

Ο δείκτης GII έχει χτιστεί στην βάση του ίδιου πλαισίου με τον IHDI με στόχο να αποσαφηνίσει τις διαφορές στην κατανομή των διαφόρων επιτευγμάτων ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες. Μετρά στην ουσία τα κόστη που έχει η ανισότητα για την ανθρώπινη ανάπτυξη. Συνεπώς, όσο μεγαλύτερη η τιμή του GII, τόσο μεγαλύτερες οι διαφορές μεταξύ ανδρών και γυναικών, καθώς και οι απώλειες για την ανθρώπινη ανάπτυξη. Ο GII ρίχνει φως στο ζήτημα της θέσης της γυναίκας σε 159 χώρες, παρέχοντας μια ματιά στις αποκλίσεις των δύο φύλων σε μεγάλες περιοχές που απασχολεί η ανθρώπινη ανάπτυξη. Οι συστατικοί δείκτες επισημαίνουν περιοχές που χρειάζονται κρίσιμη πολιτική παρέμβαση και ενεργητική σκέψη και δημόσιες πολιτικές με στόχο να ξεπεραστούν οι συστημικές διακρίσεις των γυναικών⁸³.

Ο δείκτης GII είναι διαθέσιμος από το UNDP για 33 από τα 46 κράτη που περιλαμβάνει στον κατάλογό του για την περιοχή της Υποσαχάριας Αφρικής, και τα οποία παρατίθενται ως εξής, το Μπενίν (0.613), η Μποτσουάνα (0.435), η Μπουρκίνα Φάσο (0.615), το Μπουρούντι (0.474), το Καμερούν (0.568), το Τσαντ (0.695), το Κονγκό (0.592), η Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό (0.663), η Ακτή του

---

⁸² *Gender Inequality Index (GII) | Human Development Reports*, [Ιστοσελίδα], <http://hdr.undp.org/en/content/gender-inequality-index-gii>, (Πρόσβαση στις 31 Ιανουαρίου 2018).

⁸³ *Gender Inequality Index (GII) | Human Development Reports*, [Ιστοσελίδα], <http://hdr.undp.org/en/content/gender-inequality-index-gii>, (Πρόσβαση στις 31 Ιανουαρίου 2018).

Ελεφαντοστού (0.672), η Αιθιοπία (0.499), το Γκαμπόν (0.542), η Γκάνα (0.547), η Κένυα (0.565), το Λεσόθο (0.549), η Λιβερία (0.649), το Μαλάουι (0.614), το Μάλι (0.689), η Μαυριτανία (0.626), ο Μαυρίκιος (0.380), η Μοζαμβίκη (0.574), η Ναμίμπια (0.474), ο Νίγηρας (0.695), η Ρουάντα (0.383), το Σάο Τομέ και Πρίνσιπε (0.524), η Σενεγάλη (0.521), η Σιέρρα Λεόνε (0.650), η Νότια Αφρική (0.394), η Σουαζιλάνδη (0.566), η Τανζανία (0.544), το Τόγκο (0.556), η Ουγκάντα (0.522), η Ζάμπια (0.526) και η Ζιμπάμπουε (0.540)⁸⁴.

---

⁸⁴ *Developing regions / Human Development Reports*, [Ιστοσελίδα], <http://hdr.undp.org/en/content/developing-regions>, (Πρόσβαση στις 14 Δεκεμβρίου 2017).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 Παράγοντες που καθιστούν τα κράτη ευάλωτα

Μέχρι τώρα είδαμε πως το ευάλωτο κράτος έχει εξελιχθεί ως όρος και έχει ενταχθεί εννοιολογικά σε ένα νοηματικό πλαίσιο που αποδίδεται κυρίως στα μέλη της δωρήτριας κοινότητας. Μέσα από το πλαίσιο της αναπτυξιακής βοήθειας το ευάλωτο κράτος ορίζεται και ερμηνεύεται. Η εξέλιξη της έννοιας του Τρίτου Κόσμου σε ευάλωτο κράτος και η χρήση της τελευταίας από τους δωρητές αφορά βεβαίως κάτι περισσότερο από μια απλή κατηγοριοποίηση σύμφωνα με την οποία τίθενται τα κριτήρια αποστολής αναπτυξιακής βοήθειας. Το ευάλωτο κράτος υφίσταται ως κράτος, το οποίο παραπέμπει στα επίπεδα δομής και διακυβέρνησης, καθώς και στον βαθμό συνοχής και εξουσίας. Εύλογο, άρα, είναι το ερώτημα του πώς προέκυψε το ευάλωτο κράτος στην σημερινή του μορφή και με βάση ποιούς παράγοντες καθίσταται ευάλωτο, ώστε και χαρακτηρίζεται από δείκτες χαμηλής ανθρώπινης ανάπτυξης.

Τα βασικά ερωτήματα του παρόντος κεφαλαίου αφορούν το ιστορικό παρελθόν, το γεωγραφικό περίγραμμα και την πολιτική διαμόρφωση των ευάλωτων κρατών. Επισημαίνεται πως όπως στα προηγούμενα κεφάλαια, έτσι και στο παρόν, η μελέτη μας θα επικεντρωθεί στην Υποσαχάρια Αφρική, καθώς αποτελεί την περιοχή στην οποία απευθύνεται η αναπτυξιακή βοήθεια και έχει χαρακτηριστεί ως «η ήπειρος με τις μικρότερες επιδόσεις»⁸⁵. Το κυριότερο αντικείμενο της μελέτης μας είναι το αφρικανικό κράτος, το οποίο κατά βάση ανήκει στα ευάλωτα κράτη και ορίζεται με γεωγραφικούς, ιστορικούς, πολιτικούς, καθώς και οικονομικούς όρους, που αποτελούν και τους βασικούς παράγοντες βάσει των οποίων τα κράτη αυτά εξακολουθούν να υφίστανται ως ευάλωτα. Αυτοί οι παράγοντες με την σειρά τους αφορούν τα στάδια από τα οποία πέρασε το κράτος και την πορεία που ακολούθησε για να προκύψει τελικά με τα χαρακτηριστικά ενός εθνικού κράτους και την απαραίτητη αυτονομία για την συμμετοχή του στην διεθνή πολιτική.

---

⁸⁵ Ο χαρακτηρισμός αυτός αποτελεί τον τίτλο του έκτου κεφαλαίου του βιβλίου του Σπυρόπουλου, Γ. Σπυρόπουλος, *Ο Τρίτος Κόσμος στις Διεθνείς Σχέσεις*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 2005.

3.1 Γεωγραφικοί παράγοντες

Η γεωγραφία θα μπορούσε από πολλούς να υποστηριχθεί πως αποτελεί τον πλέον ελάχιστο των παραγόντων που καθιστούν τα κράτη ευάλωτα. Όμως, ειδικά στην Αφρική, πολύ πριν από την αποικιοκρατία και άλλους ιστορικούς ή πολιτικούς παράγοντες, δεν μπορεί να αμφισβητηθεί ότι η γεωγραφική της υπόσταση έχει συμβάλλει στην πενιχρή της ανάπτυξη. Αν και «η γεωγραφία αντιμετωπιζόταν με περιφρόνηση από τους κοινωνικούς επιστήμονες [...], η άποψη ότι το φυσικό περιβάλλον επηρεάζει το κοινωνικό περιβάλλον δεν αποτελεί πλέον ταμπού»⁸⁶. Η γεωγραφική θέση και η γεωγραφική άποψη της Αφρικής φανερώνουν πολλά μειονεκτήματα σε σχέση με άλλες ηπείρους. Τα μειονεκτήματα αυτά σχετίζονται άμεσα με την επικοινωνία, τις μεταφορές, τους πόρους και την προστασία της ζωής, ειδικότερους παράγοντες, δηλαδή, που επιβράδυναν τον ρυθμό ανάπτυξης.

Η θέση της μαύρης ηπείρου στην παγκόσμια γεωγραφία λειτούργησε αρνητικά, αναχαιτίζοντας κάθε ευκαιρία για «πολιτισμικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ των κατοίκων της και των λαών του υπόλοιπου κόσμου»⁸⁷. Δύο πολύ σημαντικά γεωγραφικά εμπόδια αποτέλεσαν, καταρχάς, η έρημος Σαχάρα, που «περιόρισε σημαντικά τις επαφές των Αφρικανών με τους λαούς της Μεσογείου και της Ευρώπης». Κατά δεύτερον, δύο ωκεανοί, ο Ατλαντικός στα δυτικά και ο Ινδικός στα ανατολικά, κατέστησαν αδύνατη «για αιώνες την ανάπτυξη σχέσεων με άλλους πολιτισμούς». Η μορφολογία των ακτών της Αφρικής δεν ενθάρρυνε ιδιαίτερα την ακτοπλοΐα ή το διηπειρωτικό εμπόριο, ενώ «για αιώνες, πολλά ευρωπαϊκά πλοία που κατευθύνονταν στην Ασία περιέπλεαν την Αφρική χωρίς καν να σταματούν»⁸⁸. Παρόλα αυτά, ακόμα και οι ίδιοι οι κάτοικοι της Αφρικής δεν έδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον να στραφούν προς την θάλασσα.

Τα γεωγραφικά εμπόδια που επηρέασαν τις μεταφορές και εμπόδιζαν την επικοινωνία στο εσωτερικό της ηπείρου είναι εξίσου σημαντικά. Η απουσία πλωτών ποταμών είναι ίσως το πιο εντυπωσιακό από αυτά, καθώς και το γεγονός ότι «η μισή ήπειρος βρίσκεται περισσότερο από 800 μέτρα πάνω από το επίπεδο της

---

⁸⁶ Δ.Α. Σωτηρόπουλος, κ.ά., ό.π., σελ. 93.

⁸⁷ Στο ίδιο.

⁸⁸ Στο ίδιο, σελ. 94.

θάλασσας»⁸⁹. Συνεπώς, οι ποταμοί που εντοπίζονται στην Αφρική δεν κρίνονται κατάλληλοι για μετακίνηση, ούτε έχουν πρόσβαση σε ακτές. Από την άλλη πλευρά, οι χερσαίες μεταφορές δεν παρουσίαζαν λιγότερα εμπόδια. Η έλλειψη σε ζώα, απαραίτητα στις μετακινήσεις και στην γεωργική παραγωγή, όπως και η εξάπλωση της μύγας τσε-τσε, κατέστησαν πολλές περιοχές της ηπείρου ακατοίκητες, λόγω των αντίξοων συνθηκών διαβίωσης. Οι ακανόνιστες βροχοπτώσεις είχαν συνέπειες τόσο στις μεταφορές όσο και στην αγροτική ανάπτυξη, καθιστώντας σχεδόν αδύνατη, τόσο την μετακίνηση ανθρώπων, όσο και την μεταφορά προϊόντων, ενώ «δυσχέραναν ακόμη περισσότερο την αγροτική παραγωγή»⁹⁰.

Η απουσία επικοινωνίας με άλλους λαούς κατέστησε την Αφρική μια απομονωμένη ήπειρο, στερούμενη τεχνολογίας, τεχνογνωσίας και τρόπων οργάνωσης και βελτίωσης της ζωής. Ακόμα και στο εσωτερικό της, η επικοινωνία των Αφρικανών μεταξύ τους ήταν αραιή, με αποτέλεσμα την ισχυροποίηση κοινοτήτων με βάση την φυλή. Σημειωτέον πως ο πληθυσμός της Αφρικής ήταν πολύ μικρότερος σε σχέση με το μέγεθός της. «Ακόμη και σήμερα, η ήπειρος είναι πιο αραιοκατοικημένη από την Ευρώπη, την Ασία ή τη Βόρεια και τη Νότια Αμερική»⁹¹. Η ανικανότητα αντιμετώπισης ασθενειών όπως η ελονοσία, καθώς και η εξαρσή τους ως συνέπεια της αραιοκατοίκησης, είχε οικονομικές επιπτώσεις, εμποδίζοντας την ανάπτυξη, ταυτόχρονα με το δημογραφικό πλήγμα της παιδικής θνησιμότητας και του χαμηλού προσδόκιμου ζωής.

Σύμφωνα με τον Jared Diamond, υπάρχουν τρεις λόγοι για τους οποίους η Αφρική δεν αναπτύχθηκε όπως η Ευρώπη ή η Ασία. Καταρχάς, οι φυσικοί πόροι που οι αφρικανοί είχαν στην διάθεσή τους ήταν ελάχιστοι. Συνεπώς, σημειώνονται σημαντικές ελλείψεις σε πλούσια εδάφη, ζώα που θα μπορούσαν να εξημερωθούν, αλλά και φυτά με θρεπτικές ουσίες που θα μπορούσαν να καλλιεργηθούν. Οι μεγαλύτερες εκτάσεις της Αφρικής είναι άγονες, με ελάχιστες δυνατότητες για αγροτική παραγωγή. Κατά δεύτερον, η διάδοση της γνώσης δεν επεκτάθηκε στην Αφρική με τον ίδιο ρυθμό και στην ίδια εποχή. Αντίθετα, στην περίπτωση της Ευρώπης και της Ασίας, η αλληλεπίδραση και η ανάπτυξη σχέσεων οδήγησε στην εφευρετικότητα και την άνοδο της τεχνολογίας. Τέλος, ο μικρός πληθυσμός της

---

⁸⁹ T. Sowell, *Conquests and Cultures. An International History*, Νέα Υόρκη: Basic Books, 1998, που παρατίθεται στο Δ.Α. Σωτηρόπουλος, κ.ά., ό.π., σελ. 94.

⁹⁰ Δ.Α. Σωτηρόπουλος, κ.ά., ό.π., σελ. 95.

⁹¹ Στο ίδιο, σελ. 96

Αφρικής, ταυτόχρονα με την αραιή κατοίκησή της, είχε ως αποτέλεσμα την καθυστέρηση της ανάπτυξης των κοινωνιών της. «Η υπεροχή της Ευρασίας σε πληθυσμό σήμαινε πιο ανταγωνιστικές κοινωνίες και μεγαλύτερη πίεση για προσαρμογή»⁹².

3.2 Ιστορικοί παράγοντες

3.2.1 Το δουλεμπόριο

Μετά τους γεωγραφικούς παράγοντες και την σημαντική επιρροή που είχαν πάνω στην κοινωνιολογική διαμόρφωση του εσωτερικού περιβάλλοντος της Αφρικής, η ιστορία δείχνει να μεταχειρίζεται την απομονωμένη ήπειρο με τον πλέον σκληρό τρόπο, για να έχει απήχηση στον υπόλοιπο κόσμο. Δεν πρόκειται για άλλο από το δουλεμπόριο, το οποίο έλαβε χώρα κυρίως μεταξύ του 15^{ου} και του 19^{ου} αιώνα και στιγμάτισε την ιστορία της Αφρικής, πριν εγκατασταθούν στο ίδιο το έδαφός της οι ευρωπαϊκές δυνάμεις. Το εμπόριο σκλάβων δεν ήταν άγνωστο στο εσωτερικό της ηπείρου. Ωστόσο, «το διηπειρωτικό δουλεμπόριο με αφετηρία την Αφρική δεν είχε προηγούμενο. Ποτέ άλλοτε στην ιστορία της ανθρωπότητας δεν μετακινήθηκαν τόσο πολλοί άνθρωποι, χωρίς τη θέλησή τους, από μια ήπειρο σε άλλες»⁹³.

Πριν από το ευρέως γνωστό ευρωπαϊκό δουλεμπόριο υπήρχε εκείνο που ελεγχόταν από Άραβες, το οποίο είχε ήδη ξεκινήσει από τον 9^ο αιώνα και διήρκεσε ως τα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Οι γυναίκες χρησιμοποιήθηκαν από τους Άραβες ως υπηρέτριες και παλλακίδες, ενώ οι άντρες ως εργάτες και, σε κάποιες περιπτώσεις, ως στρατιώτες. Από την άλλη πλευρά, μπορεί το ευρωπαϊκό να διήρκεσε σαφώς λιγότερο, όμως είχε πολύ πιο καταστροφικό αντίκτυπο. «Υπολογίζεται ότι το 13% των σκλάβων δεν έφτασαν ποτέ στον προορισμό τους. Πάνω από 1,5 εκατομμύριο άνθρωποι πέθαναν από αφυδάτωση και δυσεντερία κατά τη διέλευση του Ατλαντικού»⁹⁴. Όσοι, εν τέλει,

---

⁹² Δ.Α. Σωτηρόπουλος, κ.ά., ό.π., σελ. 97.

⁹³ Στο ίδιο, σελ. 99.

⁹⁴ K.F. Kiple και B.T. Higgins, “*Mortality Caused by Dehydration during the Middle Passage*”, στο J.E. Inikori και S.L. Engerman, επιμ., *The Atlantic Slave Trade: Effects on Economies, Societies, and Peoples in Africa, the Americas and Europe*, Durham, Duke University Press, 1992, σελ. 321-338, που παρατίθεται στο Δ.Α. Σωτηρόπουλος, κ.ά., ό.π., σελ. 100.

επέζησαν από την τραγωδία αυτής της μεταφοράς, εργάστηκαν στις φυτείες ζαχαροκάλαμου, καπνού και βαμβακιού του Νέου Κόσμου.

Τα επίσημα αποτελέσματα του δουλεμπορίου δεν άργησαν να φανούν. Όντας ήδη σε μειονεκτική θέση σε σχέση με τον τότε υπόλοιπο κόσμο, η Αφρική έχασε σημαντικό μέρος του πληθυσμού της και οδηγήθηκε σε μια διαδικασία αποκλεισμού από την παραγωγή, και ουσιαστικά την ανάπτυξη. «Ενώ η εκβιομηχάνιση σε άλλες περιοχές του κόσμου εντεινόταν, οι αφρικανικές οικονομίες ενεπλάκησαν σε μια εντελώς αντιπαραγωγική δραστηριότητα»⁹⁵. Δεδομένου ότι στο δουλεμπόριο επιλέγονταν κυρίως οι νεότεροι και δυνατότεροι, ο μετέπειτα πληθυσμός της Αφρικής αποτελούνταν από ηλικιωμένους και παιδιά, εντεινοντας το δημογραφικό πρόβλημα. Επίσης, στην διαδικασία της συλλογής αφρικανών, οι ευρωπαίοι χρησιμοποιούσαν άλλους αφρικανούς, το οποίο έδωσε το παράδειγμα και το κίνητρο για πολλές μελλοντικές βίαιες συγκρούσεις⁹⁶.

Το ατλαντικό δουλεμπόριο σταμάτησε οριστικά το 1807, όταν το εμπόριο ανθρώπων τέθηκε εκτός νόμου από την Μεγάλη Βρετανία, στα όρια της οποίας και ίσχυσε αρχικά η απαγόρευση αγοράς και πώλησης σκλάβων, ενώ στην συνέχεια επιβλήθηκε παντού, λόγω της δεσπόζουσας θέσης της στον διεθνή χώρο⁹⁷. Όμως, «η απόφαση του Λονδίνου να απαγορεύσει το δουλεμπόριο συνδεόταν λιγότερο με την υιοθέτηση ανθρωπιστικών ιδεωδών και περισσότερο με τις επιπτώσεις της βιομηχανικής επανάστασης»⁹⁸. Πράγματι, με την ανακάλυψη των δυνατοτήτων καλλιέργειας φυτειών στο ίδιο το έδαφος της Αφρικής, το δουλεμπόριο έχασε εντελώς την αξία του. Οι ευρωπαίοι θα μπορούσαν τώρα να εκμεταλλευτούν τοπικά το ανθρώπινο δυναμικό για την μαζική παραγωγή αγροτικών και βιομηχανικών προϊόντων. Η εποχή της αποικιακής κατοχής και της ξένης κυριαρχίας στην Αφρική ήταν πλέον κοντά.

---

⁹⁵ B. Freund, *The Making of Contemporary Africa: The Development of African Society since 1800*, Λονδίνο: Macmillan, 2^η έκδοση, 1998, σελ. 40-47, που παρατίθεται στο Δ.Α. Σωτηρόπουλος, κ.ά., ό.π., σελ. 102.

⁹⁶ J. Iliffe, *Africans: The History of a Continent*, Καίμπριτζ: Cambridge University Press, 1997, σελ. 1, που παρατίθεται στο Δ.Α. Σωτηρόπουλος, κ.ά., ό.π., σελ. 102.

⁹⁷ Δ.Α. Σωτηρόπουλος, κ.ά., ό.π., σελ. 102-103.

⁹⁸ P.J. Schraeder, *African Politics and Society: A Mosaic in Transformation*, Βοστώνη: Bedford/St Martin's, 2000, σελ. 92, που παρατίθεται στο Δ.Α. Σωτηρόπουλος, κ.ά., ό.π., σελ. 103.

3.2.2 Η βιομηχανική επανάσταση

Η περίοδος που ξεκίνησε από το 1760 και διήρκησε μέχρι και τα τέλη του 19ου αιώνα αποτελεί την αποκαλούμενη βιομηχανική επανάσταση. Πρωταγωνιστής της εποχής είναι η Μεγάλη Βρετανία, που μέχρι τότε ήταν κυρίως αγροτική και εξελίχθηκε σε παγκόσμιο βιομηχανικό εργαστήριο. Η σταδιακή αντικατάσταση του ανθρώπινου δυναμικού από μηχανές ατμού και κάρβουνου επιτάχυνε την παραγωγή, ενώ τα σύγχρονα μέσα μεταφοράς διευκόλυναν δραματικά τις μεταφορές και τις επικοινωνίες. Η συγκέντρωση του πληθυσμού στα αστικά κέντρα για εύρεση εργασίας κατέστησε δυνατή την δημιουργία μιας μεσαίας τάξης που απολάμβανε των προνομίων της εποχής, και της οποίας η «ευημερία» βασιζόταν στην παιδική εργασία και την πολύωρη απασχόληση των γυναικών με αποτέλεσμα την στέρηση της οικογενειακής ζωής⁹⁹.

Πριν από την βιομηχανική επανάσταση η γεωργία ήταν ο κυριότερος τομέας από τον οποίον ζούσε περίπου το 75% του πληθυσμού. Παράλληλα, η παραγωγή υφασμάτων ήταν ένας τρόπος εκμετάλλευσης του ελεύθερου χρόνου των αγροτών, προκειμένου να παράγουν ποιοτικά αγαθά. Συνεπώς, η αγροτική παραγωγή και η παραγωγή υφασμάτων προετοίμασε το έδαφος για την βιομηχανική επανάσταση, δίνοντας ώθηση στην αγγλική οικονομία μέσω της αύξησης του εμπορίου και της φήμης που προσέθετε στην Αγγλία, λόγω των ποιοτικών της αγαθών και χαμηλών σε κόστος εξαγωγών. Ταυτόχρονα, όμως, η βιομηχανοποίηση και η αγροτική επανάσταση περιόρισαν την ανάγκη για εργατικό δυναμικό προερχόμενο από την επαρχία, με αποτέλεσμα την στροφή πολλών αγροτών προς την πόλη¹⁰⁰.

Η γενικότερη βελτίωση του επιπέδου ζωής εξαιτίας της βιομηχανικής επανάστασης οδήγησε πολλά κράτη να ξεχωρίσουν από την πλειοψηφία του πλανήτη. Το χαμηλό προσδόκιμο ζωής, τα υψηλά ποσοστά θνησιμότητας σε βρεφική και παιδική ηλικία, καθώς και οι θανατηφόρες επιδημίες, είναι στοιχεία που δεν συναντώνται αυτή την εποχή μόνο στην Αφρική αλλά και σε άλλες περιοχές του πλανήτη. Υπό μια έννοια, η υπανάπτυξη ήταν ένα γενικό φαινόμενο, το οποίο γινόταν προσπάθεια να ξεπεραστεί

---

⁹⁹ *South African History Online*, [Ιστοσελίδα], <http://www.sahistory.org.za/article/grade-8-term-1-industrial-revolution-britain-and-southern-africa-1860-0>, (Πρόσβαση στις 25 Μαΐου 2018).

¹⁰⁰ *South African History Online*, [Ιστοσελίδα], <http://www.sahistory.org.za/article/grade-8-term-1-industrial-revolution-britain-and-southern-africa-1860-0>, (Πρόσβαση στις 25 Μαΐου 2018).

από όσους είχαν τα μέσα να το καταφέρουν¹⁰¹. Για την ήπειρο που ήδη είχε βιώσει την τραυματική εμπειρία αφαίμαξης του πληθυσμού της μέσω του δουλεμπορίου, τα παραπάνω προβλήματα θα παρέμεναν άλυτα λόγω της αντιξοότητας που έφερνε η νέα εποχή της αποικιοποίησης.

3.2.3 Η αποικιοποίηση

Το πρόσφορο έδαφος της Αφρικής για συνολική εκμετάλλευση και ίδρυση αποικιών φάνηκε ελκυστικό στους ευρωπαίους και έδωσε το έναυσμα για την επίτευξη στόχων και επιδιώξεων που οι μεγάλες αυτοκρατορίες της Ευρώπης είχαν κατά νου. Η περίοδος αυτή έπαιξε καίριο ρόλο στην διαμόρφωση του μετέπειτα αφρικανικού κράτους, καθώς τότε χαράχτηκαν τα τεχνητά σύνορα και δημιουργήθηκαν τα οιονεί κράτη που αποτέλεσαν αποικίες σε κατάσταση εξάρτησης από μεγαλύτερες, ισχυρότερες, και τότε δεσπόζουσες στην διεθνή σκηνή δυνάμεις. Η ανάγκη που προέκυψε από την βιομηχανική επανάσταση για μαζική παραγωγή αγαθών καλύφθηκε με την υλοποίηση των οικονομικών σχεδίων στο έδαφος της Αφρικής. Όμως «για τους περισσότερους μελετητές, τα κύρια κίνητρα της ευρωπαϊκής αποικιοκρατίας στην Αφρική ήταν περισσότερο πολιτικά παρά οικονομικά»¹⁰².

Η γεωγραφική απομάκρυνση του κέντρου διεξαγωγής του πολέμου από την Ευρώπη αποτελεί ίσως τον κυριότερο λόγο της αποικιοποίησης στην Αφρική. Χαρακτηριστική στο πολυπολικό σύστημα ήταν η ύπαρξη πολλών κέντρων εξουσίας, πράγμα που ευνοούσε τον ανταγωνισμό μεταξύ των ευρωπαϊκών δυνάμεων για την διεκδίκηση θέσης ισχύος στην διεθνή σκηνή. Οι αιματηρές συγκρούσεις που είχαν λάβει χώρα έως τότε εντός των ορίων της γηραιάς ηπείρου κρίθηκε αδύνατο να συνεχιστούν επειδή απειλούσαν την ακεραιότητα της ζωής και την ευημερία του πληθυσμού της. Ως εναλλακτική επιλέχθηκε η δημιουργία αποικιών στην Αφρική. Μάλιστα, η διαίρεση της ηπείρου σε σφαίρες επιρροής συμφωνήθηκε εκ των προτέρων στην Συνδιάσκεψη του Βερολίνου το 1884. Μέσα σε δύο περίπου

---

¹⁰¹ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Γ. Σπυρόπουλος, ό.π., σελ. 135.

¹⁰² T. Pakenham, *The Scramble for Africa*, Λονδίνο: Abacus, 1997, που παρατίθεται στο Δ.Α. Σωτηρόπουλος, κ.ά., ό.π., σελ. 104.

δεκαετίες από την έναρξη των επιχειρήσεων όλη η Αφρική είχε τεθεί υπό ευρωπαϊκό έλεγχο¹⁰³.

Οι κάτοικοι της Αφρικής δεν κατάφεραν να αποτρέψουν την κατάκτηση και την επιβολή της ξένης εξουσίας. Η στρατιωτική υπεροχή των ευρωπαίων σε τεχνολογικό επίπεδο και η έλλειψη συνοχής των τοπικών κοινωνιών περιόρισαν τις δυνατότητες για αντίσταση ή διαπραγμάτευση με τους εισβολείς. Η μόνη επιλογή ήταν η προσαρμογή στην νέα πραγματικότητα¹⁰⁴. Η οικονομική εκμετάλλευση, αρχικά σε ανθρώπινο δυναμικό, έπειτα σε πρώτες ύλες και τέλος σε πλουτοπαραγωγικούς πόρους, αποτέλεσε στόχο και προτεραιότητα στην ενίσχυση και τον ανταγωνισμό της παγκόσμιας αγοράς. Η μορφή διοίκησης και το είδος της οικονομικής εκμετάλλευσης που διέφερε από κράτος σε κράτος ανάλογα με την εκάστοτε μεγάλη δύναμη, έδινε σχήμα στην οικονομική και πολιτική της δομή.

Αποτέλεσμα της ευρωπαϊκής αποικιοποίησης στην Αφρική ήταν η εξαγωγή πρώτων υλών και αγροτικών προϊόντων, και η εισαγωγή βιομηχανικών αγαθών. Οι ξένες δυνάμεις εκμεταλλεύτηκαν πλήρως τις αποικίες προς όφελος των μητροπόλεων και διατηρούσαν τον έλεγχο της παραγωγής και της αγοράς. Ωστόσο, η έλευση της καπιταλιστικής οικονομίας μέσω της αποικιοκρατίας είχε και οφέλη στον υπανάπτυκτο κόσμο. Έτσι, τα ποσοστά βρεφικής και παιδικής θνησιμότητας μειώθηκαν, ενώ το προσδόκιμο ζωής αυξήθηκε, χάρη στην γνώση και την επιστήμη που έφεραν μαζί τους οι ευρωπαίοι. «[...] η τεχνολογία και η οργάνωση της οικονομικής δραστηριότητας συνέβαλαν στη συσσώρευση πλεονασμάτων, μέρος των οποίων επανεπενδύθηκε στις αποικίες»¹⁰⁵.

Οι περισσότερες επιπτώσεις της αποικιοκρατίας θεωρείται από τους περισσότερους μελετητές ότι είναι περισσότερο πολιτικές παρά οικονομικές. Σε ένα περιβάλλον που χαρακτηριζόταν από την κυριαρχία της φυλής, το σύστημα της κατηγοριοποίησης ανθρώπων επιβλήθηκε, καθώς διευκόλυνε την διοίκηση και την διαχείριση των αποικιών. Οι αυστηροί διαχωρισμοί των ευρωπαίων είχαν ως αποτέλεσμα την δημιουργία «φυλών» εκεί που δεν υπήρχαν, με τον γεωγραφικό προσδιορισμό και την κατηγοριοποίηση. Η δημιουργία τεχνητών κρατών σε συνάρτηση με το ζήτημα των υφιστάμενων και των «δημιουργημένων» φυλών αποτελεί την σημαντικότερη επίπτωση της αποικιοκρατίας.

---

¹⁰³ Δ.Α. Σωτηρόπουλος, κ.ά., ό.π., σελ. 103-104.

¹⁰⁴ Στο ίδιο, σελ. 104.

¹⁰⁵ Στο ίδιο, σελ. 110.

3.3 Πολιτικοί παράγοντες

3.3.1 Τα σύνορα

Τα σύνορα της Υποσαχάριας Αφρικής, ένας πρωταρχικά γεωγραφικός παράγοντας, θεωρείται υπεύθυνος για πολλές μετέπειτα πολιτικές συνέπειες. Χαρακτηρίζει, μεταξύ άλλων, την ιστορία των συγκρούσεων στην Αφρική και υποδεικνύει τον λόγο για τον οποίο πολλά αφρικανικά κράτη, ακόμα και σήμερα, δεν μπορούν να ανακάμψουν εξαιτίας του φαύλου κύκλου των αιματηρών συγκρούσεων. Ο απλοϊκός τρόπος χάραξης συνόρων πάνω σε έναν εθνοτικό χάρτη, υποχρέωσε διάφορες φυλές, σε πολλές περιπτώσεις εχθρικές ή μια προς την άλλη, να συνυπάρξουν εντός των επιβεβλημένων συνόρων. Η κατάτμηση και οριοθέτηση με μια μέθοδο που θυμίζει “οικοπεδοποίηση” κατέστησε τα κράτη αυτά τεχνητά για πολλούς αιώνες, εξαιτίας της απουσίας τοπικής κυβέρνησης και αυτόνομης διαχείρισης.

Ο φυλετικός διαχωρισμός, η εχθρότητα και γενικότερα η έλλειψη συνοχής μεταξύ των τοπικών αφρικανικών κοινοτήτων είναι μερικοί μόνο από τους λόγους για τους οποίους δεν επιχειρήθηκε μια οργανωμένη αντίσταση απέναντι στην αποικιοκρατική εισβολή κατά την προ-αποικιακή εποχή, ούτε καταστάθηκε δυνατή η ίδρυση συμπαγούς και λειτουργικού μετα-αποικιακού κράτους. Το αυθαίρετο εγχείρημα αποτέλεσε έναν τρόπο βεβιασμένης μεταχείρισης της υφιστάμενης αφρικανικής πραγματικότητας για να την εντάξει χωρίς προετοιμασία, μελέτη ή συναίνεση στο παγκόσμιο σύστημα που απαρτίζεται από εθνικά κράτη. Οι αφρικανοί, εξάλλου, δεν παρουσίασαν ενδιαφέρον τότε, παρά μόνο για τις τοπικές κοινωνίες, που ορίζονταν χωροταξικά ανάλογα με την φυλή που κατοικούσε σε μια περιοχή.

Τα επιβεβλημένα και διεθνώς αναγνωρισμένα σύνορα, θα επικρατούσαν και θα διατηρούνταν, πρώτα από τους ίδιους τους αποικιοκράτες, και εν τέλει από τα ίδια τα αφρικανικά κράτη, ακόμα και μετά την ανεξαρτησία τους. Στην πρώτη σύνοδο του Οργανισμού Αφρικανικής Ενότητας, στο Κάιρο το 1964, τα αυθαίρετα χαραγμένα όρια που είχαν κληρονομηθεί από τους αποικιοκράτες θεωρήθηκαν ιερά και απαραβίαστα. Η απουσία εναλλακτικών προτάσεων και ο φόβος ότι θα ξεσπούσαν πολλαπλές ανεξέλεγκτες συγκρούσεις αποτέλεσαν τους κυριότερους λόγους αυτής της απόφασης.

3.3.2 Τα μετά-αποικιακά αφρικανικά κράτη

Με το πέρας του Β Παγκοσμίου Πολέμου, οι Ευρωπαϊκές δυνάμεις, μπροστά στο δυσβάστακτο κόστος συντήρησης των αποικιών τους, και υπό την πίεση της νέας υπερδύναμης, των ΗΠΑ, αλλά και «εθνικών» οργανώσεων που άρχισαν να εμφανίζονται, θα αρχίσουν να παραχωρούν, η μια μετά την άλλη, την ανεξαρτησία. Η απουσία, όμως, εθνικής συνείδησης θα καταστήσει αδύνατη σε πάρα πολλές περιπτώσεις την δημιουργία κράτους με την πλήρη έννοια. Το μετα-αποικιακό αφρικανικό κράτος θα χαρακτηριστεί από την ανικανότητά του να διατηρήσει την δημοκρατική του ακεραιότητα και την κοινωνική του συνοχή, στοιχεία απαραίτητα για την οικοδόμηση και την καλλιέργεια μια υγιούς κρατικής ταυτότητας. Σε πολλές περιπτώσεις οι κοινωνικές ομάδες θα παραμείνουν αποκομμένες από το κράτος, πράγμα το οποίο θα αναγκάσει το κράτος να μοιραστεί τον κοινωνικό έλεγχο με πλήθος ομάδων συμφερόντων (εθνότητες, φυλές, θρησκευτικές σέκτες, περιφερειακά και τοπικά συμφέροντα).

Μπροστά στην ανικανότητα ανταπόκρισης στις προσδοκίες των πολιτών τους, οι πρώτοι αφρικανοί ηγέτες στράφηκαν προς την συγκέντρωση της εξουσίας και προσπάθησαν να την ενδυναμώσουν. Αυτό είχε αντίκτυπο και στην οργάνωση της εξουσίας με βάση τα αποικιακά πρότυπα διακυβέρνησης. Συνεπώς, εκεί όπου η αποικιοκρατική διακυβέρνηση ήταν άμεση, αναπτύχθηκαν κυρίως μη δημοκρατικά καθεστώτα. Στις περιπτώσεις που η αποικιοκρατική διακυβέρνηση ήταν έμμεση, το καθεστώς διέφερε σημαντικά, καθώς οι τοπικοί διοικητές είχαν καταξιωθεί με αυτόν τον τρόπο ιεραρχίας και οργάνωσης. Από την άλλη πλευρά, σημειώθηκε έλλειψη συνοχής λόγω ισχυρών κοινωνικών ομάδων. «Από την δεκαετία του 1950 μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του 1970, ο κρατικός συγκεντρωτισμός πήρε διάφορες μορφές»¹⁰⁶.

Η επιλογή πολιτικού συστήματος έπρεπε να αντανakλά αναγκαστικά μια από τις δύο δεσπόζουσες μορφές οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης που αποτελούν και τους πόλους του διεθνούς συστήματος αυτήν την εποχή. Έτσι, αντί της καπιταλιστικής οικονομίας, σε κάποια κράτη επιλέχθηκε το σοβιετικό πρότυπο, το οποίο φάνηκε πιο οικείο σε πολλούς αφρικανούς ηγέτες, καθώς απέρριπτε έννοιες όπως η “καπιταλιστική εκμετάλλευση” που παρέπεμπαν άμεσα στην αποικιοκρατία.

---

¹⁰⁶ Δ.Α. Σωτηρόπουλος, κ.ά., ό.π., σελ. 117.

Άλλωστε, η Σοβιετική Ένωση τάχθηκε ιδεολογικά εξ αρχής με το μέρος των ανεξάρτητων αφρικανικών κρατών. Ωστόσο, όπως συνέβη και σε άλλες περιπτώσεις με συμμάχους της ΕΣΣΔ, επιδιώχθηκε η αναζήτηση κάποιας μορφής αφρικανικού σοσιαλισμού. Σε κάθε περίπτωση η εφαρμογή του συστήματος διέφερε ανά κράτος. Ο Julius Nyerere στην Τανζανία προσπάθησε για παράδειγμα να εφαρμόσει ένα είδος κολεκτιβοποίησης (ujamaa), ενώ ο Kwame Nkrumah επιχείρησε να προσαρμόσει τον σοσιαλισμό στις αφρικανικές ιδιαιτερότητες.

Οι κρατικοί μηχανισμοί των ευάλωτων κρατών πέρασαν σύντομα στον έλεγχο των κοινωνικών ομάδων που είχαν στόχο να εξασφαλίσουν μια θέση στο δημόσιο. Κατά την διάρκεια της δεκαετίας του 1960 στην Αφρική, ο αριθμός των δημοσίων υπαλλήλων αυξανόταν με ετήσιους ρυθμούς 6%, και το 1970 το 60% των μισθωτών της ηπείρου ήταν δημόσιοι υπάλληλοι. Οι ηγέτες των νέων ανεξάρτητων κρατών περιόρισαν, και σε πολλές περιπτώσεις κατέστρεψαν, τους οποιουδήποτε μηχανισμούς που θα είχαν την δυνατότητα «να αμφισβητήσουν την πρωτοκαθεδρία ενός στενού ηγετικού κύκλου στη λήψη αποφάσεων»¹⁰⁷. Ως αποτέλεσμα αυτής της συστηματικής προσπάθειας, τα νομοθετικά σώματα περιθωριοποιήθηκαν και η ανεξαρτησία των δικαστικών αρχών περιορίστηκε, ενώ η εκτελεστική εξουσία ενισχύθηκε εις βάρος των δημοκρατικών θεσμών, τους οποίους οι αποικιοκράτες είχαν δημιουργήσει εν τάχει, λίγο πριν την παραχώρηση της ανεξαρτησίας. Σταδιακά, σχεδόν σε όλα τα αφρικανικά κράτη, τα κόμματα της αντιπολίτευσης τέθηκαν εκτός νόμου ενώ ο μονοκομματισμός κυριάρχησε στο σύνολο της ηπείρου¹⁰⁸.

Κατά τον Σπυρόπουλο, η κατάληψη της εξουσίας μέσω του μονοκομματισμού και των συχνών πραξικοπημάτων και δικτατοριών αντανακλά ένα κοινό στοιχείο. «Μετά τις ανεξαρτησίες στην πλειονότητα των κρατών η εξουσία βρίσκεται συγκεντρωμένη στα χέρια μιας μειοψηφούσας κοινωνικής τάξης – της πνευματικής μπουρζουαζίας – η οποία επιχειρεί να ελέγξει για λογαριασμό της, τις δομές και τη λειτουργία που άφησε πίσω του το αποικιακό κράτος. Ωστόσο, η τάση μονοπώλησης της εξουσίας επιταχύνθηκε με την πάροδο του χρόνου ανεξάρτητα από τον τύπο του πολιτικού καθεστώτος. Έτσι, γινόμαστε μάρτυρες προσωποπαγών εξουσιών, με την προσωπολατρία να καθιερώνεται ως πρότυπο και παράδειγμα προς μίμηση. Ταυτόχρονα, παρατηρούμε με τη σταδιακή επιβολή και την επέκταση του

---

¹⁰⁷ Δ.Α. Σωτηρόπουλος, κ.ά., ό.π., σελ. 118.

¹⁰⁸ Στο ίδιο.

μονοκομματισμού μια οικειοποίηση της εξουσίας, ακόμη και σε καθεστώτα που θεωρούνται φιλελεύθερα»¹⁰⁹.

3.3.3 Τα ευάλωτα κράτη στην μεταψυχροπολεμική εποχή

Το ευάλωτο κράτος άρχισε τελικά να κλονίζεται με την οικονομική κρίση που ξέσπασε στην Αφρική στα μέσα της δεκαετίας του 1970 και υπέσκαψε τα πελατειακά δίκτυα, δηλαδή τον βασικό μηχανισμό πολιτικής νομιμοποίησης. Οι διακυμάνσεις της διεθνούς αγοράς επηρέασαν τις αφρικανικές οικονομίες, των οποίων τα έσοδα μειώθηκαν, ενώ η κακή διαχείριση είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση του εξωτερικού τους χρέους. Η προσφυγή στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο για εξυπηρέτηση των χρεών μέσω δανείων δεν βελτίωσε αλλά μάλλον περιόρισε περαιτέρω την ικανότητα των ευάλωτων κρατών να χρησιμοποιούν ορθά τους κρατικούς τους μηχανισμούς και να αποσπών πόρους. Ωστόσο, το τέλος του ψυχρού πολέμου κλόνισε ακόμα περισσότερο τα κράτη της ηπείρου και είχε σοβαρές πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις για αυτά¹¹⁰.

Στο παρελθόν, η συμμαχία με μια από τις δύο υπερδυνάμεις αρκούσε για την εξασφάλιση της εξωτερικής της νομιμοποίησης με την μορφή της ασφάλειας και της παροχής πόρων. Με την διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης η στρατηγική σημασία της ηπείρου μειώθηκε σημαντικά, καθώς πλέον δεν αποτελούσε πεδίο ανταγωνισμού των δύο υπερδυνάμεων στην χάραξη διεθνούς πολιτικής. Η πρόσβαση του ευρύτερου πληθυσμού σε όπλα που είχαν συσσωρευτεί κατά την διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου έκανε δυνατή την εναλλακτική της εξέγερσης και της ένοπλης σύρραξης εντός του ίδιου του κράτους. «Αδυνατώντας να διατηρήσουν το – κατά Μαξ Βέμπερ – μονοπώλιο της ένοπλης βίας, χώρες όπως το Ζαΐρ και το Σουδάν, κατέληξαν να εμφανίζονται ως ενιαίες οντότητες μόνο στον χάρτη, ενώ κράτη όπως η Λιβερία και η Σομαλία διαλύθηκαν και στη θέση τους εμφανίστηκαν φέουδα πολεμάρχων»¹¹¹.

Ενώ η βία έγινε ο κανόνας σε πολλά από τα ευάλωτα της Υποσαχάριας Αφρικής, σε κάποια έγινε στροφή στον εκδημοκρατισμό και την φιλελευθεροποίηση, αλλά και την πολιτική αλλαγή. Αφορμή οι ραγδαίες πολιτικές εξελίξεις που έλαβαν χώρα στο Μπενίν το 1990 και που οδήγησαν σε εκλογές. Μέσα σε τέσσερα χρόνια (1991-

¹⁰⁹ Γ. Σπυρόπουλος, ό.π., σελ. 488.

¹¹⁰ Δ.Α. Σωτηρόπουλος, κ.ά., ό.π., σελ. 124-126.

¹¹¹ Στο ίδιο, σελ. 127.

1994), δεκατέσσερις αφρικανοί ηγέτες αντικαταστάθηκαν κατόπιν εκλογών, ενώ στο άμεσο χρονικό διάστημα σχεδόν όλα τα αφρικανικά κράτη θα υιοθετούσαν πολυκομματικά συστήματα. «Ωστόσο, ο εκδημοκρατισμός των κρατών της Αφρικής παρέμεινε επιφανειακός και εύθραυστος. Πολλοί δημοκρατικά εκλεγμένοι αφρικανοί ηγέτες συνεχίζουν να μην ανέχονται τη δημόσια κριτική, να μην διακρίνουν μεταξύ κόμματος και κράτους και να παραποιούν τα εκλογικά αποτελέσματα»¹¹².

3.4 Οικονομικοί παράγοντες

Παράλληλα με την αποαποικιοποίηση και την παραχώρηση των νιών στην νέα, αυτόνομη και τοπική (μη ευρωπαϊκή) διοίκηση, παραχωρούνται, όπως είναι λογικό, και τα οικονομικά ζητήματα, τα οποία αποτελούσαν προηγουμένως μέρος της ευρωπαϊκής τοπικής διοίκησης και διακυβέρνησης. Η απαλλαγή των ευάλωτων κρατών από έναν μόνο παράγοντα, αυτόν της αποικιοκρατίας, δεν επέλυσε κανένα από τα (διαφορετικά σε κάθε περίπτωση) ζητήματα που συγκροτούν την κρατική αστάθεια, (συγκρούσεις, επισιτιστικό, δημογραφικό). Αντιθέτως, τα ευάλωτα κράτη κληρονόμησαν όλα τα χρέη και τις ευθύνες ενός σύγχρονου ανεξάρτητου κράτους, το οποίο έχει ανάγκη την χρηστή διακυβέρνηση και την ορθή διαχείριση μιας κρατικής οικονομίας. Παρακάτω εξετάζονται σύντομα πέντε ενδογενείς και εξωγενείς οικονομικοί παράγοντες, όπως καταγράφονται στην Ευρωπαϊκή Έκθεση για την Ανάπτυξη του 2009, με την προσθήκη των οποίων στο νέο θεσμικό περιβάλλον μπορεί να ενταθεί η κρατική αστάθεια¹¹³.

3.4.1 Το άνοιγμα των αγορών

Ικανός παράγοντας να αυξήσει ή να μειώσει την κρατική αστάθεια, το άνοιγμα των αγορών σχετίζεται άμεσα με το περιβάλλον στο οποίο εφαρμόζεται, ενώ προβλέπονται επιπτώσεις που μπορεί να έχει για το ευάλωτο κράτος στο εκάστοτε πλαίσιο διακυβέρνησης. Σε ευάλωτα κράτη που χαρακτηρίζονται από ελαττωματική διακυβέρνηση και επιβολή του νόμου, το άνοιγμα των αγορών μπορεί να προάγει την οικονομική ανάπτυξη και να επηρεάσει την αξία αμφισβητούμενων πόρων.

---

¹¹² Στο ίδιο, σελ. 127-128.

¹¹³ Ευρωπαϊκή Έκθεση για την Ανάπτυξη, 2009, σελ. 58.

Παρουσιάζονται, επίσης, ευκαιρίες για διαφθορά, όπως και επιλογές μεταξύ παραγωγικών και επιθετικών δραστηριοτήτων, ενώ προάγεται το ευκαιριακό κόστος σύγκρουσης. Αντιθέτως, σε σωστά καθορισμένα θεσμικά περιβάλλοντα, όπου το κράτος εξασφαλίζει ασφάλεια, δικαιώματα ιδιοκτησίας και επιβολή συμβολαίων, το άνοιγμα των αγορών οδηγεί σε γενικά κέρδη¹¹⁴.

Μέσα από τις διάφορες αναλύσεις και ποσοτικές έρευνες που έχουν διεξαχθεί, επισημαίνεται ότι το άνοιγμα των αγορών συνδέεται άμεσα με την εκδήλωση ή την αποτροπή συγκρούσεων και εμφυλίων πολέμων. Επειδή επηρεάζει σημαντικά την σχέση κράτους-κοινωνίας, το άνοιγμα των αγορών συμβάλλει στην διαμόρφωση της φύσης των κρατικών θεσμών ανάλογα με την προδιάθεση που υπάρχει σε κάθε περίπτωση. Ως αποτέλεσμα, πιο ανοικτά και δεκτικά κράτη φαίνεται να παραμένουν πιο σταθερά σε αντίθεση με αυταρχικά καθεστώτα, τα οποία είναι πιο πιθανό να γνωρίσουν εμφύλιους πολέμους. Τα αποτελέσματα του ανοίγματος των αγορών στην Υποσαχάρια Αφρική έχει οδηγήσει πολλούς μελετητές στην αποδοχή των θετικών επιπτώσεων της ειρήνης και της σταθερότητας¹¹⁵.

3.4.2 Οι Ξένες Άμεσες Επενδύσεις (FDI)

Μια θετική εξέλιξη σημειώνεται όσον αφορά τις Ξένες Άμεσες Επενδύσεις (FDI) σε αντίθεση με παλιότερες πηγές που τόνιζαν την αρνητική επίδραση στην εσωτερική διακυβέρνηση των ευάλωτων κρατών και την εκδήλωση συγκρούσεων και εμφυλίων πολέμων. Πλέον, νεότερες μελέτες κάνουν λόγο για οφέλη που μπορεί να παρέχει ο εν λόγω οικονομικός παράγοντας, ο οποίος κρίνεται ικανός για σημαντική μείωση της διαφθοράς. Ωστόσο, το επίπεδο συσχετισμού FDI και διαφθοράς φαίνεται να εξαρτάται από το επίπεδο ανάπτυξης και εκδημοκρατισμού του ευάλωτου κράτους. Το επίπεδο των επιθυμητών αποτελεσμάτων Ξένων Άμεσων Επενδύσεων φαίνεται και εδώ να εξαρτάται από το καθεστώς και το εκάστοτε πλαίσιο διακυβέρνησης. Συνεπώς, πριν την εφαρμογή τέτοιων πολιτικών, κρίνεται απαραίτητο να προετοιμαστεί κατάλληλα το έδαφος του ευάλωτου κράτους, με αντιμετώπιση της κρατικής αστάθειας και οικοδόμηση ισχυρών δημοκρατικών θεσμών¹¹⁶.

---

¹¹⁴ Στο ίδιο, σελ. 59.

¹¹⁵ Στο ίδιο, σελ. 59-60.

¹¹⁶ Στο ίδιο, σελ. 60.

3.4.3 Ο πλούτος σε φυσικούς πόρους

Η αφθονία σε φυσικούς πόρους είναι ένας πολύ σημαντικός παράγοντας που επίσης εξαρτάται από την φύση της διακυβέρνησης του εκάστοτε ευάλωτου κράτους. Ένα κράτος που απαρτίζεται από αποδοτικούς θεσμούς μπορεί να επενδύσει τους φυσικούς του πόρους στην πιο αποτελεσματική εκτέλεση των λειτουργιών του, ενώ ένα κράτος με διεφθαρμένους μηχανισμούς είναι πολύ πιθανό μέσα από την εξάρτησή του από φυσικούς πόρους να προκαλέσει οικονομική αστάθεια, η οποία μπορεί να μετατραπεί σε πολιτική αστάθεια. Συνεπώς, ο πλούτος σε φυσικούς πόρους μπορεί να επηρεάσει σημαντικά την ποιότητα της διακυβέρνησης και να θέσει σε κίνδυνο θετικές αλλαγές που είχαν σημειωθεί σε ευάλωτα κράτη στο παρελθόν, οδηγώντας τα σταδιακά σε μια πορεία αντίθετη από αυτή της προόδου. Επειδή τα περισσότερα ευάλωτα κράτη χαρακτηρίζονται από αδύναμους θεσμούς, οι φυσικοί πόροι ενδέχεται να αποτελέσουν πηγή διαφθοράς και εκμετάλλευσης, ενώ στην πραγματικότητα μπορούν να βελτιώσουν την ανάπτυξη και την πρόοδο¹¹⁷.

3.4.4 Αλλαγές στην πρόσβαση σε γη και νερό

Το σύνολο των καθοριστικών αλλαγών σε ότι αφορά την πρόσβαση σε γη και νερό εξαιτίας της εκάστοτε διακυβέρνησης μπορεί να έχει πολύ σημαντικές επιπτώσεις για το ευάλωτο κράτος, συνήθως αρνητικές. Καταρχάς, η ήδη υπάρχουσα έλλειψη υποδομών στο ευάλωτο κράτος καθιστά αδύνατη την ανάπτυξη σε ότι αφορά την βιωσιμότητα του περιβάλλοντος, το οποίο μπορεί να υποβαθμιστεί ακόμα περισσότερο όταν συγκεκριμένες περιοχές δεν βρίσκονται ή βρίσκονται στον κυβερνητικό έλεγχο. Στην πρώτη περίπτωση, οι τοπικές ομάδες μπορούν να επηρεάσουν τον κοινωνικό τους περίγυρο καθιστώντας μια περιοχή εκτός νομικού και πολιτικού πλαισίου. Αυτό οφείλεται στην κακή επικοινωνία κράτους-κοινωνίας, με την κοινωνία να επηρεάζει τον γεωπολιτικό χώρο περισσότερο από ότι πρέπει ή είναι στην δικαιοδοσία της. Στην δεύτερη περίπτωση, η αποτυχία των κυβερνήσεων στην Αφρική να εφαρμόσουν πολιτικές για αγροτική μεταρρύθμιση έχουν οδηγήσει

---

¹¹⁷ Στο ίδιο, σελ. 61-62

σε εντάσεις και συγκρούσεις λόγω της απογοήτευσης και της επισιτιστικής ανασφάλειας¹¹⁸.

3.4.5 Η επισιτιστική ασφάλεια

Το πιο γνωστό για την Αφρική πρόβλημα, ο υποσιτισμός, εντείνεται μέσα από την απουσία ουσιαστικών μέσων και επεμβάσεων που προαπαιτούν την πολιτική βούληση. Η διαχείριση της επισιτιστικής ασφάλειας αποτελεί μια βασική πρόκληση για την κυβέρνηση κάθε εύάλωτου κράτους. Σε μεγάλο βαθμό τα εδάφη της Αφρικής είναι άγονα, όμως αυτό δεν ισχύει σε όλες τις περιπτώσεις. Η απουσία σύγχρονων μεθόδων καλλιέργειας και γεωργικής ανάπτυξης κρατούν πίσω τα περισσότερα εύάλωτα κράτη της Υποσαχάριας Αφρικής. Η υφιστάμενη κατάσταση της επισιτιστικής ανασφάλειας καλεί, όχι μόνο για αποστολή βοήθειας από τα Ηνωμένα Έθνη είτε από κάποιον άλλον οργανισμό, αλλά κυρίως για ανάληψη πολιτικών ευθυνών και πρωτοβουλία για πολιτικές που μπορούν να οδηγήσουν σε δραματικές αλλαγές, με την επίλυση της βασικής ανάγκης και την αποκατάσταση του χάσματος κράτους-κοινωνίας¹¹⁹.

---

¹¹⁸ Στο ίδιο, σελ. 63-64.

¹¹⁹ Στο ίδιο, σελ. 70-71.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο όρος των ευάλωτων κρατών έχει προκύψει ως κατηγορία κρατών, κυρίως μέσα από την ενασχόληση της διεθνούς δωρητριας κοινότητας (διεθνείς και υπερεθνικοί θεσμοί) με τα κράτη του Τρίτου Κόσμου στην προσπάθεια παροχής αναπτυξιακής βοήθειας, η οποία χορηγείται για μεγάλο διάστημα του δεύτερου μισού του 20^{ου} αιώνα, αλλά και μετά την πτώση του διπολικού συστήματος. Μεγαλύτερο ενδιαφέρον αποκτά ο όρος σήμερα, την εποχή της παγκοσμιοποίησης και της μετανεωτερικότητας, κατά την οποία το κράτος αμφισβητείται, παρόλα αυτά εξακολουθεί να υφίσταται. Αυτό γίνεται φανερό από τα κίνητρα χορήγησης αναπτυξιακής βοήθειας, που δεν είναι άλλα από τα εθνικά συμφέροντα και τις εθνικές πολιτικές κυρίαρχων κρατών.

Στο παρελθόν, κατά την διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, σύνηθες ήταν να χορηγείται βοήθεια ανάλογα με το στρατόπεδο με το οποίο τασσόταν το εκάστοτε ευάλωτο κράτος (ΗΠΑ-Σοβιετική Ένωση). Βέβαια, αυτήν την εποχή ο μόνος όρος που υπάρχει για αυτά τα κράτη είναι ή έννοια του Τρίτου Κόσμου που επινοείται από το Αλφρέντ Σοβί. Ήδη πριν αλλά και μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης και του διπολικού συστήματος, αναπτυξιακή και ανθρωπιστική βοήθεια χορηγούνταν και από διεθνείς οργανισμούς και υπερεθνικούς θεσμούς (ΟΟΣΑ και ΕΕ αντίστοιχα). Μέσα σε βάθος χρόνου, η βοήθεια πήρε διαστάσεις εθνικού συμφέροντος, κυρίως της χώρας αποστολής και έθεσε το ερώτημα του ποιά τελικά είναι τα κράτη του Τρίτου Κόσμου και πως προσδιορίζονται, όπως και το ποιά θα λάβουν τελικά αναπτυξιακή βοήθεια.

Επομένως, το ευάλωτο κράτος κατατάσσεται στην ευρύτερη κατηγορία των κρατών του Τρίτου Κόσμου, έννοια γενική (και ίσως ασαφής) που μέσα σε βάθος χρόνου εξελίχθηκε σε πιο ειδική και συγκεκριμένη. Η διαδικασία προσδιορισμού των ευάλωτων κρατών μέσω κριτηρίων είναι μια δραστηριότητα εν εξελίξει, που δεν εμπλέκει πάντοτε τους ενδιαφερόμενους αποδέκτες της αναπτυξιακής βοήθειας. Επιπλέον, η αναπτυξιακή-ανθρωπιστική βοήθεια δεν μπορεί από μόνη της να αποτελεί χαρακτηριστικό ή κριτήριο, με βάση το οποίο ευάλωτα κράτη θα θεωρούνται εκείνα που λαμβάνουν αναπτυξιακή-ανθρωπιστική βοήθεια. Πέρα από το ότι είναι απλοϊκή, η θεώρηση αυτή θα μας απέκλειε από την πραγματικότητα, η οποία

συνίσταται από πολλά χαρακτηριστικά, στοιχεία, αλλά και από αλήθειες και “σταθερές” που υφίστανται σε σχέση με τον Τρίτο Κόσμο.

Η υπανάπτυξη στην υποσαχάρια Αφρική είναι στην πραγματικότητα μια τόσο ανομοιογενής κατάσταση που δεν επιτρέπει την κατάταξη των ευάλωτων κρατών σε μια και μόνο κατηγορία. Οι διαφορές μεταξύ των ευάλωτων κρατών είναι βαθιές και συνίστανται από διαφορετικές ανάγκες. Η αναπτυξιακή βοήθεια πρέπει να ποικίλει ανάλογα με τις ανάγκες της κάθε περίπτωσης, αλλά και ανάλογα με την υφιστάμενη κρατική οργάνωση. Μια εκ νέου δημιουργία κρατικών θεσμών μπορεί πολλές φορές να καταστεί απαραίτητη προκειμένου να εφαρμοστούν στην συνέχεια αναπτυξιακές πολιτικές. Επομένως, είναι αδύνατο μια και μόνο κατηγορία να συμπεριλάβει τα ευάλωτα κράτη, διότι τα χαρακτηριστικά κάθε ευάλωτου κράτους παρουσιάζουν σε κάθε περίπτωση την ανάγκη για διαφορετική μεταχείριση.

Πέρα από την φτώχεια και τις συγκρούσεις, η ανισορροπία εξουσίας ανάμεσα σε κράτος και κοινωνία (ισχυρή κοινωνία-αδύναμη κυβέρνηση και το αντίστροφο) καθιστούν απαραίτητη την εφαρμογή πρώτα κατάλληλων πολιτικών εκ μέρους του ευάλωτου κράτους στο εσωτερικό του, επειδή μόνο το ίδιο είναι ικανό να επιφέρει μια τόσο ουσιαστική αλλαγή από την στιγμή που είναι εν πολλοίς κυρίαρχο. Κράτη αυτόνομα, ανεξάρτητα και νόμιμα αναγνωρισμένα, θεωρείται ότι είναι στην ουσία κράτη ικανά να επηρεάσουν θετικά, ως ένα βαθμό, το εσωτερικό τους περιβάλλον και να επιφέρουν ριζικές αλλαγές σε όλους τους τομείς, στους οποίους τα χαρακτηρίζει υπανάπτυξη. Συνεπώς, η ανάπτυξη είναι μια αποκλειστικά και εξολοκλήρου εσωτερική υπόθεση για κάθε ένα από τα ευάλωτα κράτη.

Με λίγα λόγια, η κατηγορία των ευάλωτων κρατών μπορεί εύκολα να καταλήξει να αποτελεί ακόμα μια γενική κατηγορία κρατών που να απαιτεί εξειδίκευση. Την ίδια στιγμή αμφισβητείται εξαιτίας της ασάφειάς της και ήδη έχει οδηγήσει πολλούς θεσμούς να στραφούν στην έννοια της κρατικής αστάθειας, η οποία προκύπτει από την αντιστροφή των δύο λέξεων που αποτελούν τον όρο “ευάλωτο κράτος”. Καταλήγουν, συνεπώς, σε ένα χαρακτηριστικό του ευάλωτου κράτους, το οποίο θα μπορούσε να θεωρηθεί ως το κυριότερο χαρακτηριστικό, και ταυτόχρονα, ως σημείο εκκίνησης για τη διατύπωση ενός πιο συγκεκριμένου και σαφούς ορισμού για το ευάλωτο κράτος. Εξάλλου, σε έναν ορισμό είναι αναπόφευκτη η αναφορά σε χαρακτηριστικά και στοιχεία που το προσδιορίζουν.

Για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα της ιστορίας τους με την αναπτυξιακή βοήθεια, τα ευάλωτα κράτη προσδιορίζονταν με οικονομικά κυρίως κριτήρια, μιας και ήταν τα

πιο αξιόπιστα εκείνη την εποχή, έτειναν όμως να παραβλέπουν πληθώρα άλλων παραμέτρων που έχουν εξίσου ή και μεγαλύτερη βαρύτητα. Έτσι, μέσα από ουσιαστική μελέτη και έλεγχο γεννήθηκαν οι δείκτες ανθρώπινης ανάπτυξης, με την παραγωγή επιπλέον δεικτών σε βάθος χρόνου, μέχρι και σήμερα, με την εισαγωγή των πιο πρόσφατων δεικτών πολυδιάστατης φτώχειας και μέτρησης της ισότητας των φύλων. Τα στοιχεία παρέχουν μια ολοκληρωμένη εικόνα σε αντίθεση με την αόριστη και αμφισβητήσιμη μέτρηση ενός ΑΕΠ. Επικεντρώνονται επίσης στην εξειδίκευση κάθε περίπτωσης και όχι πλέον στην κατηγοριοποίηση ευρύτερων ομάδων κρατών.

Οι κατηγοριοποιήσεις κρατών είναι βέβαια απαραίτητες, ειδικά όταν έχουμε να κάνουμε με το κράτος, και πολύ περισσότερο με το λειτουργικό, δυσλειτουργικό, ή και ανύπαρκτο κράτος. Υπό ποιές έννοιες μπορούμε να πούμε ότι ένα κράτος υφίσταται σήμερα στην διεθνή σκηνή και λειτουργεί, ή ποιό ενώ υφίσταται υπολειτουργεί, ή πάλι ποιό υφίσταται μόνο στον πολιτικό χάρτη ενώ έχει πάψει στην ουσία να υπάρχει. Οι περιπτώσεις κρατών εξετάζονται από πλήθος ερευνητών που ενασχολούνται με το ευάλωτο κράτος και έχουν αναφερθεί. Στις σχετικές τους έρευνες παρέχουν πληροφορίες για την κατηγοριοποίηση κρατών που συνοδεύουν συνήθως δικές τους προτάσεις για ορισμούς του ευάλωτου κράτους.

Το ζήτημα της ανίσχυρης ή άνισα κατανεμημένης εξουσίας, η οποία συντηρεί εξαθλιωμένες συνθήκες διαβίωσης και προκαλεί ένοπλες συγκρούσεις, είναι κεντρικό στις αναλύσεις για τα ευάλωτα κράτη. Ως γνωστόν, η εξουσία αποτελεί ένα από τα συστατικά στοιχεία ενός εθνικού κράτους. Στην περίπτωση των ευάλωτων κρατών, η βασική αιτία των καταστάσεων αστάθειας εντοπίζεται στο χάσμα κράτους-κοινωνίας που διατηρείται εδώ και δεκαετίες από την ανεξαρτητοποίηση. Στις περισσότερες περιπτώσεις η κοινωνία αποδεικνύεται πιο ισχυρή με αποτέλεσμα να ελέγχει το κράτος, είτε μετατρέποντάς το σε ένα ευρείας κλίμακας πελατειακό σύστημα, είτε με πολλές οργανώσεις και τοπικούς πολέμαρχους να εξουσιάζουν μεγάλο τμήμα της γεωγραφικής επικράτειας. Σε ακραίες περιπτώσεις, όπως της Σομαλίας, το κράτος έχει αποτύχει και δεν υφίσταται, παρά μόνο στον πολιτικό χάρτη.

Η έλλειψη συνοχής και συλλογικής σκέψης στην Αφρική γίνεται φανερή από την ελλιπή επικοινωνία και την εγγενή έχθρα που συναντάται ανάμεσα σε φυλές που υποχρεώθηκαν να συνυπάρξουν μέσα σε τεχνητά κράτη. Αυτό δεν δικαιολογεί αλλά εξηγεί τις εν λόγω συγκρούσεις και τις προστριβές. Μια τέτοια κατάσταση αστάθειας που εκδηλώνεται με την μορφή κρίσης εμπλέκει άλλο ένα συστατικό στοιχείο του κράτους, τον λαό, χωρίς τον οποίον δεν μπορεί να υπάρξει και ουσιαστική εξουσία.

Ακυρώνει, δε, κάθε εξωτερική προσπάθεια με την μορφή επέμβασης ή αναπτυξιακής βοήθειας, καθώς βασικά προβλήματα στο εσωτερικό επιμένουν και παραμένουν άλυτα. Επομένως, δεν μπορούμε να ελπίζουμε για ανάκαμψη, παρά μόνο σε εξακολούθηση των παρόντων προβλημάτων, με αρνητικές συνέπειες, περαιτέρω ζημία και φθορά.

Εξαιτίας της διασποράς τους σε διάφορα τμήματα του κόσμου, παρατηρείται ότι οι αφρικανοί έχουν περισσότερη απήχηση ως τοπικές κοινωνικές ομάδες παρά ως κράτη στην ίδια την αφρικανική ήπειρο. Η ατομική και συλλογική τους συμβολή, όπως και η ισχυροποίηση της ομάδας, είναι φαινόμενα που εντοπίζονται κυρίως εκτός της μαύρης ηπείρου. Σημαντικοί παράγοντες που συνδέονται άμεσα κυρίως με εμπειρίες μεγάλης κλίμακας, όπως το δουλεμπόριο, θα μπορούσαν να αποτελέσουν θεμέλια της συλλογικής σκέψης των κρατών της Αφρικής, με στόχο την ανάπτυξη και την συμμετοχή στον σύγχρονο διεθνή χώρο, έχοντας επιτύχει την ουσιαστική ιδιότητα του εθνικού κράτους. Παρόλα αυτά εντός του χώρου της Αφρικής εκδηλώνονται τόσες πολλές συγκρούσεις που αμφισβητούν στην ουσία την οποιαδήποτε επιδίωξη για ενότητα και συνεργασία εντός και εκτός του ευάλωτου κράτους.

Επίσης, στην υποσαχάρια Αφρική το ζήτημα της ισότητας των δύο φύλων φαίνεται να αλλάζει και να παίρνει άλλες διαστάσεις σε σχέση με άλλες περιοχές του Τρίτου Κόσμου όπου η θέση της γυναίκας είναι ακόμα υποβαθμισμένη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Ρουάντα με δημοκρατικά εκλεγμένο κοινοβουλευτικό σώμα που οι γυναίκες αποτελούν την πλειοψηφία. Είναι χαρακτηριστική επίσης η ευρύτερη τάση που υπάρχει στην υποσαχάρια Αφρική με τα υψηλότερα ποσοστά ισότητας των δύο φύλων σε ότι αφορά την επιχειρηματικότητα. Οι γυναίκες έχουν παίξει ζωτικό ρόλο στην ταχύτητα με την οποία έχει κάνει άλματα η αφρικανική οικονομία. Και αυτό επειδή έγινε εν τέλει αντιληπτό πως οι γυναίκες αποτελούν μεγάλο μέρος, όχι μόνο του πληθυσμού, αλλά και του εργατικού δυναμικού κάθε ευάλωτου κράτους.

Η υπανάπτυξη, κατά τα άλλα, συνίσταται ουσιαστικά από ελλείψεις ζωτικής σημασίας που καθιστούν την καθημερινότητα μη βιώσιμη. Αμέτρητες δυσκολίες στην πρόσβαση σε νερό, τροφή αλλά και ιατρική περίθαλψη έχουν οδηγήσει στην εκμετάλλευση της σύγχρονης τεχνολογίας από ιδιώτες για την υπερπήδηση των εμποδίων από την στιγμή που τα προβλήματα αυτά παραμένουν άλυτα. Το εθνικό κράτος, αν αυτό υφίσταται, παρακάμπτεται και στην ουσία αμφισβητείται μέσα από μια σειρά μεθόδων που προσφέρονται στην εποχή μας για να αξιοποιηθούν με τον καλύτερο τρόπο αντιμετώπισης ζητημάτων βιωσιμότητας. Είναι πολύ πιθανό έως

απόλυτα σίγουρο, ότι οι πολίτες των ευάλωτων κρατών θα προτιμήσουν να αμφισβητήσουν, συνειδητά ή ασυνείδητα, το κράτος, μέσω των διάφορων διαθέσιμων λύσεων παρά να εξακολουθήσουν σε έναν φαύλο κύκλο υπανάπτυξης. Η καινοτομία στην Υποσαχάρια Αφρική έχει αποδειχτεί ότι μπορεί να υπερπηδήσει τα προβλήματα που επιμένουν ανάλογα με την περίπτωση κάθε ευάλωτου κράτους, και σχετίζονται βέβαια με την ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό.

Την στιγμή που οι κινητές τηλεπικοινωνίες έχουν καλύψει το μεγαλύτερο μέρος της ηπείρου, και το ποσοστό χρήσης κινητού τηλεφώνου έχει εκτοξευτεί από το 3% το 2002 στο 80% σήμερα, νέες ηλεκτρονικές εφαρμογές επιτρέπουν την κάλυψη διάφορων αναγκών. Ένα παράδειγμα αποτελεί το φτωχό αγροτικό Μαλάουι, όπου η κινητή τηλεφωνία αξιοποιήθηκε για την υλοποίηση μιας ηλεκτρονικής υπηρεσίας ιατρικής περίθαλψης, της Medic Mobile. Μέσα από τα κοινοτικά προγράμματα περίθαλψης του νοσοκομείου Σεν Γκάμπριελ στο Μαλάουι, 75 εργαζόμενοι με κινητά τηλέφωνα θα εκπαιδεύονταν στο πώς να τα χρησιμοποιούν για να επιτρέπουν στους ασθενείς να απαντούν σε ιατρικές ερωτήσεις και να παρακολουθούν τον βαθμό συμμόρφωσης των ασθενών με τις συνιστώμενες αγωγές. Με την λήξη του πιλοτικού προγράμματος σημειώθηκε η εξοικονόμηση 2000 ωρών εργασίας και ο διπλασιασμός των δυνατοτήτων του προγράμματος αντιφυματικής θεραπείας του νοσοκομείου¹²⁰.

Ένα άλλο παράδειγμα αποτελεί η ίδρυση της εταιρείας Andela στην Νιγηρία με στόχο την εφαρμογή προγραμμάτων εύρεσης εργασίας για ανερχόμενες τεχνολογικές δυνάμεις της Αφρικής. Ύστερα από την διαδικασία εισαγωγής μέσω μιας δύσκολης δοκιμασίας, 178 Νιγηριανοί έγιναν δεκτοί στα κέντρα εκπαίδευσης (το 30% γυναίκες). Αυτό δείχνει μάλιστα πως οι δυνατότητες που έχουν οι Αφρικανοί είναι υποεκτιμημένες. Παρουσιάζει, επίσης, την μη αξιοποίηση του βασικού πόρου των ευάλωτων κρατών, των ανθρώπων που ζουν σε αυτά και τα διάφορα ταλέντα και τις δυνατότητες που έχουν για να συμβάλλουν στην πρόοδο της χώρας τους, δεδομένου ότι οι βάσεις της χώρας σε θέματα εκπαίδευσης αλλά και βιωσιμότητας είναι σωστές και στοχεύουν προς την ανάπτυξη¹²¹.

Επίσης, στην Κένυα, και συγκεκριμένα σε κοινότητες όπου οι τραπεζικοί λογαριασμοί σπανίζουν, το πρόγραμμα M-Pesa επιτρέπει στους πελάτες να εκτελούν και να δέχονται πληρωμές μέσω των κινητών τους τηλεφώνων. Η επιτυχία του προγράμματος συνίσταται από το γεγονός ότι το 2012 είχαν δημιουργηθεί 19

---

¹²⁰ A. Ross, *Οι Βιομηχανίες του Μέλλοντος*, σελ. 122-124.

¹²¹ Στο ίδιο, σελ. 390.

εκατομμύρια λογαριασμοί M-Pesa σε μια χώρα 43 εκατομμυρίων κατοίκων, και περίπου το 25% του ΑΕΠ της Κένυας περνά μέσα από αυτό το δίκτυο. Σε συνάρτηση με τα αποτελέσματα αυτά, η ίδια η λειτουργία του M-Pesa είναι πάρα πολύ απλή. Η αποστολή χρημάτων ομοιάζει με την αποστολή ενός γραπτού μηνύματος στον παραλήπτη και τα χρήματα παραδίδονται σε δευτερόλεπτα, ενώ η ανάληψη πραγματοποιείται μέσω κάποιου αντιπροσώπου του M-Pesa ή σε ένα ΑΤΜ χωρίς μάλιστα την χρήση καρτών ή τραπεζικών συστημάτων. Τέλος, η διαδικασία είναι ασφαλής, αφού το M-Pesa επαληθεύει κάθε συναλλαγή, και τα χρήματα τηρούνται σε έναν λογαριασμό της Commercial Bank of Africa στο Ναϊρόμπι¹²².

Μέσα από την εφαρμογή της καινοτομίας με αυθαίρετο τρόπο, έξω από τον έλεγχο μιας κυβέρνησης, ελλοχεύει ο κίνδυνος να καταστεί το ευάλωτο κράτος γόνιμο έδαφος για την επέκταση της παγκοσμιοποίησης στον Τρίτο Κόσμο, που αποτελεί και το μεγαλύτερο μέρος του πλανήτη. Βέβαια, η καινοτομία αυτή καθεαυτή δεν ταυτίζεται με την παγκοσμιοποίηση διότι αν διανεμηθεί με τον κατάλληλο τρόπο και τα κατάλληλα μέσα, μέσω της εκάστοτε κυβέρνησης και του ελέγχου των διαμεσολαβητών της, μπορεί να αποτελέσει ένα εργαλείο εκσυγχρονισμού και ανάπτυξης. Παρόλα αυτά, δεδομένου του τρόπου με τον οποίο προς το παρόν εφαρμόζεται σε αρκετά ευάλωτα κράτη και της κοινωνίας που την δέχεται, νομιμοποιείται μια άλλη ασαφής και διάχυτη μορφή εξουσίας και διακυβέρνησης, η οποία δεν γνωρίζει σύνορα ή περιορισμούς.

Συνολικά, τα ευάλωτα κράτη κρίνεται ότι βρίσκονται σε μια μεταβατική περίοδο, καθώς αρκετά έχουν γνωρίσει αλλαγή και βελτίωση στην βιωσιμότητα μέσω της ανάπτυξης και του εκσυγχρονισμού με κυβερνητική πρωτοβουλία, ενώ σε άλλα η καινοτομία φάνηκε εν τέλει απαραίτητη για να υπερπηδήσει εμπόδια δεκαετιών. Και μόνο η χρήση του κινητού τηλεφώνου έχει αλλάξει την ζωή στην Αφρική, καθώς ολόκληρες οικογένειες κατάφεραν να επανενωθούν κατόπιν μιας τοπικής κρίσης ή σύγκρουσης. Άλλα ευάλωτα κράτη βρίσκονται ξανά στην τραγική θέση να στερούνται κυβέρνησης και ηγεσίας, αλλά και πόρων και βούλησης από τους τοπικούς πληθυσμούς. Η υπανάπτυξη έχει το βασικό χαρακτηριστικό της ετερότητας και της πολυμορφίας, και συνιστά πως μόνο το κράτος μπορεί να ξεπεράσει τα εμπόδια για να γνωρίσει ανάπτυξη. Ειδικά, κινδυνεύει και να παραχωρήσει τον

---

¹²² Στο ίδιο, σελ. 149-150.

έλεγχο σε μέσα που μπορούν ή και έχουν στόχο να προωθήσουν την παγκοσμιοποίηση για τους δικούς τους σκοπούς.

Η μη ουσιαστική ενασχόληση με το ευάλωτο κράτος και η αναποτελεσματικότητα της αναπτυξιακής βοήθειας οδηγεί αναπόφευκτα στην ακούσια αμφισβήτηση του κράτους από τα ανεπτυγμένα κράτη και στην εκούσια αμφισβήτησή του από τα ευάλωτα. Το κράτος δεν θεωρείται πλέον ένας αποτελεσματικός ή κατάλληλος μηχανισμός κοινωνικών αλλαγών και επομένως του αφαιρείται η εξουσία με την νομιμοποίηση ενός άλλου συστήματος εξουσίας μέσω της επιλογής της καινοτομίας. Η πρόκληση για όλα τα κράτη, ανεπτυγμένα και ευάλωτα, είναι το αν θα αντέξει εν τέλει το κράτος απέναντι στις δυνάμεις της παγκοσμιοποίησης και αν η παρούσα εφαρμογή καινοτομιών θα αποτελέσει κίνητρο για την αποκατάσταση του ευάλωτου κράτους και την προώθηση εθνικών πολιτικών ανεπτυγμένων και μη κρατών.

Πέρα, λοιπόν, από την αέναη συζήτηση για το ευάλωτο κράτος και το περιοριστικό νοηματικό πλαίσιο της εξωτερικής βοήθειας, οι βασικές βιοτικές ανάγκες που εκδηλώνονται στο εσωτερικό του ευάλωτου κράτους θα καταλήξουν να ικανοποιηθούν με αυθαίρετο τρόπο, νομιμοποιώντας έτσι ένα σύστημα παγκόσμιας ολοκλήρωσης, μέσω της σύγχρονης τεχνολογικής καινοτομίας και ευρηματικότητας, η οποία δεν μπορεί να παραβλεφθεί αν στόχος των εθνικών κρατών είναι να διατηρήσουν και να ενισχύσουν το διεθνές σύστημα εθνικών κρατών, το οποίο και τους παρέχει το δικαίωμα της εθνικής κυριαρχίας και αυτονομίας. Είναι ανάγκη, λοιπόν, να τεθεί με στόχο και ακρίβεια το ζήτημα της διάσωσης του ίδιου του κράτους, ξεκινώντας από το ευάλωτο και τον ρόλο που μπορεί να παίξει στην διεθνή πολιτική.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Balioune-Lutz, M. and M. McGillivray, *State Fragility – Concept and Measurement*, Ερευνητική Εργασία Αρ. 2008/44, Ελσίνκι, World Institute for Development Economics Research, 2008.
- Brinkerhoff, D. W., *Capacity Development in Fragile States*, Έγγραφο Προβληματισμού Αρ. 58D, Μάαστριχτ, Ευρωπαϊκό Κέντρο για τη Διαχείριση της Αναπτυξιακής Πολιτικής, 2007.
- Engberg-Pedersen, L., L. Andersen, and F. Stepputat, *Fragile Situations – Current Debates and Central Dilemmas*, Έκθεση Αρ. 2008:9, Κοπεγχάγη, Ινστιτούτο Διεθνών Σπουδών Δανίας, 2008.
- Freund, B., *The Making of Contemporary Africa: The Development of African Society since 1800*, Λονδίνο: Macmillan, 2^η έκδοση, 1998.
- Ikpe, E., “Challenging the Discourse on Fragile States”, *Conflict Security & Development*, 7 (1), 85-124, 2007.
- Iliffe, J., *Africans: The History of a Continent*, Καίμπριτζ, Cambridge University Press, 1997.
- Kaplan, S., *Fixing Fragile States – A New Paradigm for Development*, Westport, Praeger Security International, 2008.
- Kiple, K.F. και B.T. Higgins, “Mortality Caused by Dehydration during the Middle Passage”, στο Inikori, J.E. και S.L. Engerman, επιμ., *The Atlantic Slave Trade: Effects on Economies, Societies, and Peoples in Africa, the Americas and Europe*, Durham, Duke University Press, 1992.
- Pakenham, T., *The Scramble for Africa*, Λονδίνο, Abacus, 1997.
- Sauvy, A., “Trois mondes, une planète”, *L’observateur politique, économique et littéraire*, τχ. 18, 14 Αυγούστου 1952.
- Schraeder, J.P., *African Politics and Society: A Mosaic in Transformation*, Βοστώνη, Bedford/St Martin’s, 2000.
- Sowell, T., *Conquests and Cultures. An International History*, Νέα Υόρκη, Basic Books, 1998.
- Stewart, F. and G. Brown, *Fragile State*, Έγγραφο Εργασίας Αρ. 51., Οξφόρδη, Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity, 2009.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ευρωπαϊκή Έκθεση για την Ανάπτυξη, 2009.

Κατσούλης, Η., Μ. Ανανιάδη, Σ. Ιωαννίδης, επιμ., Παγκοσμιοποίηση: οικονομικές, πολιτικές, πολιτισμικές όψεις, Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 2003.

Σπυρόπουλος, Γ., *Ο Τρίτος Κόσμος στις Διεθνείς Σχέσεις*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 2005.

Σωτηρόπουλος, Δ.Α. κ.ά., *Ο Τρίτος Κόσμος*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 2005.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Developing regions | Human Development Reports, [Ιστοσελίδα],

<http://hdr.undp.org/en/content/developing-regions>, (Πρόσβαση στις 14 Δεκεμβρίου 2017).

Economics Discussion, [Ιστοσελίδα],

<http://www.economicdiscussion.net/gender/gender-related-development-index-gdi/11904>, (Πρόσβαση στις 31 Ιανουαρίου 2018).

Frequently Asked Questions - Multidimensional Poverty Index (MPI), [Ιστοσελίδα],

<http://hdr.undp.org/en/faq-page/multidimensional-poverty-index-mpi#t295n2429>, (Πρόσβαση στις 11 Ιανουαρίου 2018).

Gender Development Index (GDI) | Human Development Reports, [Ιστοσελίδα],

<http://hdr.undp.org/en/content/gender-development-index-gdi>, (Πρόσβαση στις 31 Ιανουαρίου 2018).

Gender Inequality Index (GII) | Human Development Reports, [Ιστοσελίδα],

<http://hdr.undp.org/en/content/gender-inequality-index-gii>, (Πρόσβαση στις 31 Ιανουαρίου 2018).

Human Development Index HDI Definition, [Ιστοσελίδα],

<http://wikiprogress.org/articles/initiatives/human-development-index/>, (Πρόσβαση στις 11 Ιανουαρίου 2018).

Human Development Index (HDI) | Human Development Reports, [Ιστοσελίδα],

<http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>, (Πρόσβαση στις 14 Δεκεμβρίου 2017).

Human Poverty Index, [Ιστοσελίδα], <http://wikiprogress.org/articles/archive/human-poverty-index/>, (Πρόσβαση στις 11 Ιανουαρίου 2018).

Human Poverty Index (HPI) as a Measure of Economic Growth, [Ιστοσελίδα], [http://economicsconcepts.com/human_poverty_index_\(hpi\).htm](http://economicsconcepts.com/human_poverty_index_(hpi).htm), (Πρόσβαση στις 11 Ιανουαρίου 2018).

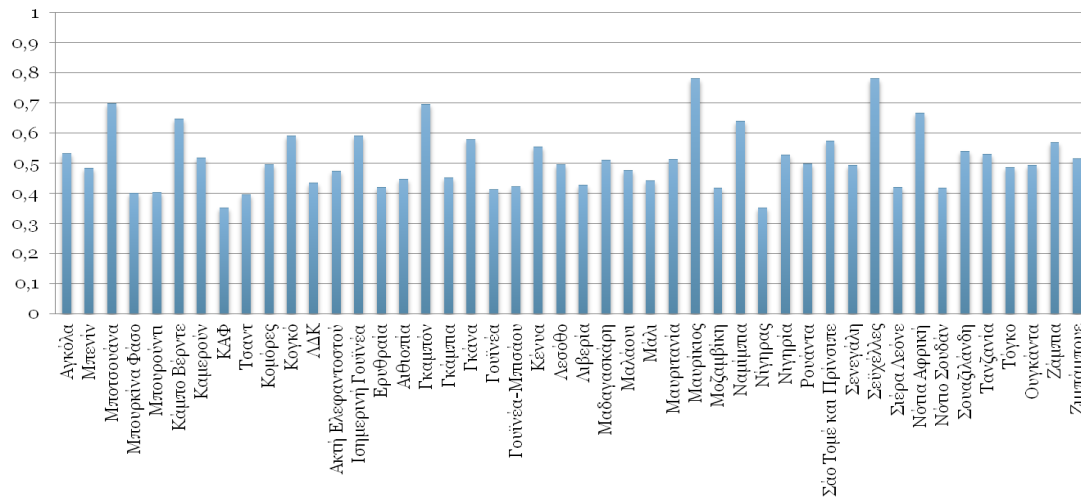
Inequality-adjusted Human Development Index (IHDI) | Human Development Reports, [Ιστοσελίδα], <http://hdr.undp.org/en/content/inequality-adjusted-human-development-index-ihdi>, (Πρόσβαση στις 18 Ιανουαρίου 2018).

Multidimensional Poverty Index (MPI) | Human Development Reports, [Ιστοσελίδα], <http://hdr.undp.org/en/content/multidimensional-poverty-index-mpi>, (Πρόσβαση στις 18 Ιανουαρίου 2018).

South African History Online, [Ιστοσελίδα], <http://www.sahistory.org.za/article/grade-8-term-1-industrial-revolution-britain-and-southern-africa-1860-0>, (Πρόσβαση στις 25 Μαΐου 2018).

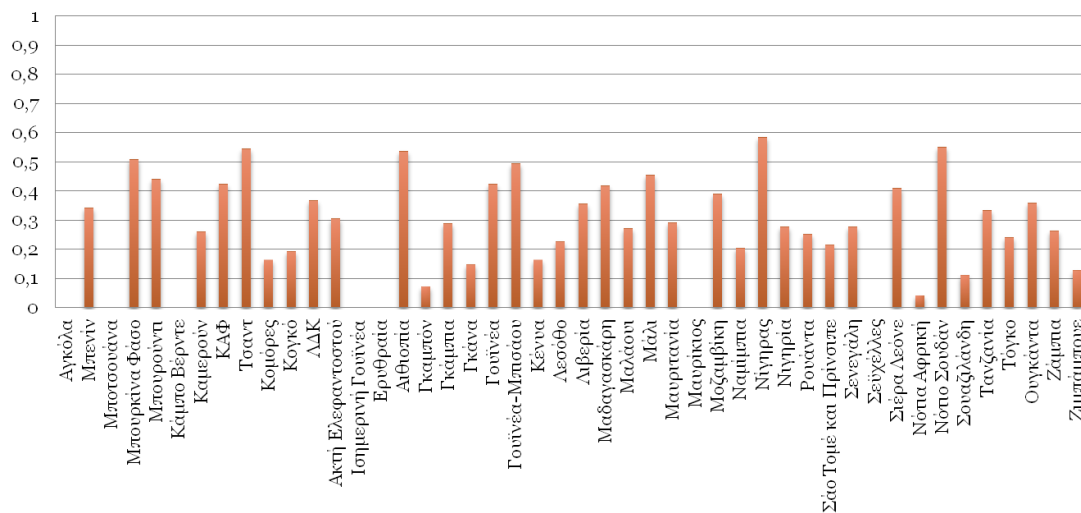
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΙΝΑΚΩΝ

HDI

Πηγή: UNDP

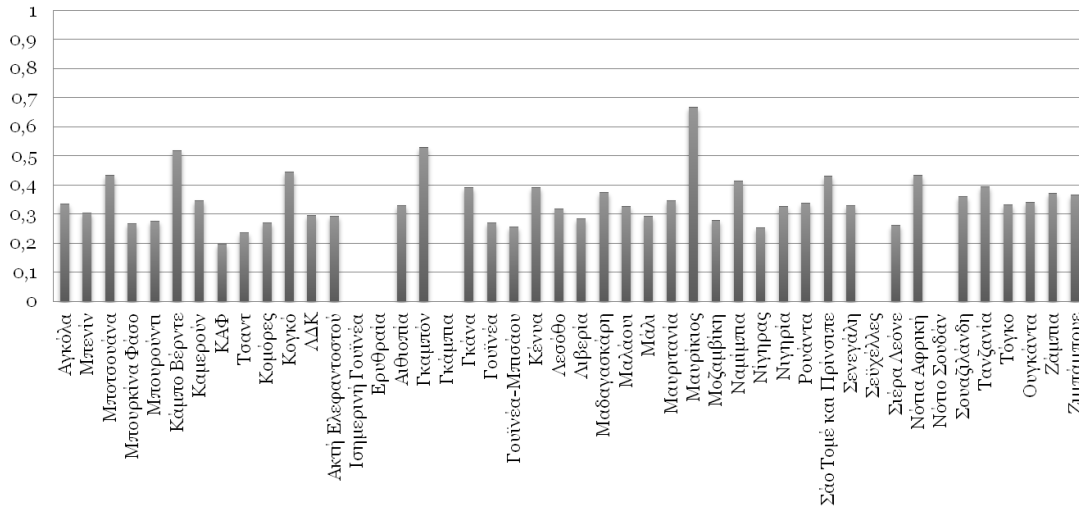
MPI

Πηγή: UNDP

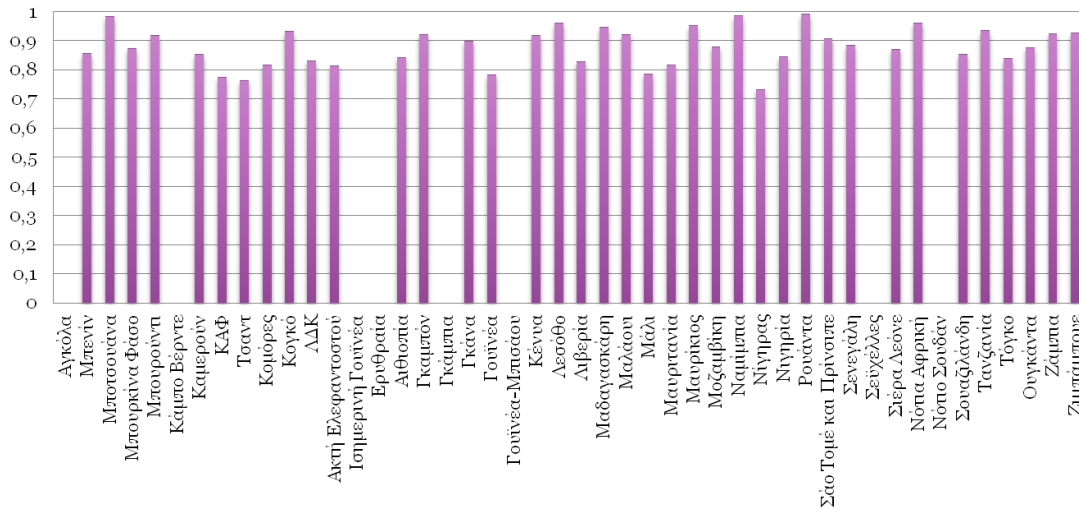

IHDI

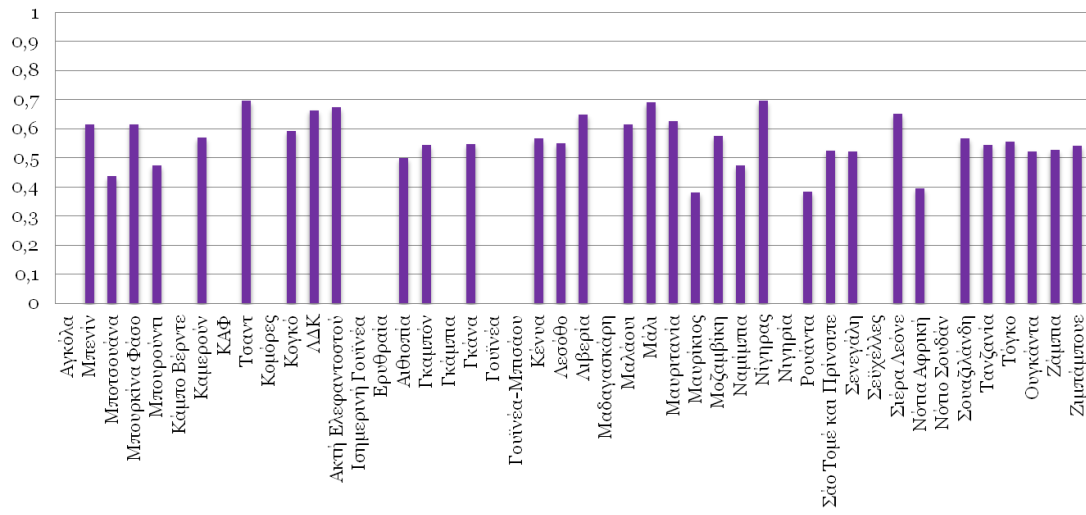
Πηγή: UNDP

GDI

Πηγή: UNDP

GII

Πηγή: UNDP